

ROMÂNIA OCCIDENTALĂ

REVISTĂ DE POLITICĂ EXTERNĂ
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Volumul 2 București nr. 2/2023

AFRICA

**SCHIMBĂRI
ȘI OPORTUNITĂȚI
PENTRU DIPLOMAȚIA
CONTEMPORANĂ**

Editorial ▪ Politică externă și relații
internaționale ▪ Corespondențe ▪
Recenzie ▪ Din activitatea IDR

ROMÂNIA OCCIDENTALĂ

Volumul 2, nr. 2/2023

Colegiul de redacție

- **Redactor-șef:** Delia Voicu
- **Responsabil de număr:** Dragoș C. Mateescu
- **Membri:** Ileana Racheru, Alexandru-Ionuț Drăgulin, Mihai Constantinescu, Sînziana Dumitrescu, Valentin Quintus Nicolescu, Claudiu Codreanu

© 2023, Institutul Diplomatic Român și autorii materialelor publicate

Toate drepturile legate de republicarea și citarea articolelor sunt rezervate Institutului Diplomatic Român și autorilor.

Articolele conținute de această revistă **nu constituie puncte de vedere oficiale ale Ministerului Afacerilor Externe sau ale Institutului Diplomatic Român** și, ca urmare, nu angajează în niciun fel statul român; ele reprezintă doar opiniile profesionale ale autorilor, cărora le revine întreaga responsabilitate pentru forma și conținutul studiilor și articolelor.

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC

- **Luminița-Teodora Odobescu**, ministrul afacerilor externe al României
- **Nicu Popescu**, fost viceprim-ministru & ministru al afacerilor externe și integrării europene al Republicii Moldova
- **Bogdan Aurescu**, judecător permanent în cadrul Curții Internaționale de Justiție, fost ministru de externe al României
- **Lazăr Comănescu**, fost ministru de externe al României, secretar general al Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră
- **Cristian Diaconescu**, fost ministru de externe al României
- **Teodor Baconschi**, fost ministru de externe al României
- **Liliana Popescu-Bîrlan**, director general al Institutului Diplomatic Român
- **Alexandrina Cernov**, membru de onoare al Academiei Române
- **Iulian Fota**, fost director general al Institutului Diplomatic Român
- **Doru Liciu**, șeful Unității Arhive Diplomatice din MAE
- **Oana Mocanu**, director al Institutului European din România
- **Carmen Rîjnoveanu**, director al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- **George Vlad Niculescu**, doctor în științe politice la Școala Națională de Studii Politice și Administrative, director de cercetare la European Geopolitical Forum (Bruxelles), copreședinte al Grupului de Studiu privind Stabilitatea Regională în Caucazul de Sud al Consorțiului Parteneriat pentru Pace (PfP)
- **Radu Carp**, profesor în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București, fost director al Institutului Diplomatic Român
- **Mihai Cercel**, conferențiar universitar, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Departamentul pentru Relații Internaționale și Integrare Europeană
- **Simona Soare**, Research Fellow for Defence and Military Analysis la International Institute for Strategic Studies (IISS)
- **Ionela Ciolan**, cercetător la Centrul de Studii Strategice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Research Fellow la European Policy Centre (Bruxelles), președinte al Amnesty International Bucharest Group

CUPRINS

5 EDITORIAL

Liliana Popescu-Bîrlan

POLITICĂ EXTERNĂ ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

- 7 ***Africa – o nouă abordare strategică la nivelul politicii externe a României***
Traian Hristea

- 12 ***Diplomație în Africa și diplomație africană în lume: vechi și noi provocări***
Simona Corlan-Ioan

- 19 ***Diplomația summiturilor. Repoziționare conceptuală în contextul întrunirilor Africa+1***
Mihai Constantinescu

- 30 ***Teoria statelor eșuate. O abordare critică***
Valentin Quintus Nicolescu

- 47 ***Erodarea democrației prin digitalizare, exportul tehnologiilor digitale represive către statele africane***
Sinziana Dumitrescu, Claudiu Codreanu

- 63 ***Problema longevivă și greu de înțeles cu care se confruntă comunitatea africană***
Israel Campos

- 66 ***Influența Federației Ruse în Africa. Cazul Grupului Wagner***
Adrian-Eugen Preda

CORESPONDENȚĂ

Din Cairo

- 79 ***O capitală pentru trecutul, prezentul și viitorul Orientului Mijlociu***
Olivia Todorean

Din Senegal

- 84 ***Promisiunea și premisele dezvoltării***
Nicolae Năstase

RECENZIE

93 **David Mitrany: Teoria funcțională a politicii și Un sistem de pace operativ**
Robert Gabriel Ciobanu

97 **DIN ACTIVITATEA IDR**

102 **AUTORII**

EDITORIAL

Liliana Popescu-Birlan

director general IDR

Institutul Diplomatic Român (IDR) dedică Africii acest număr din anul 2023 al revistei sale, *România occidentală*. Alegerea nu a fost aleatorie, Africa revenind cu putere anul acesta pe agenda politicii noastre externe. Înainte de 1989, țara noastră a dezvoltat relații importante și solide cu numeroase state africane, aflate în diverse etape ale erei postcoloniale. Schimburile comerciale, exporturile românești de tehnologie, dar și ofertele educaționale conturau o politică externă în care state africane se bucurau de o atenție deosebită la București. După 1989, timp de trei decenii, politica externă a țării noastre a trecut prin profunde transformări, aceasta fiind orientată de valorile integrării democratice, europene și euroatlantice. După succesele înregistrate în aceste direcții, prin accesarea la NATO (2004) și la Uniunea Europeană (2007), România a depus eforturile necesare de integrare și s-a bucurat de numeroase avantaje care au adus creștere economică și ridicarea standardelor de trai al populației la niveluri fără precedent în istoria noastră, deși cu valențe inegale la nivel de țară. Tot la un nivel fără precedent se ridică astăzi și securitatea națională, esențială pentru stabilitatea și creșterea durabilă a economiei și societății românești.

În acest context istoric, România este pregătită acum să inaugureze o nouă etapă a dezvoltării sale, una în care își dorește și reînnoirea relațiilor cu parteneri vechi, cum ar fi prietenii vastului continent african. Turneul întreprins de președintele Klaus Iohannis în noiembrie 2023 în Kenya, Tanzania, Cabo Verde și Senegal a marcat începutul acestei noi etape. La scurt timp, Ministerul Afacerilor Externe a anunțat public și adoptarea documentului de politică externă „Noua strategie a României pentru Africa: Parteneriat pentru viitor prin pace, dezvoltare și educație”.

Strategia a fost lansată oficial de către ministrul român de externe, doamna Luminița Odobescu, împreună cu secretarul de stat pentru afaceri globale și strategii diplomatice, Traian Hristea, în 18 decembrie 2023. La conferința de presă au mai luat cuvântul doamna Simona Corlan-Ioan, fostă ambasadoare în mai multe state africane și inițiatoare a programelor de studii africane la Universitatea din București, E.S. Moayad Fathallah Mohamed El Dalie, ambasadorul Republicii Arabe Egipt la București, și domnul Mihai Sebe, director în cadrul Institutului European din România. Evenimentul a avut loc la Sala Gafencu din MAE, în prezența a numeroși diplomați străini și români, alături de reprezentanți ai mass-media.

Pornind de la considerația că Africa este continentul cu un mai mare impact asupra evoluțiilor viitoare din întreaga lume, noua strategie a României pentru acest vast continent se construiește pe ideea centrală a parteneriatului între actori egali și ca parte a unei contribuții românești la agenda UE pentru Africa. Baza de pornire în acest demers este istoria unor relații strânse între România și multe state africane, dar și între cetățeni români și africani, care au stabilit contacte personale de-a lungul multor decenii.

A venit vremea ca, după o lungă perioadă de inactivitate, Bucureștiul să reînnoade relațiile cu partenerii săi din Africa, profitând și de profilul pozitiv pe care l-a construit și l-a menținut pe acest continent, de-a lungul istoriei sale contemporane.

Institutul Diplomatic Român se înscrie în acest efort cu trei contribuții în anul 2023. Prima este implicarea specifică în organizarea și implementarea programului de pregătire al MAE la care au participat 22 de diplomați din Africa Subsahariană (22-28 octombrie 2023). A doua este reprezentată de prelegerea intitulată „Epistemological Aspects of Getting Informed on International Affairs”, pe care am susținut-o în cadrul programului de pregătire *Building resilience to disinformation in a changing communication environment* (6 iulie 2023), la care au participat reprezentanți ai administrațiilor guvernamentale și ai mass-media din 10 țări africane, coorganizat de MAE și RoAid. A treia contribuție este reprezentată chiar de acest număr special al revistei IDR, *România occidentală*, dedicat Africii. Oferim cititorilor, cu acest prilej, o selecție de texte valoroase, semnate de profesioniști în domeniu. Articolul de deschidere, semnat de secretarul de stat Traian Hristea, situează în contextul actual global inițiativa României prin noua sa strategie pentru Africa. Simona Corlan-Ioan ne împărtășește din vasta sa experiență ca diplomat în țări francofone de pe teritoriul african și ca inițiatoare a celui mai vechi și mai solid program de studii africane din mediul academic românesc și chiar est-european. Doi ambasadori ai României în Africa – doamna Olivia Todorean (Republica Arabă Egipt) și domnul Nicolae Năstase (Republica Senegal) – ne transmit corespondențe diplomatice din capitalele în care aceștia ne reprezintă țara.

În secțiunea analitică, cercetătorii IDR Mihai Constantinescu și Valentin Quintus Nicolescu propun o evaluare a „diplomației summiturilor” în relația unor lideri globali și regionali cu Africa, respectiv o analiză critică a noțiunii de „stat eșuat”, cu referire la cazuri de pe continentul african. Experții Sînziana Dumitrescu și Claudiu Codreanu (IDR) evaluează exportul unor tehnologii specifice de către Republica Populară Chineză către unele regimuri autoritare de pe continent. Adrian-Eugen Preda, lector universitar doctor la Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, evaluează influența Federației Ruse în Africa prin acțiunile Grupului Wagner. Israel Campos, reputat jurnalist angolez, abordează critic tema cu reverberații globale a migrației de persoane din zonele continentului african afectate de conflicte.

Recenzia de carte este oferită de către Robert Gabriel Ciobanu, doctorand în cadrul *Interdisciplinary School of Doctoral Studies*, Universitatea din București, și *Adam Smith Fellow*, la Mercatus Center, George Mason University, SUA. Volumele abordate sunt primele traduceri în limba română ale unor opere importante ale lui David Mitrany, politolog britanic de origine română, respectiv *Teoria funcțională a politicii*¹ și *Un sistem de pace operativ*². Prefețele ambelor volume sunt semnate de către ambasadorul României în Statele Unite Mexicane, domnul Marius Lazurca. Redactorul-șef al publicațiilor IDR, Delia Voicu, încheie ediția, ca întotdeauna, cu trecerea în revistă a principalelor activități și realizări ale IDR în răstimpul scurs de la publicarea numărului precedent.

¹ David Mitrany, *Teoria funcțională a politicii*, traducere din limba engleză și note de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca și Marcela Țușcă, prefață de Marius Lazurca, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023.

² David Mitrany, *Un sistem de pace operativ*, cu o introducere de Hans J. Morgenthau, traducere din limba engleză și note de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca și Marcela Țușcă, prefață de Marius Lazurca, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023.

AFRICA — O NOUĂ ABORDARE STRATEGICĂ LA NIVELUL POLITICII EXTERNE A ROMÂNIEI

Traian Hristea

NOI REPERE ALE POLITICII EXTERNE ROMÂNEȘTI

După instaurarea, în 1990, a regimului politic democratic, constituțional și pluralist, România și-a concentrat eforturile de politică externă, timp de trei decenii, în direcția restabilirii, dezvoltării și consolidării relațiilor cu partenerii și aliații săi tradiționali din Europa și America de Nord, relații afectate considerabil pe durata regimului dictatorial comunist și a „războiului rece”.

Aceste eforturi au fost subsumate obiectivelor strategice de aderare la NATO și integrare în UE, prin atingerea cărora – în anul 2004, respectiv în 2007 – România a marcat nu doar două succese majore de politică externă în debutul secolului XXI, dar a obținut și cel mai prestigios statut internațional și cele mai largi garanții de securitate din întreaga sa istorie.

Cu toate acestea, după un prim deceniu (1991-2000) în care preeminența SUA și a UE în afacerile globale a fost aproape incontestabilă, debutul secolului actual a coincis cu accelerarea fără precedent a dinamicii relațiilor internaționale: atentatele teroriste din 2001 și lansarea de către SUA a „războiului global împotriva terorismului”; revenirea Rusiei, la finalul anului 1999, la o politică externă bazată pe un proiect imperial de tip neosovietic și revizionist; criza financiar-bancară din 2008; criza migrației din 2015, ca amenințare de securitate directă asupra Europei postbelice (cu origini în Orientul Mijlociu și Africa), care continuă și în prezent; și, nu în ultimul rând, agresiunea militară a Rusiei în Ucraina, declanșată la 24 februarie 2022.

Analizată de o manieră holistică, această dinamică a modificat dramatic locul, rolul și perspectivele „emisferei sudice” (Asia, Africa și America Latină) în cadrul evoluțiilor previzibile la nivel global pe parcursul secolului XXI. Nu numai evoluțiile geopolitice și geoeconomice dictează acest lucru, ci și cele demografice: dacă, la nivelul anului de referință 1900, ponderea cumulată a Occidentului (Europa și America de Nord) era de 33% din populația lumii, astăzi ea este de 16%, iar, pentru anul 2050, proiecțiile sugerează doar 12%.

În acest context global, marcat de mutații sistemice, s-a conturat treptat **necesitatea unei reșezări în politica externă a României**, care să țină cont, de o manieră mai pregnantă și mai pragmatică, de tendințele înregistrate în emisfera sudică, unde sunt localizate puteri emergente ce vor influența major ordinea globală în deceniile următoare. În condițiile în care apartenența la NATO și UE, precum și *Parteneriatul strategic cu SUA* reprezintă astăzi pietrele de temelie ale garantării intereselor fundamentale ale

statului și ale cetățenilor săi, România s-a sincronizat cu această dinamică globală pentru a-și urmări, în mod adaptat, interesele naționale, prin creșterea atenției și a gradului de prioritate acordat relațiilor cu statele din aceste trei mari areale.

Nu în ultimul rând, este de menționat că relațiile comerciale ale României cu ansamblul continentului african, ca de altfel și cu state din Asia sau America Latină, sunt caracterizate de un **excedent al balanței comerciale**, care compensează parțial deficitele semnificative acumulate în relațiile cu alte state. Acest fapt justifică, suplimentar, creșterea atenției acordate emisferei sudice în politica externă a României. Revitalizarea implicării strategice în aceste spații va deschide oportunități economice suplimentare, în sensul echilibrării balanței de exporturi-importuri a României, favorabile dezvoltării de ansamblu a țării.

Această **reajustare/reechilibrare a atenției acordate emisferei sudice** survine pe fondul unui nou nivel de relevanță în plan regional și global pe care România l-a câștigat, în ultimul deceniu și în mod accelerat după 2022, prin atitudinea sa în fața agresiunii militare a Rusiei în Ucraina. Prin răspunsul prompt, multisectorial și consistent oferit de țara noastră, care plasează în centrul acțiunii noastre politico-diplomatice valorile și principiile comunității euroatlantice de securitate, România se încadrează în rândul statelor cu o importanță geopolitică și geostrategică crescută, dispuse să se implice activ, alături de cât mai mulți parteneri *like-minded*, în apărarea ordinii globale fondate pe principiile Cartei ONU și pe dreptul internațional. Contextul războiului din Ucraina face cu atât mai necesară cultivarea de către România a unor relații în plan global, care să ofere o platformă cât mai largă pentru prezentarea perspectivei și evaluărilor țării noastre pe tema situației din Vecinătatea Estică. Prin aceste relații, România vrea să contribuie activ la conturarea unui mediu global mai favorabil promovării intereselor și valorilor comunității euroatlantice.

AFRICA – ACTOR CENTRAL AL LUMII DE AZI, DAR MAI ALES DE MÂINE

Secolul al XXI-lea va fi puternic influențat de rolul primordial pe care-l joacă Africa, în special Africa Subsahariană, la nivel mondial. Potrivit proiecțiilor pe termen mediu și lung ale ONU, continentul african va avea un impact substanțial asupra gestionării schimbărilor climatice și protejării ecosistemelor vitale, creșterii economice globale, tranziției ecologice sau securității internaționale. Nu în ultimul rând, Africa va avea un rol deosebit de important în echilibrul de putere la nivel global. Din această perspectivă, din păcate, Africa a (re)devenit, în ultimii 20 de ani, un teren de confruntare geopolitică între actorii statali care încearcă răsturnarea/modificarea ordinii internaționale bazate pe Carta ONU din 1945 și Declarația Universală privind Drepturile Omului adoptată de ONU în 1948 și actorii statali care încearcă salvagardarea acestei ordini, respectiv care încearcă stabilizarea și dezvoltarea continentului, prin integrarea lui în actuala ordine internațională.

Nu este, de altfel, o coincidență că Africa, continentul cel mai expus riscurilor de insecuritate alimentară, este și terenul-țintă cel mai fertil pentru narațiunile false și dezinformările actuale ale Rusiei privind războiul său de agresiune împotriva Ucrainei și consecințele acestuia. Pe un plan mai larg, „bătălia pentru inima și gândirea Africii” va fi decisivă în efortul democrațiilor occidentale de salvagardare a ordinii internaționale actuale bazate pe reguli și statul de drept.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere și faptul că decizia adoptată la 24 august 2023 de cel de-al XV-lea Summit BRICS de la Johannesburg, de admitere în organizație a șase noi membri, între care doi actori statali africani cu pondere foarte mare la nivel continental – Etiopia și Egipt –, subliniază, o dată în plus, rolul în creștere al Africii în arhitectura și dinamica geopolitice ale așa-numitului „Sud Global”. În interiorul comunității democrațiilor occidentale, în fapt în întreg „Vestul Extins”, trebuie să fim pregătiți să ne adaptăm acestor evoluții, inclusiv prin înțelegerea faptului că, în absența unei reforme substanțiale a ONU care să reflecte realitățile globale ale anilor 2020, nu pe cele ale anului 1945, o serie de state africane (și, similar, asiatice și latino-americane) au sentimentul că ponderea lor actuală – economică, politică, demografică etc. – nu se regăsește corespunzător în ponderea instituțional-decizională la nivel global. Admiterea recentă a Uniunii Africane ca membru al G20 la summitul de la New Delhi este un prim pas prin care Africa își reafirmă locul în centrele de decizie la nivel mondial.

RELAȚIILE ROMÂNNO-AFRICANE – SUB SEMNUL UNUI NOU ÎNCEPUT

Eforturile masive de reformare întreprinse de România după 1989 în politica sa internă și externă au avut un cost de oportunitate reflectat în scăderea în intensitate a relațiilor de cooperare ale României cu statele din Africa, aflate la cote deosebit de ridicate pe multiple paliere anterior anilor '90. Există, în continuare, un potențial foarte mare pentru România de a-și defini un rol specific în Africa, în complementaritate și cu reorientarea vizibilă a unor parteneri strategici ai României spre continent. În acest sens, un semnal decisiv este și noua *Strategie România – Africa: Parteneriat pentru viitor prin pace, dezvoltare și educație*, aprobată la cel mai înalt nivel la finele anului 2023.

România se bucură, în continuare, de un capital de simpatie din partea partenerilor africani. Aceștia au exprimat deschidere către cooperarea cu România, în diverse ocazii în contactele bilaterale din ultimii ani. Mai recent, contactele ministrului afacerilor externe cu parteneri africani în marja segmentului la nivel înalt al celei de-a 77-a sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite (septembrie 2022) au relevat oportunitatea unui dialog consolidat pe teme de securitate alimentară. Turneul diplomatic al președintelui României în Kenya, Tanzania, Cabo Verde și Senegal a confirmat această nouă dinamică a relațiilor României cu Africa, respectiv cu partenerii și prietenii noștri africani. Astfel, România poate capitaliza, și va capitaliza, atât în plan bilateral, cât și în plan european/euroatlantic, relațiile tradiționale cu o serie de state africane care au un profil regional bine conturat, printr-o relansare reală și pragmatică a dialogului bilateral.

IMPACTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA ASUPRA AFRICII ȘI ROLUL ROMÂNIEI ÎN ACEST CONTEXT

Unul dintre domeniile în care România poartă un dialog sincer și pragmatic cu statele africane privește impactul războiului din Ucraina asupra ordinii internaționale bazate pe reguli, precum și asupra securității alimentare la nivelul continentului african.

Până la momentul invaziei ruse, Ucraina a fost unul dintre statele-cheie, cu rol important în asigurarea securității alimentare, atât la nivel european, cât și mondial, mai ales pentru statele africane. Cu o producție anuală de grâu de 25-30 de milioane de tone,

Ucraina reprezenta, împreună cu Rusia, o treime din piața mondială de grâu, situându-se pe locul șapte în lume la producția de grâu și pe locul șase la producția de porumb. Ucraina a fost, de asemenea, printre primii trei exportatori de grâu, porumb, rapiță, semințe și ulei de floarea-soarelui la nivel global. În sezonul agricol 2020/21, Ucraina a fost al patrulea mare exportator mondial de porumb și numărul șase în ceea ce privește exporturile de grâu, potrivit datelor Consiliului Internațional al Cerealelor.

Exporturile de cereale reprezentau pentru Ucraina aproape o cincime din toate exporturile țării, acestea fiind realizate în proporție de 98% prin porturile de la Marea Neagră. Portul Odessa reprezenta 60% din activitatea portuară a țării, iar Ucraina exporta lunar 5 milioane de tone de produse agricole prin intermediul porturilor Odessa și Nikolaiv.

Inviaza rusă în Ucraina a perturbat grav procesarea și exportul grânelor din această țară și, implicit, piețele agricole globale, creând astfel o situație de insecuritate alimentară globală – în special în Africa și Orientul Mijlociu – într-o perioadă de redresare post-Covid care era deja marcată de presiuni inflaționiste în ceea ce privește energia, materiile prime, îngrășămintele și transportul de marfă.

În toată această ecuație, nu trebuie să uităm că milioane de persoane sunt deja afectate de foamete și insecuritate alimentară, mai ales pe continentul african. Potrivit *Global Report on Food Crises 2023 Mid-Year Update*, 238 de milioane de persoane din 48 de țări se confruntă cu insecuritate alimentară și nutrițională severă, iar majoritatea trăiesc în țări de pe continentul african – Republica Democratică Congo, Nigeria, Sudan, Etiopia, Somalia, Sudanul de Sud ș.a.

Rusia continuă să promoveze un narativ fals, cu un oarecare succes la nivelul statelor din emisfera sudică, care de multe ori complică demersurile UE și ale statelor care doresc să ajute Ucraina, inclusiv în derularea exporturilor sale alimentare. Un demers relativ recent a fost făcut de Rusia cu ocazia celui de-*AI II-lea Summit Rusia-Africa*, când a promis livrarea gratuită de cereale unor state africane – Zimbabwe, Somalia, Eritreea, Mali, Republica Centrafricană și Burkina Faso. România și statele *like-minded* continuă însă acțiunea fermă de contracarare a narativului fals și agresiv al Rusiei și a intențiilor acesteia de a utiliza acest narativ și alimentele ca arme. Creăm astfel, împreună, o mai mare predictibilitate și stabilitate pe piața alimentară. Bineînțeles, nu trebuie să uităm că la toate acestea s-au adăugat acțiunile agresive și din ce în ce mai frecvente ale Rusiei (după retragerea sa din *Black Sea Grain Initiative*, BSGI) de bombardare a infrastructurilor civile ale porturilor dunărene ale Ucrainei, ceea ce produce un climat tensionat și o presiune suplimentară în asigurarea transportului de cereale.

Este binecunoscut că, încă de la începutul războiului din Ucraina, România a făcut eforturi multidimensionale și multiinstituționale de susținere a statului vecin, inclusiv pentru facilitarea tranzitului de cereale prin România către piețele globale, inclusiv cele africane. Am considerat acest sprijin drept firesc, atât prin proximitatea față de Ucraina, dar și luând în considerare contextul mai larg, al demersului comun la nivelul Uniunii Europene, prin așa-numita Inițiativă UE-Ucraina, Coridoarele de Solidaritate – *EU-Ukraine Solidarity Lanes Initiative* (SL) –, lansată în luna mai 2022 pentru facilitarea exporturilor agricole din Ucraina.

În acest context, securitatea alimentară a fost, începând cu anul 2022, și continuă să fie una dintre principalele teme de interes pe agenda internațională. România a făcut demersuri în cadrul ONU, UE și al altor organizații internaționale pentru promovarea unor măsuri concrete care să contribuie la evitarea unei crize alimentare globale majore, inclusiv prin acordarea sprijinului în favoarea tranzitului de cereale din Ucraina. În prezent, există o singură rută importantă pentru exportul de cereale din Ucraina – *EU-Ukraine Solidarity Lanes Initiative* (SL) –, această variantă a rămas aproape unică (cu excepția transporturilor sporadice și cu grad mare de risc, directe din Ucraina, prin Marea Neagră), după ce Rusia a hotărât să nu mai prelungească, din iulie 2023, participarea sa la Inițiativa privind cerealele de la Marea Neagră (BSGI).

Aportul României la *Solidarity Lanes* a fost și continuă să fie de peste 60%, țara noastră reușind astfel să contribuie la asigurarea securității alimentare pentru o serie de state de pe continentul african și din Orientul Mijlociu, precum și la consolidarea încrederii în piețele internaționale și reducerea prețului la cereale, care a ajuns la un nivel de vârf în mai 2022. Portul Constanța, cel mai mare de la Marea Neagră, a devenit principala poartă de ieșire pentru transporturile de cereale din Ucraina, facilitând tranzitul a peste 30 de milioane de tone de cereale către state terțe, până la finalul lunii octombrie 2023.

România va găzdui, începând cu anul 2024, un Centru European Regional de Agrometeorologie, inovator pentru Europa. Prin datele pe care le furnizează, centrul este un factor-cheie în adaptarea sistemelor de producție alimentară la schimbările climatice și îmbunătățirea accesului la alimente la nivel global, inclusiv în Sudul Global. Centrul va oferi, de asemenea, stagii și va forma agrometeorologi din țările în curs de dezvoltare (cu accent special asupra Africii), bazându-se pe istoricul solid, din trecut, al României în oferirea de training pentru creșterea capacității instituționale.

De asemenea, MAE, în cooperare cu Agenția Română de Cooperare Internațională pentru Dezvoltare (RoAid), a organizat în ultimii ani o serie de cursuri pentru experți africani. Programul, destinat creșterii rezilienței societăților africane la dezinformare (București, iulie 2023), a abordat și teme privind dezinformarea rusă, în contextul războiului din Ucraina. Iar programul, organizat în cooperare cu Autoritatea Națională Sanitar-Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor și mediul de afaceri din România (iunie 2023), s-a axat pe prezentarea detaliată a standardelor în materie de siguranță alimentară la nivelul UE, printre cele mai înalte din lume. Prin transfer de bune practici în domeniu, România își propune să sprijine îmbunătățirea siguranței alimentare în Africa, factor-cheie în succesul sistemelor alimentare din statele africane.

În perspectivă, România își poate utiliza, de o manieră constructivă, capitalul pozitiv de imagine, pentru că beneficiază de avantajul de a nu avea un trecut colonial, a cultivat relații tradiționale cu ansamblul continentului african și a contribuit substanțial la dezvoltarea socială a multor state africane. Acest capital pozitiv de imagine ar putea influența balanța în favoarea formării unei opinii mai nuanțate față de activitatea comunității euroatlantice, în ansamblul ei, și față de importanța sprijinirii Cartei ONU.

DIPLOMAȚIE ÎN AFRICA ȘI DIPLOMAȚIE AFRICANĂ ÎN LUME: VECHI ȘI NOI PROVOCĂRI

Simona Corlan-Ioan

ABSTRACT: *African diplomacy is at a turning point as the continent faces multiple challenges. From historical resentments with the West to the rise of new geopolitical players like China, India, and Turkey, Africa navigates a complex international landscape. Regional integration efforts face obstacles, exemplified by the stalled Arab Maghreb Union. The African Union, amidst reforms, is seeking to strengthen continental diplomacy, with leaders like Alpha Conde and Paul Kagame emphasizing financial autonomy. Migration is emerging as a central issue, straining EU cohesion, and requiring innovative diplomatic responses. Complementary diplomacy, including religious initiatives, is taking on an important role. As borders evolve, redefining identity and preserving national unity remain central concerns. Amidst these complexities, diplomacy emerges as a crucial tool for Africa to find cooperative solutions and shape its future on the global stage.*

În ultimii ani, multe state de pe continentul african au trecut prin perioade repetate de criză. Loviturile de stat militare s-au succedat în țări din Africa de Vest, confruntările interetnice și religioase au destabilizat regiuni din Africa Centrală și de Est, iar în fața amenințărilor terorismului se caută soluții pe întregul continent. Practicile și expresiile diplomațiilor statelor naționale ale Africii, din ce în ce mai variate, au încercat să se adapteze și să răspundă noilor realități, mereu mai diverse și mai complicate. Pe fundamentele diplomațiilor naționale se construiește o nouă diplomație continentală bazată pe structurile instituționale ale unei Uniuni Africane, în care fiecare schimbare a președinției aduce și noi programe ale liderilor politici convinși de necesitatea reformării și întăririi instituțiilor organizației. Idealurile panafricane ale părinților independenței, născute în jurul ideii unui continent puternic politic și eficient economic, cu o identitate proprie, care păreau a fi fost date uitării în a doua parte a secolului al XX-lea, sub presiunea orgoliilor liderilor politici preocupați de întărirea suveranității naționale, au devenit mai actuale ca niciodată. Inițiativele de integrare regională – politică, economică și culturală – se diversifică și se perfecționează sub presiunea recompozițiilor geopolitice și ținând cont de noii poli de dezvoltare economică și de articulare identitară.

Dincolo de problemele specifice continentului pe care diplomația africană le reflectă, noile provocări în lumea contemporană obligă la adaptări și reevaluări în procesele de poziționare, în numele continentului și/sau al statelor naționale pe scena politică internațională. În general, tehnicile diplomatice s-au rafinat și au devenit și mai complexe odată cu multiplicarea subiectelor prioritare înscrise pe agenda relațiilor internaționale și cu diversificarea tipurilor de actori implicați. În domeniile clasice ale politicii externe, practicile s-au transformat, începând cu formele de cooperare și cu maniera de negociere

diplomatică în vederea rezolvării conflictelor și până la problemele legate de gestionarea luptei antiteroriste, de fluxurile migratoare sau de guvernarea globală, obligată să găsească soluții pentru problemele complexe ale prezentului. Transnaționalizarea relațiilor internaționale a dus la diminuarea monopolului statelor asupra diplomației. Diferitele structuri economice, universitățile, rețeaua media, ONG-urile, diaspora fac diplomația și mai complexă prin natura intereselor și preocupărilor actorilor implicați.

O analiză generală asupra actualei diplomații africane se dovedește a fi complexă și nu poate decât să țină seama, în egală măsură, de o precisă definire a celor trei niveluri de abordare (național, regional și continental) și de impunerea diplomațiilor complementare (diplomația economică, culturală, universitară, religioasă și instituțională). Odată cu acestea, trebuie să se țină seama și de prezența noilor actori, cu practicile proprii, care și-au câștigat locurile pe scena mondială. Cu toate că abordările diplomatice sunt noi, încă multe dintre temele prioritare au rămas, în bună măsură, cele vechi și conjuncția cu trecutul fiind un element care conferă specificitate diplomației/diplomațiilor africane.

Relațiile cu Occidentul se construiesc și se deconstruiesc încă sub impulsul resentimentelor care au traversat secolele comerțului cu sclavi, ale teoriilor rasiste, ale colonizării și decolonizării. În deceniile din urmă, căutând să se debaraseze de umbrele trecutului, liderii politici africani au încurajat formarea unui alt pol politic și economic – Asia – și exemplele recente în cooperarea cu China, India și Turcia nu fac decât să certifice noua orientare.

În primul deceniu al secolului al XXI-lea, China a devenit primul partener comercial în Africa. Participarea celor 53 de șefi de state și de guverne de pe continent la Forumul de cooperare sino-african, din septembrie 2018, de la Pekin, dă seama despre importanța pe care statele africane o acordă acestei relații. Președintele Xi Jinping anunța, încă din prima zi a reuniunii, că țara sa va acorda un ajutor „fără condiții” de 60 de miliarde de dolari pentru Africa. Ajutorul venea în conjuncție cu investițiile realizate cu precădere în infrastructură în ultimile decenii, dar și cu o diplomație culturală bazată pe rețeaua institutelor *Confucius*. Se adaugă un sistem de burse oferite pentru a forma noi cadre, tehnicieni și jurnaliști. Toate acestea reprezintă una dintre cheile către înțelegerea regulilor pe care se fundamentează, pentru moment, această cooperare.

Dincolo de interesele economice imediate pe care China le urmărește în Africa, interesele politice par să fi fost baza construcției unui sistem de relații adaptat pentru fiecare stat național de pe continent. Problema retragerii recunoașterii Taiwanului de către statele care inițiaseră relații cu țara insulară a fost prioritară și, pentru rezolvarea ei, China a utilizat toate instrumentele disponibile. Câștigul a fost incontestabil. În forurile internaționale, deciziile de politică externă ale Chinei sunt susținute de reprezentanții țărilor africane și luările sale de poziție rareori contestate. China este folosită și ca alternativă atunci când Occidentul aplică sancțiuni regimurilor care încalcă principiile buneii guvernări și drepturile omului. Iar faptul că țări din Asia au devenit parteneri importanți în politica și economia continentului african nu înseamnă că statele naționale africane își restrâng cooperarea cu Statele Unite ale Americii, cu Uniunea Europeană sau cu alte țări emergente.

Statele naționale ale Africii secolului al XXI-lea reflectă transformările sub efectele conjugate ale demografiei, urbanizării, ambițiilor economice, militare și religioase. În acest context, frontierele vizibile, cele materiale sau simbolice, istorice sau naturale, sunt deopotrivă apărate și contestate sub presiunea redefinirilor identitare. Multe dintre problemele cu care s-a confruntat continentul african, imediat după proclamarea independenței și nașterea noilor națiuni, sunt încă actuale și reflectate în diplomația/diplomațiile contemporane. Între ele, cea mai sensibilă rămâne problema păstrării integrității naționale.

Geografia politică de după independență a respectat, în bună măsură, harta colonială pe care puterile occidentale au trasat frontiere, în multe din cazuri fără să țină seama de repere naturale, economice, etnice sau lingvistice. Încercările inițiale, punctuale, de remodelare pe criterii etnice, naționale sau istorice au eșuat în cele mai multe cazuri, ceea ce a facilitat semnarea la Cairo, în 1964, a rezoluției Organizației Uniunii Africane prin care s-a impus menținerea frontierelor coloniale. Statelor naționale le-a revenit misiunea dificilă de a asigura unitatea și coeziunea națională și de a da un sens comun construcției naționale.

Peste teritorializarea politică moștenită din perioada colonială s-au suprapus frontiere naționale, dar și altele, mai complexe, definite pe criterii economice și culturale. Diplomațiile naționale au susținut, încă din primii ani de existență, cauza națională și integritatea statelor recent constituite, iar prioritățile politico-diplomatice, articulate pornind de la aceste principii, au purtat, în cele mai multe cazuri, amprenta voinței președinților. Senegalul oferă un exemplu interesant din acest punct de vedere. În anii 1960, în conjunctura Războiului Rece și ca reacție la antagonismele dintre cele două blocuri politice rivale (țările occidentale, pe de o parte, și cele comuniste din centrul și estul Europei, pe de altă parte), diplomația africană pe care președintele Léopold Sédar Senghor, intelectual african de cultură occidentală, a imaginat-o urma să se construiască pe trei principii fundamentale. Era vorba despre identitatea africană (*negritudinea*), statul de drept și modernitatea. Obiectivul unei astfel de diplomații era impunerea pe arena internațională a unei solide „prezențe africane”, o voce unică ascultată și respectată, neapărat echidistantă față de Occident și de Blocul comunist.

Odată cu tranzițiile democratice și instaurarea pluripartidismului, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, revendicarea identităților culturale a pus în dificultate construcțiile justificative naționale și edificiul statului național. Evoluțiile de atunci au destabilizat frontierele naționale protejate de Carta OUA, reducând posibilitățile de intervenție politică propriu-zisă și pervertind principiul cetățeniei naționale.

În anii din urmă, am asistat la noi tensiuni pe continent, ca rezultat al recompunerilor politico-identitare, al clivajelor culturale, etnice și religioase. În momentele de criză, au fost formulate revendicări teritoriale care invocau dreptul istoric, cel al primului venit, cereri de autodeterminare și declarații de independență. Criza maliană din 2012 a adus în prim-plan problemele acestea într-un stat care sub președințiile succesive ale lui Alpha Omar Konaré (2002-1992) și Amadou Toumani Touré (2012-2002) s-a impus ca un exemplu de democrație. Modul în care criza din Mali a fost gestionată la nivel regional și continental a dat speranțe și a întărit încrederea în capacitățile leadershipului politic

african. Diplomațiile naționale au susținut atunci, printr-o singură voce, necesitatea imperativă de a păstra integritatea teritorială a statului național Mali, amenințată de declarația de independență a Azawad și de proclamarea Statului Islamic independent în nordul țării (27 mai 2012). Pericolul ca argumentele etnice și religioase grefate în conflictele politice manipulate ideologic să ducă la nașterea „identităților ucigașe” a fost atunci perceput mai acut ca niciodată. Precedentul nu trebuia creat și toate pârgurile diplomatice au fost folosite în acest scop.

Integrarea regională, cu toate impedimentele, rămâne și este percepută din ce în ce mai clar ca soluția pe durată medie pentru a oferi coerență construcțiilor care se articulează pe bazele unei identități culturale în curs de definire. Consolidarea instituțiilor regionale care să se contrapună fragilității instituțiilor statelor naționale a devenit prioritară în ultimile decenii. Exemplul structurilor economice regionale este unul încurajator. CEDEAO (*Communauté Économique des États de l'Afrique de l'Ouest*), CEEAC (*Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale*), CEMAC (*Communauté Économique et Monétaire des États de l'Afrique Centrale*), UEMOA (*Union Économique et Monétaire Ouest Africaine*) sunt pe cale de a se întări și de a deveni eficiente dincolo de problemele pe care fiecare stat membru le întâmpină. Cu toate acestea, problemele politice se dovedesc a fi, în unele cazuri, mai puternice, împiedicând integrarea regională. UMA (*Union du Maghreb Arabe*) este actualmente blocată în toate acțiunile sale, atâta timp cât granița terestră dintre Algeria și Maroc va rămâne închisă, iar relațiile Tunisiei cu Marocul tensionate după recenta retragere a ambasadorilor.

Suma diplomațiilor regionale fondate pe culturile politice partajate va putea constitui identitatea comună a unei diplomații continentale. O diplomație continentală se impune cu greutate în fața diferitelor forme de leadership național și a orgoliilor naționale. Moștenitoare a OUA (*Organisation de l'Unité Africaine*), Uniunea Africană (UA) s-a născut în 2002¹, cuprinzând actualmente 55 de state și având drept obiective promovarea valorilor democrației, drepturile omului și dezvoltarea întregului continent. Uniunea pare acum să intre într-o epocă a reformelor ca urmare a voinței noilor lideri de a-i reda autoritatea morală în baza căreia să devină un regulator și un arbitru real al politicilor regionale.

Cea de-a 29-a reuniune (*sommet*) a șefilor de stat, din iulie 2017, consacrată tineretului și reformei, a fost numită *Le Sommet de l'émancipation de la tutelle étrangère et de la prise en main de leur destin*.² Președintele ales atunci, președintele Guineei Alpha Condé, și-a propus ca în mandatul său să reformeze organizația, fluidizându-i funcționarea și asigurându-i autosuficiența financiară prin contribuția fiecărui stat membru de 0,2% din valoarea exporturilor. Aproximativ 70% din fondurile necesare funcționării sunt internaționale, iar principalii contributory sunt China, Turcia, UE și SUA. Panafricanist convins și promotor al ideii politicilor comune pentru continent, Alpha Condé a pledat pentru o mai mare integrare politică și economică, pentru dezvoltarea comerțului între țările africane prin constituirea zonelor de liber-schimb, pentru instituirea pașaportului

¹ Actul de naștere al UA a fost semnat la Duban, în Africa de Sud, în iulie 2002, aplicând declarația de la Syrte din 9 septembrie 1999. Un an mai târziu, în cadrul Summitului din Maputo – Mozambic, s-a semnat actul de naștere al instituțiilor organizației: Comisia, Parlamentul panafrican, Consiliul de Pace și Securitate.

² Jeune Afrique (3 iulie 2017).

african (pentru început, doar pentru diplomați), pentru o politică de apărare a drepturilor diasporei africane comună și pentru promovarea principiilor funcționării Uniunii Africane pe continent. *L'Académie de leadership de l'Union Africaine* (AULA) ar urma să își asume misiunea de a forma elita continentală care va pune în practică programele și va respecta agenda Uniunii până în 2063 și tot ea va fi cea care va elabora noua viziune strategică pe termen lung pentru Africa.

Președintele Rwandei Paul Kagame, succesorul lui Alpha Condé la președinția Uniunii, a continuat linia reformistă. A insistat mai ales asupra măsurilor prin care urma să se asigure gestionarea eficientă a finanțelor și, pe cale de consecință, asigurarea independenței organizației. Acesta era un program previzibil având în vedere faptul că Paul Kagame fusese desemnat, din 2016, să conducă procesul de reformare instituțională a Uniunii Africane în fruntea unui comitet panafrican care reunea experți însărcinați să propună, pentru Agenda 2063, programe ca soluții pentru problemele continentului. Bilanțul mandatului său a fost însă departe de a fi considerat satisfăcător. Președinția organizației panafricane a revenit în 2019 Egiptului și președintele Al-Sissi a anunțat în programul său intenția de a se concentra asupra reformelor economice prin care să se ajungă la o mai bună integrare economică a statelor membre, proiect previzibil, având în vedere faptul că cea mai mare parte din exporturile egiptene sunt pe piețele continentului african. La fel de ambițios a fost și proiectul de schimbare a priorităților geografice prin acordarea unei mai mari importanțe Cornului Africii, Lybiei și Sahelului în politicile Uniunii. Problemele de natură economică au continuat să fie prioritare și pentru președințiile următoare. Este elocventă în acest sens intervenția în cadrul summitului Rusia-Africa a președintelui Azali Assoumani (președintele statului Comore), în contextul crizei cerealelor generate de războiul din Ucraina. Recentele lovituri de stat care au adus la putere militari în Niger, Mali, Burkina Faso, Guineea și Gabon au făcut greu de realizat o poziție comună la nivel continental.

Însă diplomațiile complementare s-au dovedit deosebit de eficiente în ultimii ani, când statele naționale s-au aflat în fața unor provocări care au luat o amploare greu de gestionat – migrația și terorismul – și care au impus schimbări de atitudine și de practici. Liderii politici din țările de proveniență și de destinație a migranților au făcut eforturi pentru construirea unei strategii comune, pe o coloană vertebrală articulată pornind de la un set de valori istorice comune, culturale și de civilizație. Aceste valori sunt cele pe care diplomația le poate promova pe o singură voce, facilitând astfel înțelegerea și acceptarea Celuilalt/Confrate din interiorul cetății. În timp, s-a forjat și o diplomație pentru diaspora, prin care instituțiile statelor africane și-au pus în aplicare politici pentru apărarea cetățenilor care au ales să trăiască în străinătate. Însă doar ele, strategiile elaborate la nivel politic, nu au șanse reale să fie pe deplin eficiente atunci când mass-media ușor de instrumentalizat devine un important formator de opinie și în care necunoașterea a produs un nou dușman: migrantul-terorist. Într-o lume isterizată de consecințele imediate ale exodului de populație dinspre Africa și de atentatele teroriste, o lume în care se vorbește din ce în ce mai mult de confruntări între civilizații, diplomației culturale îi revine un rol important, alături de activitatea diferitelor organizații umanitare,

pentru sensibilizarea opiniei publice în fața dramei refugiaților și în schimbarea treptată a mentalităților.

Migrația în interiorul continentului african a fost una dintre problemele cu care s-au confruntat statele naționale încă de la fondare. Ea este cauzată, printre altele, de instabilitatea politică, de conflictele interetnice și catastrofele naturale și puține au fost proiectele care au propus soluții pe durată medie sau lungă în acest sens. În ultimii ani, migrația dinspre Africa spre Occident constituie fundamentul dosarelor devenite prioritare în negocierile internaționale. Fie că este vorba despre migrația economică sau de cea rezultat al conflictelor interetnice acutizate prin stagnare prea îndelungată și al războaielor civile sau al politicilor dictatorilor pentru care respectarea drepturilor omului este doar o opțiune, Europa Occidentală s-a văzut pusă în fața unei presiuni care riscă să o dezechilibreze pe durată largă.

La nivelul Uniunii Europene, nicio altă chestiune nu a adâncit în așa măsură falia între Vest și Est, punând în pericol chiar supraviețuirea Uniunii. Garduri au fost construite la vechile frontiere între țările membre ale blocului comunitar, golind de sens unele dintre principiile sale fondatoare. O parte a mass-mediei s-a lansat în acuze urmând linia impusă de unii oameni politici și diabolizându-l pe Celălalt/Migrantul, făcut responsabil de problemele cu care se confruntă statele naționale, indiferent de natura lor. Soluțiile pe care le-au propus liderii politici occidentali pentru a face față fenomenului migrației au rămas doar pe hârtie. Acordul semnat de șefii de state și de guverne reuniți la Summitul Consiliului European din 29 iunie 2018 pentru a atenua criza, a proteja mai bine granițele și a întări regulile de primire în Uniune prevedea ca preluarea migranților din Africa și din Orientul Mijlociu să se facă pe bază de voluntariat în centrele pentru refugiați din țările membre. Pentru ca procesul să fie înlesnit, a fost propusă constituirea unor *platforme de debarcare* în țări din nordul Africii și din Balcani, un fel de dispozitive unde să fie procesate și triate cererile de azil pentru ca apoi țările Uniunii, tot pe bază de voluntariat, să preia persoanele selecționate.

Reacțiile țărilor din afara blocului comunitar au fost negative, cu toate că le-au fost promise fonduri importante în acest scop. Marocul și Tunisia, prin miniștrii lor de externe, au respins imediat propunerea de a găzdui asemenea baze, aducând, în același timp, în memoria liderilor occidentali eforturile pe care țările lor le fac din noua poziție de țări de tranzit și de destinație pentru migrația din regiunile subsahariene. Țările din Magreb, confruntate cu propriile lor probleme politice și economice după primăvara arabă, fac față cu dificultate exodului dinspre Africa Subsahariana. Confruntările din vara acestui an (2023), dintre locuitorii orașului Sfax din Tunisia și migranții aflați în așteptarea oportunităților de a ajunge în Europa, reflectă tocmai nivelul complex la care s-a ajuns în această situație.

Tot în sfera diplomațiilor complementare, diplomația religioasă va avea și ea un rol important de jucat în apărarea și promovarea valorilor reale ale diferitelor civilizații. Marocul a făcut deja primii pași în acest sens. Promotor al islamului moderat, regatul a inaugurat în 27 martie 2015, la Rabat, un institut – *L'Institut Mohammed VI de Formation des Imams prédicateurs et prédicatrices* –, cu obiectivul de a forma imami care să promoveze juste valorile ale religiei musulmane și să preîntâmpine pornirile extremiste, predicând

în moscheile din Europa și Africa. În 19 septembrie 2015, printr-o declarație comună la Paris și Rabat, autoritățile franceze, prin vocea lui Laurent Fabius, și-au afirmat sprijinul pentru propunerea ca Institutul Mohammed VI, în cooperare cu moscheile și asociațiile din Hexagon, să înceapă programul de formare.

Mondializarea și redesenarea frontierelor, loviturile de stat și războaiele, terorismul, migrația, redefinirile identitare și culturale sunt provocările pe care liderii politici de pretutindeni trebuie să le înfrunte și cărora să le găsească soluții în ritm rapid. Formele de cooperare și negociere diplomatică s-au multiplicat și s-au rafinat, diplomațiile încercând să facă față situațiilor mereu în schimbare, unor geopolitici complicate și agendei supraîncărcate a relațiilor internaționale. Lumea diplomatică internațională s-a schimbat, iar diplomațiile africane și occidentale i-au urmat ritmurile, doar că în cazul lor multe dintre vechile problematici în legătură cu trecutul sunt mai actuale ca niciodată.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Achour Rafâa, Gueldich Hajer, *Intégration et régionalisme africain: où en est l'Union africaine aujourd'hui?*, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2019
- Bancel Nicolas, Blanchard Pascal (dir.), *Histoire globale de la France coloniale*, Philippe Rey, Paris, 2022
- Borrel Thomas (dir.), *L'Empire qui ne veut pas mourir. Une Histoire de la FrancAfrique*, Éditions du Seuil, Paris, 2021
- Coulibaly Abdou Latif, *Le Sénégal sous Macky Sall*, L'Harmattan, Paris, 2015
- Cissoko Sékéné Mody, *Un combat pour l'unité de l'Afrique de l'Ouest. La Fédération du Mali (1959-1960)*, NEAS, Dakar, 2005
- Diouf Makhtar, *Sénégal. Les ethnies et la nation*, Les Nouvelles Éditions Africaines du Sénégal, Dakar, 1998
- Hugeux Vincent, *Tyrans d'Afrique. Les mystères du despotisme postcolonial*, Perrin, Paris, 2021
- Kably Mohamed (dir.), *Histoire du Maroc. Réactualisation et synthèse*, Publications de l'Institut Royal pour la Recherche sur l'Histoire du Maroc, Rabat, 2011
- Lugan Bernard, *Histoire du Maroc. Des origines à nos jours*, Ellipses, Paris, 2011
- Séne Ibrahima, *La diplomatie sénégalaise de Léopold Sédar Senghor à Abdoulaye Wade. Regard d'un Chancelier*, L'Harmattan, Sénégal, 2013
- Wade Abdoulaye, *Un destin pour l'Afrique*, Éditions Michel Lafon, Paris, 2005

DIPLOMAȚIA SUMMITURILOR. REPOZIȚIONARE CONCEPTUALĂ ÎN CONTEXTUL ÎNTRUNIRILOR AFRICA+1

Mihai Constantinescu

ABSTRACT: *This study scrutinizes the evolving engagement of Africa in global summit diplomacy and the emergent Africa+1 format. Our research delves into two interrelated dimensions: conceptual roots of summit diplomacy and the African context, dissecting theoretical underpinnings and historical perspectives on high-level meetings. It underscores the significance of these summits as platforms for diplomatic maneuvering, shedding light on Africa's strategic repositioning. The investigation incorporates five key Africa+1 case studies (Turkey, China, European Union, United States, Russian Federation), elucidating recent engagements and their impact on Africa's geopolitical landscape. However, amid heightened diplomatic engagements, inherent challenges and paradoxes emerge. Issues of conflicting agendas, bureaucratic complexities, and ethical dilemmas surface, potentially diluting the efficacy of summit diplomacy. The research advocates for a nuanced reevaluation, emphasizing the imperative for cohesive African positions and sustainable solutions to leverage the continent's engagement in global forums.*

INTRODUCERE

În 2 martie 2022, Adunarea Generală a ONU se reunea pentru adoptarea Rezoluției ES-11/1 privind condamnarea actului de agresiune pe scară largă început de regimul Putin împotriva Ucrainei cu doar șase zile mai devreme. Deși emoția momentului a fost puternică, iar rezultatul votului se preconiza a fi unul copleșitor, realitatea arăta altceva. Continentul african a fost cazul frapant al aceluși context. Au existat presiuni mediatice și diplomatice considerabile, puțini s-au așteptat ca statele africane să facă notă discordantă și să nu voteze pentru adoptarea Rezoluției ES-11/1. Cu toate acestea, din 54 de țări africane, 26 s-au abținut, au absentat sau au votat împotriva rezoluției. Ceea ce a fost prezentat în presa internațională drept un succes diplomatic major, de condamnare a Rusiei prin intermediul Adunării Generale a ONU, în fapt ascundea un adevăr simplu. Africa, un spațiu central în strategiile marilor puteri, un continent cu resurse naturale și umane colosale, reiterea un lucru deja evident: continentul este pregătit să profite de centralitatea și notorietatea de care se bucură, fiind dispus să aibă discuții nepartizane cu toți actorii internaționali.

În virtutea dezbaterilor privind atitudinea revizuită a Africii în raport cu mediul internațional, merită o analiză aprofundată modul în care continentul se angajează în discuții la cel mai înalt nivel cu actorii puternici din sistem. Recent, a luat amploare

fenomenul diplomației summiturilor, evenimente programatice ce reunesc înalți oficiali într-un cadru restrâns. Întrunirile se bucură de o popularitate crescândă la nivelul marilor cancelarii și sunt îndeaproape urmărite de opinia publică internațională. Astfel, analiza summiturilor în care Africa este protagonistă pune în balanță eficiența și utilitatea acestui format de întruniri, oferind deopotrivă indicii semnificative asupra strategiei recent adoptate de statele africane privind angajarea în relații nonpartizane, cu o marjă îmbunătățită de profit material sau imaterial.

Analiza propusă aici este fundamentată pe o abordare bidimensională și complementară. Prima secțiune constă într-o prezentare structurată a rădăcinilor teoretice și a evoluțiilor conceptuale prin care au trecut summiturile în ultimii 70 de ani. Secțiunea a doua propune cinci exemple de întruniri la nivel înalt cu Africa în centru (Turcia, China, Uniunea Europeană, Statele Unite, Federația Rusă). Acestea sunt prezentate în ordine cronologică, accentul fiind pus pe cele mai recente summituri și pe deciziile și politicile adoptate în întrunirile de tip „Africa+1”. Reliefaarea celor cinci studii de caz nu doar pune în oglindă principalii actori ai sistemului internațional și raportarea acestora la Africa, ci introduce și Turcia drept variabilă a diplomației summiturilor întreprinse de puteri regionale cu influență concretă asupra spațiului extins al Mării Negre și Mării Mediterane.

DIPLOMAȚIA SUMMITURILOR. REPOZIȚIONARE CONCEPTUALĂ

Începuturile epistemologice moderne

La nici patru ani de la introducerea noțiunii de „Cortină de fier”, Winston Churchill este creditat drept întemeietor al conceptului de *diplomație a summiturilor* (Melissen, 2003). În viziunea fostului prim-ministru, diplomația avea nevoie de o scalare a mediatizării relațiilor bilaterale la nivel înalt, summiturile oferind cadrul ideal pentru dezbaterăa problemelor cu caracter global în lumina reflectoarelor. Astfel, la începutul anilor '50, pe fondul accentuării tensiunilor dintre blocul comunist și cel occidental, a fost resimțită nevoia creării unor canale directe de comunicare între liderii celor două tabere ideologice. În plus, televiziunea începea să cunoască un grad semnificativ de adopție în rândul populației, summiturile fiind prezentate pe larg, la ore de maximă audiență, atât în spațiul democratic occidental, cât și în cel comunist (Melissen, 2003).

În faza incipientă, întâlnirile la nivel înalt făceau apel la emoția colectivă. Întrevederile beneficiau de o publicitate extinsă atât înainte, cât și după eveniment, încercând să capitalizeze îngrijorările generate de un context internațional fragil (Day & Wedderburn, 2022). Treptat, decidenții de rang superior au observat că, indiferent de rezultatul discuțiilor, summiturile oferă o scenă generoasă și un public captiv, prin care aceștia își pot contura un brand personal solid. Nu de puține ori, liderii politici au utilizat diplomația emoției pentru câștiguri rapide de imagine, un exemplu recent și facil fiind cazul lui Donald Trump. Înconjurat de controversă, deopotrivă la nivel intern și extern, fostul președinte al Statelor Unite a folosit dosarul sensibil al Coreei de Nord pentru foloase personale. Deja celebrele întrevederi din Singapore și Vietnam cu liderul nord-coreean Kim Jong-un,

presărate cu schimburi acide de replici și reprogramări tendențioase, rămân puncte de referință în analiza conceptuală a summiturilor (Brookings, 2019).

Conceptual, diplomația summiturilor nu are o definiție precisă, discuțiile axându-se mai curând pe acele caracteristici de bază care întruchipează noțiunea. Așadar, ne referim la summituri drept un eveniment precis, organizat în ideea soluționării unor aspecte concrete de politică internațională, prin intermediul unor canale de comunicare directă între șefii de stat și de guvern sau înalți reprezentanți (Mishra, 2022; Plischke, 1972). Prin urmare, spre deosebire de alte forme ale interacțiunii diplomatice, summiturile propun un format mai flexibil, cu valențe strategice care fundamentează, prin declarațiile comune, viitoarele proiecte și interacțiuni dintre participanți.

Africa în jocul diplomatic al summiturilor

Nevoia unor interacțiuni la nivel înalt între Africa și restul lumii a venit pe fondul unei dorințe reciproce de relaționare aprofundată. În etapa incipientă, diplomația cotidiană a statelor africane a avut de suferit din cauza unui aparat redus de reprezentare diplomatică în relațiile transcontinentale care, adesea, era constituit de persoane ce accesau posturile din ambasade pe filieră clientelară (Mishra, 2022). În plus, conform autorului sud-african Colin Legum, Africa postcolonială a trecut printr-un proces abrupt de autoconștientizare a propriei poziții în raport cu celelalte regiuni. Astfel, liderii statelor africane, măcinat de fricțiuni și decalaje însemnate, au considerat summiturile o șansă istorică de a implementa o nevoie intrinsecă de soluționare a problemelor Africii printr-o unitate consolidată a grupului panafrican (Legum, 1961).

O primă formă de diplomație a summiturilor care implică state africane derivă din propriul trecut colonial al continentului. Deopotrivă, zona francofonă și cea anglofonă au păstrat o comunicare activă cu Franța și Marea Britanie, participând la diverse forumuri de discuții, însă fără a produce vreun ecou notabil (Mishra, 2022). Totuși, acest tip de exercițiu diplomatic a contribuit la coagularea unei identități continentale, exportate ulterior la nivelul Adunării Generale a Națiunilor Unite, în cadrul căreia, nu de puține ori, grupuri extinse de state africane au adoptat poziții comune (Mishra, 2022). Mai mult, poate fi afirmat că exercițiul diplomatic a fundamentat viziunea ce a condus la adoptarea Cartei Organizației Unității Africane, precursor al actualei Uniuni Africane.

Analiza motivelor care au stat la baza dezvoltării unor formate coerente de întrevederi la nivel înalt între țările africane și mediul internațional trebuie să aibă o perspectivă binară asupra intereselor fondatoare. Pe de o parte Franța, în virtutea relațiilor și influenței tradiționale, este considerată pionierul diplomației summiturilor în Africa. În 1986, la Versailles, avea loc prima reuniune a Organizației Internaționale a Francofoniei, o platformă prin care Parisul își propunea cimentarea poziției strategice din zona fostelor colonii (*Perspective Monde*, 2023). De cealaltă parte, liderii africani, aflați într-o competiție perpetuă la nivel continental pentru absorbția de influență și resurse, au considerat summiturile un instrument ideal prin care să-și consolideze puterea și imaginea la nivelul politicii interne, precum și o platformă cu vizibilitate globală privind aspectele de ordin economic și securitar (Soulé, 2020). Un exemplu grăitor este Consensul de la Dakar,

o declarație comună a șase șefi de stat și de guvern din zona Africii de Vest, manifest prin care se dorea stimularea revizuirii modului tradițional în care Fondul Monetar Internațional se raportează la investițiile străine directe (Faujas, 2019).

Treptat, interacțiunile de tip summit s-au ramificat pe două dimensiuni complementare. În primul rând, tot mai multe state ale lumii au început să considere Africa o regiune prioritară. Dacă în perioada Războiului Rece summiturile erau apanajul exclusiv al marilor puteri, actualmente atât puterile mijlocii, cât și state relativ mici din punctul de vedere al influenței globale au început să se angajeze în formate de discuții la nivel înalt. Coreea de Sud, Turcia, Estonia sau Ungaria sunt doar câteva exemple recente în acest sens. De cealaltă parte, liderii africani au fost constant receptivi la dezvoltarea relațiilor cu lumea, observând că summiturile nu oferă doar o cimentare a propriei legitimități, ci și o oportunitate considerabilă de gestionare tematică a problemelor Africii, multe dintre întrevederi abordând aspecte ce țin de infrastructură critică, schimbări climatice sau politici publice (Soulé, 2020).

Summiturile. O abordare pragmatică

Orice element dezvoltat într-o manieră anorganică riscă să fie golit de conținut. Este și cazul diplomației summiturilor. Actualmente, discutăm de cel puțin patru reuniuni transcontinentale ce au în prim-plan Africa: UE – Africa; SUA – Africa; Rusia – Africa; China – Africa. Aceste întâlniri au o frecvență crescândă, limitând progresul real în soluționarea dosarelor cu relevanță regională sau chiar sistemică. În afară de summiturile ad-hoc ce tratează probleme stringente, precum migrația sau securitatea alimentară, restul întrevederilor formale se confruntă cu un risc major de a genera politici și acțiuni incompatibile pe termen lung. De exemplu, politicile privind reducerea efectelor negative ale schimbărilor climatice, fenomen ce afectează preponderent Africa, stagnează din cauza unei incoerențe discursive și decizionale. Actori precum Uniunea Europeană sau China propun politici divergente, adesea acceptate fără tăgadă de liderii africani (Van Wyk, 2018).

Mai mult, summiturile pot deveni un fenomen birocratic, superstratificat și uneori cinic. În primul rând, cele două zile care compun de regulă o întâlnire la nivel înalt sunt precedate de o multitudine de întruniri ale grupurilor de lucru și ministerelor implicate. Pentru statele africane cu resurse diplomatice limitate, într-un angrenaj ce implică cel puțin un summit pe an, acest format tinde să devină obositor și neproductiv. În al doilea rând, majoritatea summiturilor sunt însoțite de o gamă vastă de evenimente conexe, de regulă dedicate mediului de afaceri. Deși întărirea relațiilor economice rămâne un obiectiv esențial al întrevederilor la nivel înalt, accentuarea acestei dimensiuni riscă să pericliteze dezvoltarea și capacitatea de gestionare a celorlalte sectoare. În al treilea rând, devine aproape imposibilă acomodarea intereselor comune într-un context etic. Mulți lideri africani sau apropiați ai acestora sunt supuși sancțiunilor internaționale, Uniunea Europeană și Statele Unite trecând în numeroase rânduri peste propriile principii și sancțiuni (Van Wyk, 2018).

DIPLOMAȚIA SUMMITURILOR. CINCI CAZURI DE REFERINȚĂ

Diplomația summiturilor. Turcia – Africa

Turcia își propune să devină un jucător-cheie în relațiile cu Africa, continentul oferind o alternativă viabilă, precum și oportunități semnificative Ankarei în strategia sa de re poziționare strategică în zona extinsă a Mării Negre și a Mării Mediterane. Urmând exemplul puterilor globale, în ultimii 15 ani, Ankara a organizat trei summituri cu Uniunea Africană, cel mai recent în 2021 (Özkan & Orakçı, 2023). Prima întrevedere s-a desfășurat în 2008, fără progrese notabile la nivelul unor proiecte comune, însă cu succese considerabile în ceea ce privește accentuarea interacțiunilor diplomatice. Din 2005, președintele Erdoğan a întreprins 31 de vizite oficiale în Africa, în timp ce numărul ambasadelor Turciei pe continent a crescut de la 12 la 43, iar cel al reprezentanțelor statelor africane la Ankara a ajuns la 32 într-o perioadă relativ scurtă (Republic of Türkiye – Ministry of Foreign Affairs, 2023).

Prezența Turciei în Africa vizează deopotrivă întărirea schimburilor economice și aspecte de ordin securitar. Conform mai multor surse, valoarea totală a comerțului dintre cele două părți variază între 25 și 35 de miliarde de dolari anual (Özkan & Orakçı, 2023). De asemenea, ca urmare a summiturilor, au fost înființate 43 de consilii de afaceri, fiind prognozată o creștere a volumului comercial la peste 50 de miliarde de dolari în următorii ani (Özkan & Orakçı, 2023). Mai mult, Turcia își propune o implicare activă în gestionarea problemelor de securitate din Africa, alăturându-se eforturilor ONU de menținere a păcii în state precum Liberia sau Republica Democrată Congo, precum și în acțiuni de combatere a pirateriei în zona Cornului Africii (Tanrıverdi Yaşar, 2022). În același context, Turcia a inaugurat recent un centru dedicat pregătirii militare în Somalia (TURKSOM), prin intermediul căruia se dorește instruirea forțelor de securitate din zona capitalei Mogadishu (Nordic Monitor, 2022). Nu în ultimul rând, summiturile au consolidat prezența Turciei în Africa, inclusiv în domeniul sănătății și educației. Din 2016, Fundația Maarif a devenit un vector important al Ankarei în susținerea educației primare și gimnaziale pe continentul african (Özkan & Orakçı, 2023).

Diplomația summiturilor. China – Africa

Pentru ambițiile de mare putere ale Chinei, diplomația summiturilor este puternic înrădăcinată în cele Cinci Principii ale Coexistenței Pașnice. Principiile au fost dezvoltate în contextul semnării Acordurilor Sino-Indiene din 1954 și vizează dezvoltarea unor relații echitabile și mutual avantajoase, precum și aspecte ce țin de respectarea integrității teritoriale a statelor partenere (Eekelen & Van Eekelen, 1968). Având acest fundament strategic, relațiile dintre China și Africa s-au dezvoltat natural, Beijingul încercând să capitalizeze dezangajarea temporară a Rusiei din anii '90. China se prezintă pe sine drept o variantă optimă la politicile neoliberale promovate de Statele Unite în logica Consensului de la Washington. Prin urmare, în anul 2000 apărea *Forum on China – Africa Cooperation* (FOCAC). Platforma, înființată într-o oarecare măsură la sugestia fostului

prim-ministru din Madagascar, Lila Ratsifandrihamanana, a devenit totodată unul dintre primele forumuri regionale la care Beijingul lua parte (Mishra, 2022).

Totuși, dinamica relațiilor dintre China și Africa pare să fi luat o nouă turnură. Ultimele întruniri ale FOCAC au rămas fără rezultate majore, limitându-se la păstrarea unui statu-quo convenabil. Pe de-o parte, începând cu 2009, China rămâne principalul partener comercial al Africii, Beijingul fiind un exportator net în raport cu partenerii africani (LSE, 2021). De cealaltă parte, gradul de absorbție de către Africa al investițiilor externe directe oferite de China a fost de doar patru procente, îngreunând rata de dezvoltare a mai multor proiecte majore de infrastructură (LSE, 2021). În 2021 a avut loc cel mai recent summit FOCAC, pentru prima dată în format online. A fost o întrunire relativ anostă din punct de vedere strategic, dar extrem de productivă în termeni de diplomație a sănătății, China fiind unul dintre principalii furnizori de vaccinuri ai Africii în perioada pandemiei de COVID-19 (Shinn & Eisenman, 2023). Totuși, în contextul crizelor de natură militară din mai multe puncte fierbinți ale planetei, FOCAC 2024 se anunță a fi un adevărat festin deopotrivă pentru liderii africani axați pe strategia de diversificare a relațiilor transcontinentale și pentru liderii Partidului Comunist Chinez, dornici să ofere un îmbold dezvoltării economice prin accesarea unor noi piețe de desfacere și zone bogate în resurse naturale (Shinn & Eisenman, 2023).

Diplomația summiturilor. Uniunea Europeană – Africa

Actualmente putem discuta despre șase ediții ale summitului UE – Africa. Deși originea întrevederilor la nivel înalt poate fi indentificată în anii '60, odată cu reforma majoră suferită de Uniunea Europeană prin Tratatul de la Maastricht (1992) au apărut și primele adunări la nivel înalt dintre reprezentanți ai Uniunii și lideri africani. Treptat, statele africane au început să participe la summituri sub umbrela Uniunii Africane, preluând modelul propus de Bruxelles prin intermediul căruia interesele singulare sunt mai bine reprezentate într-un grup compact (Locke, 2018). Însă summiturile au continuat să adune zeci de șefi de state și de guvern, fapt ce a îngreunat în numeroase ocazii atât emiterea unor declarații comune unanim acceptate, cât și unele dintre acțiunile concrete agreeate a avea loc post-eveniment.

Al 6-lea summit UE – Africa a avut loc în perioada 17-18 februarie 2022, cu doar șase zile înaintea declanșării de către Rusia a invaziei pe scară largă în Ucraina. Cel mai important aspect al întrevederilor rezidă în adoptarea Viziunii Comune UE – Africa 2030, un document programatic ce-și propune să ofere liniile directoare pentru o dezvoltare multisectorială între cele două blocuri (African Union, 2022). Printre elementele componente, Viziunea 2030 include aspecte ce țin de consolidarea relațiilor pe dimensiunea de solidaritate, pace, securitate și dezvoltare economică sustenabilă (Danglade & De Toulmin, 2023). Ulterior summitului din 2022, continentul african a trecut printr-un proces amplu de transformare sub egida Uniunii Africane, cel mai notabil eveniment fiind implementarea Acordului Continental de Liber Schimb, un pas esențial în crearea unei piețe unice africane similare cu cea europeană (Danglade & De Toulmin, 2023).

Diplomația summiturilor. Statele Unite ale Americii – Africa

În perioada 13-15 decembrie 2022, Washington D.C. a găzduit cel mai recent summit SUA – Africa. Reunind 45 de lideri africani și Uniunea Africană, summitul s-a concentrat pe ideea accentuării relațiilor bilaterale într-un cadru extins, abordând subiecte din sfera schimbărilor climatice, dezvoltare și securitate alimentară (Ray, 2022). Totuși, contextul tensionat din Taiwan și războiul pe scară largă început de Federația Rusă în Ucraina au fost aspectele de fundal care au dominat discuțiile. Administrația Biden a încercat în acest context să contureze o replică la creșterea influenței Beijingului și Moscovei în Africa.

Patru aspecte principale decurg din întrevederile derulate la finalul anului 2022. În primul rând, președintele Biden și-a exprimat dorința fermă de a include Uniunea Africană în G20, un proiect susținut inclusiv de Uniunea Europeană prin vocea Comisiei Europene. Includerea în formatul G20 reprezintă un pas semnificativ și un semnal puternic pe care liderii globali îl oferă cu privire la rolul Africii în viitorul sistemului internațional (Mason et al., 2022). De asemenea, a fost anunțat un pachet de ajutor financiar de 50 de miliarde de dolari oferit statelor africane în perioada 2022-2025, la care se adaugă alte 15 miliarde sub formă de investiții și proiecte comune de dezvoltare economică și socială (*Prosper Africa*, 2023). În schimb, summitul din decembrie 2022 a pus sub semnul întrebării alte două promisiuni ale președintelui Biden. Mult așteptatul turneu în Africa al liderului american, eveniment ce ar fi trebuit să aibă loc în 2023, cel mai probabil va fi reprogramat fără vreo explicație solidă și cu consecințe greu de anticipat (Lemire, 2023). Un alt aspect negativ vizează prezența lui Teodoro Obiang la summit, dictatorul din Guineea Ecuatorială fiind vizat de mai multe sancțiuni internaționale și implicat în numeroase scandaluri de corupție. Acest detaliu pune sub semnul întrebării afirmațiile lui Joe Biden privind necesitatea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale (Detsch, 2022).

Diplomația summiturilor. Federația Rusă – Africa

Deși relațiile dintre Federația Rusă și Africa sunt strâns legate de perioada Războiului Rece, invazia pe scară largă împotriva Ucrainei a schimbat datele problemei. În perioada Războiului Rece, Uniunea Sovietică se promova drept alternativă ideologică la politicile neocolonialiste atribuite Statelor Unite și Europei Occidentale. Din dorința de a diminua influența vechilor metropole, multe state africane au acceptat mâna întinsă de sovietici, în primă fază fiind vorba preponderent despre furnizarea de pregătire militară mișcărilor de eliberare africane. Încheierea perioadei coloniale și a Războiului Rece a pus Rusia într-o poziție relativ confortabilă pe continentul african, având relații strânse cu majoritatea statelor prin politicile de dezvoltare a infrastructurii energetice și a sistemelor de siguranță și ordine publică (Ogunbadejo, 1980). Revenind în prezent, atitudinea țărilor africane față de Federația Rusă este totuși paradoxală. La votul de condamnare a acțiunilor injuste ale Kremlinului în Ucraina, blocul african s-a abținut în

masă, în timp ce aceiași actori au decis să nu onoreze invitația de a trimite șefii de stat sau de guvern la summitul Rusia – Africa, desfășurat în iulie 2023 la Sankt Petersburg (Katamadze, 2023).

Summitul desfășurat în perioada 27-28 iulie 2023 la Sankt Petersburg a fost unul atipic. Plasat în contextul recente lovituri de stat din Niger și al deciziei Federației Ruse de a suspenda temporar Acordul privind Transportul Cerealelor prin Marea Neagră, evenimentul a reunit doar 17 șefi de state și de guverne africane. Spre deosebire de edițiile anterioare, majoritatea statelor au decis să trimită delegații formate din reprezentanți de rang inferior, ca răspuns la politica belicoasă a Moscovei (Klyszcz, 2023). Deși întreprinderile au fost percepute de opinia publică internațională drept discuții „între prieteni”, liderii africani prezenți nu s-au sfiit să conteste decizia regimului Putin de a bloca exporturile ucrainene de cereale, aceștia solicitând o remediere rapidă a situației (Bilban & Hainzl, 2023). Totuși, discuțiile în contradictoriu au fost mai curând periferice, Vladimir Putin direcționând atenția participanților către importanța prezenței militare a Rusiei în Africa. Astfel, în linie cu eseul semnat de Putin în vara anului 2023 (Putin, 2023), Rusia se angaja la Sankt Petersburg să ofere un sprijin militar susținut partenerilor africani ce își doresc o alternativă la prezența Statelor Unite și Europei Occidentale pe continent (Bilban & Hainzl, 2023).

Per total, ediția din 2023 a summitului Rusia – Africa, deși dominată de probleme organizatorice și logistice majore, a adus câștiguri de ambele părți. Pentru liderii africani apropiați de regimul Putin, Rusia rămâne un garant al perpetuării propriilor regimuri autoritare. La acest aspect, se adaugă promisiunea Rusiei de a livra un volum considerabil de cereale către continent, în teorie cu titlu gratuit și în practică cu regim preferențial (Bilban & Hainzl, 2023). În schimb, pentru Moscova, reuniunea din Sankt Petersburg s-a dorit a fi o lovitură de imagine îndreptată spre China și Occident, încercând să reafirme anvergura globală a Rusiei și străpungerea blocadei diplomatice începută de comunitatea internațională după 24 februarie 2022.

CONCLUZII

Din punct de vedere conceptual, diplomația summiturilor rămâne un termen ambiguu, fără caracteristici specifice concrete. Apărută dintr-o nevoie practică de rezolvare rapidă a problemelor de natură sistemică din perioada Războiului Rece, diplomația summiturilor întâmpină dificultăți de natură teoretică. Pe de-o parte, summiturile oferă o scenă cu o arie extinsă de acoperire mediatică, potențând atât reputația liderilor prezenți, cât și atenția acordată subiectelor abordate. În schimb, frecvența crescută a întrunirilor de tip +1 diluează esența conceptuală prin abordări contradictorii și îngreunând procesul birocratic și diplomatic la nivelul ministerelor și instituțiilor de resort. Mai mult, exacerbarea unor subiecte sensibile prin ducerea acestora în derizoriu, precum dosarul nuclear nord-coreean sau combaterea schimbărilor climatice, poate afecta pe termen lung credibilitatea unor evenimente de tip summit.

Formatul Africa+1 vine în completarea asumției privind scăderea eficienței summiturilor și nevoia unei re poziționări conceptuale și empirice. Nevoia liderilor africani de afirmare la nivel internațional, precum și problemele stringente ale continentului (explozia demografică, lentoarea dezvoltării economice, instabilitatea securitară) sunt o parte dintre motivele care fundamentează dorința puterilor globale și nu numai de a se angaja în discuții aprofundate cu Africa. Analiza celor mai recente summituri Africa+1 a reliefat nevoia unei re poziționări, cu precădere din partea continentului african. Lipsa unei poziții comune la nivelul Uniunii Africane, partizanatele contradictorii ale statelor africane în raport cu Statele Unite, China sau Rusia afectează eficacitatea summiturilor, precum și capacitatea acestora de a formula soluții concrete, sustenabile și avantajoase pentru dezvoltarea armonioasă a Africii.

BIBLIOGRAFIE

- African Union. (2022, februarie 18). *6th European Union–African Union Summit: A Joint Vision for 2030 | African Union*. <https://au.int/en/pressreleases/20220218/6th-european-union-african-union-summit-joint-vision-2030>
- Bilban, C., & Hainzl, G. (2023). *The 2023 Russia–Africa Summit in Sankt Petersburg* (p. 4). Institute for Peace Support and Conflict Management – National Defence Academy of Vienna. https://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/ifk_monitor_74_int_bilban_hainzl_russland_afrika_aug_23_web.pdf
- Brookings. (2019, martie 6). *After the Trump-Kim summit 2.0: What's next for US policy on North Korea?* Brookings. <https://www.brookings.edu/events/after-the-trump-kim-summit-2-0-whats-next-for-us-policy-on-north-korea/>
- Danglade, R., & De Toulmin, C. (2023, martie 1). *One year after the 6th AU-EU Summit*. Africa-Europe Foundation. <https://www.africaeuropefoundation.org/areas-of-action/building-a-prosperous-and-sustainable-partnership:-one-year-after-the-6th-au-eu-summit/>
- Day, B.S., & Wedderburn, A. (2022). *Wrestlemania! Summit Diplomacy and Foreign Policy Performance after Trump*. *International Studies Quarterly*, 66(2). <https://doi.org/10.1093/isq/sqac019>
- Detsch, R.G., Amy Mackinnon, Jack. (2022, decembrie 12). *Biden Plays Nice With Equatorial Guinea to Spoil China's Atlantic Ambitions*. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2022/12/12/biden-equatorial-guinea-china-atlantic-base-us-africa-leaders-summit/>
- Eekelen, W.F., & Van Eekelen, W.F. (1968). *Indian Foreign Policy and the Border Dispute with China* (2nd ed. 1967). Springer
- Faujas, A. (2019, decembrie 6). *Forget the Washington Consensus, meet the Dakar Consensus*. <https://www.theafricareport.com/20919/forget-the-washington-consensus-meet-the-dakar-consensus/>

- Katamadze, M. (2023, iulie 28). *Russia-Africa summit: Who stands to gain what? - DW - 07/26/2023*. Dw.Com. <https://www.dw.com/en/russia-africa-summit-who-stands-to-gain-what/a-66350729>
- Klyszcz, I.D. (2023, august 4). *Peeking behind the curtain of Russia's Africa agenda*. <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/peeking-behind-the-curtain-of-russias-africa-agenda-6894/>
- Legum, C. (1961). *Panafricanism: A short political guide*. Praeger
- Lemire, J. (2023, noiembrie 3). *Biden expected to skip COP climate summit, trip to Africa*. Politico. <https://www.politico.com/news/2023/11/03/biden-climate-summit-africa-trip-00125247>
- Locke, B. (2018). *Lessons Learned from the 5th AU-EU Summit* (p. 4). Brussels International Center Research and Human Rights. <https://www.bic-rhr.com/sites/default/files/inline-files/PDF-%20Lessons%20Learned%20from%20the%20AU-EU%20Summit.pdf>
- LSE. (2021). *FOCAC at 21: Future Trajectories of China-Africa Relations* (p. 50). London School of Economics and Political Science. <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/LSE-IDEAS-FOCAC-at-21.pdf>
- Mason, J., Psaledakis, D., Shalal, A., & Mason, J. (2022, decembrie 16). *Biden announces U.S. support for African Union joining G20*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/us-provide-165-million-support-elections-governance-africa-2022-12-15/>
- Melissen, J. (2003). *Summit Diplomacy Coming of Age*. *Clingendael*, 1–24
- Mishra, A. (2022). *Summitry as a Tool of Diplomacy: The Case of the Forum on China – Africa Cooperation* (p. 26). <https://www.orfonline.org/research/summitry-as-a-tool-of-diplomacy/>
- Nordic Monitor. (2022, august 30). *Turkey cements military ties with Somalia, has already trained one-third of its army—Nordic Monitor*. <https://nordicmonitor.com/2022/08/turkey-cements-military-ties-with-somalia-already-trained-one-third-of-the-army/>
- Ogunbadejo, O. (1980). *Soviet Policies in Africa*. *African Affairs*, 79(316), 297–325
- Özkan, M., & Orakçı, S. (2023). *Summitry Diplomacy in Turkey-Africa Relations: Statements, (Non-)Accomplishments and Effectiveness*. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236516>
- Perspective Monde. (2023). *Ouverture du premier Sommet de la francophonie | Evenements | Perspective Monde*. <https://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMEve/360>
- Plischke, E. (1972). *Summit Diplomacy—Its uses and limitations*. *The Virginia Quarterly Review*, 48(3), 321–344
- Prosper Africa. (2023). *US – Africa Leaders Summit—Progress Report* (p. 10). US – Africa Business Forum. <https://www.prosperafrica.gov/wp-content/uploads/2023/07/USALS-Progress-Report-v2.pdf>

- Putin, V. (2023, iulie 25). Article by Vladimir Putin "Russia and Africa: Joining Efforts for Peace, Progress and a Successful Future". President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/71719>
- Ray, C.A. (2022, decembrie 22). *US-Africa Leaders Summit: New Beginning or Old Wine in a New Bottle?* – Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2022/12/us-africa-leaders-summit-new-beginning-or-old-wine-in-a-new-bottle/>
- Republic of Türkiye – Ministry of Foreign Affairs. (2023). *Türkiye -Africa relations Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa>
- Shinn, D.H., & Eisenman, J. (2023). *China's relations with Africa: A new era of political and security engagement*. Columbia University Press
- Soulé, F. (2020). 'Africa+1' Summit Diplomacy and the „New Scramble” narative recentring African agency. *African Affairs*, 119(477), 633–646
- Tanrıverdi Yaşar, N. (2022). Unpacking Turkey's security footprint in Africa: Trends and implications for the EU. *SWP Berlin*. <https://doi.org/10.18449/2022C42>
- Van Wyk, J.-A. (2018). Sanctions and summits: Sanctioned African leaders and EU-Africa summits. *South African Journal of International Affairs*, 25(4), 497–515. <https://doi.org/10.1080/10220461.2018.1544929>

TEORIA STATELOR EȘUATE. O ABORDARE CRITICĂ

Valentin Quintus Nicolescu

ABSTRACT: *For more than 30 years, academics and policymakers have employed the “failed state” theory to address a plethora of political, social, economic, and cultural phenomena predominantly appearing in the postcolonial world. Over time, the term has been widely adopted in various circles, including the media. Nevertheless, the literature in the field is still suffering from several fundamental conceptual problems, such as ignoring the diversity of empirically existing states, conflating the absence of central government with anarchy, and the normative distinction between “accomplished” and “failed” states by relating to a particular understanding of statehood, or the path-dependent ideological belief in the convergence of all nation-states (see Call, 2008, 1491-2). After the 9/11 attacks, the research regarding failed states was significantly boosted in terms of resources and intellectual interest, whilst core issues regarding the theory and development of the concept remained relatively out of the debate.*

In this paper, I aim to address this issue critically by exploring the assumptions upon which the failed states field is built. Usually, we are asking “Why do states fail?” instead of “What is state failure, and why do we conceptualize it as such and not differently?” Therefore, what is “failing”, and how are we thinking about it? Thus, instead of focusing ab initio on how state failure can be understood and defined or on its causes and effects, I plan to adopt a different approach, aiming to critically examine the intellectual infrastructure behind the failed states concept.

INTRODUCERE

În data de 26 iulie 2023, Garda Prezidențială din Niger a anunțat la televiziunea națională că președintele Mohamed Bazoum și familia sa au fost reținuți, iar o juntă nou-formată – Consiliul Național pentru Salvarea Patriei – a preluat frâiele puterii, punând pentru moment capăt regimului democratic. Aceasta a fost a șaptea lovitură de stat din Africa Subsahariană din ultimii patru ani, ilustrând problemele endemice ale regiunii în ceea ce privește stabilitatea politică, precum și tendința de transfer nedemocratic al puterii, care a caracterizat continentul african încă de la decolonizare (Roessler, 2016). Similar, în prima jumătate a anului 2023, a izbucnit încă un război civil în Sudan, de data aceasta opunând Forțele Armate Sudaneze (SAF) și Forțele de Sprijin Rapid (RSF), o formațiune paramilitară cu origini în tribul Janjaweed, de etnie arabă. Până la momentul redactării textului de față, existau rapoarte serioase cu privire la un nou masacru în Darfur comis de RSF și aliații lor, în special în orașul Geneina din Darfurul de Vest care, pare-se, a fost transformat într-un oraș-fantomă (Qiblawi, Goodwin, Elbagir, Alkhaldi, 2023).

Crizele din Sahel și Sudan sunt exemplificative pentru fenomenul așa-numitelor state eșuate, care presupune instabilitate politică generalizată, sărăcie extremă, personalizarea puterii, așa-numita capcană a loviturilor de stat, crize umanitare recurente, corupție endemică, rebeliuni paramilitare violente și războaie civile, instituții slabe și altele asemenea. Acest lucru pare să indice și o altă caracteristică importantă a problemei statelor eșuate, și anume că ele tind să apară îndeobște pe continentul african, deși se presupune că este vorba de un fenomen global, lucru reflectat pe larg în literatura de specialitate (Rotberg, 2004; Roessler, 2017; Osaghae în Cornwall și Eade, 2010, 281). Cu toate că majoritatea statelor eșuate au apărut, istoric, în Africa, există numeroase exemple din afara continentului, acoperind o arie geografică vastă, de la Caraibe și America Latină până în Extremul Orient sau chiar Europa.

Poate că o modalitate mai bună de a pune problema statelor eșuate în perspectivă este nu să o abordăm în termeni geografico-politici, ci să o vedem drept o caracteristică a lumii postcoloniale non-europene (sau, așa cum era numită în era Războiului Rece, „Lumea a Treia”). Acest lucru, în sine, ar trebui să ridice semne de întrebare cercetătorilor și, de asemenea, să provoace câteva interogații legitime cu privire la concept și la utilitatea sa. Criticând atât conceptul, cât și retorica din care s-a născut, Bøås și Jennings (2005, 386) au întrebat *pentru cine eșuează statele și în ce mod eșuează?*, sugerând astfel că există un bias subiacent care modelează conceptul și puterea sa explicativă. Bøås și Jennings nu au fost, nici pe departe, singurii care au respins critic termenul – eșecul statului, în ciuda unei istorii relativ scurte, a fost atacat dur de-a lungul anilor, din diverse perspective intelectuale și politice, fapt care, în cele din urmă, a determinat mulți cercetători din domeniu să treacă de la termenul „eșuat” la unul aparent mai convenabil, cel de „fragil”. Cu toate acestea, în ciuda faptului că pare a rezolva unele dintre problemele fundamentale ale conceptului de state eșuate, termenul recent adoptat se dovedește la fel de problematic, în principal ca urmare a originării sale în mediul donatorilor internaționali, al agențiilor tehnice și al unelor guverne, respectiv în arii precum dezvoltarea, asistența umanitară și construcția păcii (Nay, 2013, 327). Prin urmare, poate întrebarea mai importantă este dacă acest concept de state eșuate și variantele sale sunt încă utile atât pentru cercetători, cât și pentru factorii de decizie politică. Trebuie subliniat totuși că abordarea critică a conceptului de state eșuate și a utilității sale implică, în mod necesar, o dezbateră mai largă asupra bazelor teoretice și a asumțiilor pe care acesta se construiește. Astfel, în loc să ne concentrăm ab initio pe modurile în care eșecul statului poate fi înțeles și definit sau asupra cauzelor și efectelor sale, intenționez să adopt o abordare diferită, care își propune să *examineze, în mod critic, infrastructura intelectuală din spatele conceptului de state eșuate*.

În primul rând, voi încerca să discut contextul politic internațional în care conceptul de state eșuate a apărut și a evoluat, respectiv modurile în care a fost aplicat, practic, de factorii de decizie politică. Din această perspectivă, mă voi concentra, în mod special, asupra actelor oficiale ale președinției și Congresului Statelor Unite referitoare la această problemă, datorită faptului că perioada în care termenul de state eșuate a apărut și a început să fie utilizat coincide cu hegemonia necontestată a Statelor Unite din prima decadă ce a urmat Războiului Rece, devenind astfel un produs specific al acelei ere. În al

doilea rând, voi explora, pe scurt, evoluția termenului în lumea academică, identificând diversele încercări de a elabora o definiție clară și câteva aspecte critice ce au fost formulate de-a lungul timpului pentru a identifica asumptiile pe care aceste încercări teoretice s-au construit. În cea de-a treia secțiune, voi identifica și discuta principalele asumptii pe care se bazează teza statelor eșuate. În cele din urmă, voi examina cum respectivele asumptii au condus către formularea unor politici ce vizau, în mod direct, statele postcoloniale și cum aceste politici, la rândul lor, au devenit unul dintre factorii generatori de instabilitate și „eșec”, creând astfel un cerc vicios. În concluzii, voi sugera posibile direcții de cercetare, dincolo de paradigma statele eșuate.

STATELE EȘUATE – UN CONTEXT NECESAR

Pentru a avea o imagine cât mai clară atât asupra conceptului de state eșuate, dar și asupra asumptiilor care au stat la baza apariției și utilizării sale actuale, trebuie să analizăm mai atent mediul internațional în care a apărut, și anume decada ce a urmat sfârșitului Războiului Rece, era post-9/11.

După căderea Uniunii Sovietice și a sateliților săi din Europa de Est, între 1989 și 1991, SUA au rămas superputerea „singuratică” într-o lume uni-multipolară (Huntington, 1999, 36). A fost era democratizării globale neoliberale, a comerțului liber și a mantrei neohegeliene a sfârșitului istoriei, profesată de Francis Fukuyama (Fukuyama, 1992). La acea vreme, proiectul hegemonic american era definit în termeni de cooperare și promovare a valorilor (liberale) universale, și nu prin impunerea dominanței prin forță, traducând practic în domeniul politicii externe credoul excepționalist american ce proiecta imaginea SUA drept o țară ieșită din comun, care susține libertatea și democrația în întreaga lume (Forsythe, 1995, 111-2) sau, așa cum s-a exprimat președintele G.H.W. Bush în 1991, în timpul primului război din Irak: „Ceea ce este în joc nu este doar o țară mică; este o idee mare: o nouă ordine mondială – în care națiuni diverse sunt aduse împreună de o cauză comună, pentru a atinge aspirațiile universale ale omenirii: pacea și securitatea, libertatea și domnia legii” (Lazar și Lazar, 2008, 229).

În consecință, SUA a trebuit să-și reevalueze agenda globală pentru a reflecta aceste principii, identificând apariția amenințărilor globale la adresa noii ordini liberale, printre care s-a numărat și fenomenul statelor eșuate. Strategia Națională de Securitate a SUA din 1993 a preluat sarcina de a contura viziunea acestei noi ordini mondiale liberale, care ar putea fi rezumată în două direcții principale – promovarea la nivel mondial a sistemelor politice deschise, democratice, pluraliste și reprezentative, respectiv prosperitatea bazată pe piața liberă și pe un sistem economic și comercial internațional deschis, care ar fi fost benefic pentru toți participanții (Casa Albă, 1993, 3), argumentând că „democrația a fost ideologia pe care s-a bazat victoria noastră în Războiul Rece și continuă să fie singurul sistem care garantează drepturile civile și umane individuale” (*ibidem*, 4). NSSUS din 1993 nu identifică, în mod specific, fenomenul statelor eșuate în sine, ci indirect, afirmând că democrațiile și procesele de democratizare pot fi fragile și, prin urmare, necesită sprijin extern, susținând astfel o mai mare implicare a SUA în promovarea democrației la nivel global. A fost, în principal, un omagiu adus discursului dominant al

vremii, care prevedea o viitoare „revoluție democratică globală” (Huntington, 1991, 12), ce ar fi dus, în cele din urmă, la o eră de pace și prosperitate în întreaga lume. Cu toate acestea, existau deja semnele unui viitor radical diferit, caracterizat de conflicte interne, conflicte alimentate de factori etno-religioși și instituții politice slăbite care au stimulat tendințele centrifuge în fostele state comuniste și postsovietice, precum și în lumea a treia, în special în Africa – de la războiul civil din Iugoslavia, la apariția statelor-fantomă în regiunea Mării Negre (Transnistria, Abhazia ș.a.m.d.) și la criza somaleză ce a culminat cu eșecul operațiunii „Restabilirea Speranței” din 1992 (vezi Hesse, 2011, 40).

În același timp, statele din lumea a treia s-au confruntat cu provocările unei ordini mondiale post-bipolare. Lyons și Samatar (1, 1995) au observat că „statele artificiale, fără o bază socială puternică de sprijin, resurse sau legitimitate populară, au supraviețuit adesea, în timpul Războiului Rece, datorită patronajului marilor puteri și normelor internaționale care favorizau stabilitatea și suveranitatea”. Retragerea sprijinului occidental după 1991-1990 a dus la instabilitate endemică în multe dintre statele postcoloniale sau la colapsul complet al autorității centrale, așa cum s-a întâmplat în cazul menționat mai sus, al Somaliei. Aceste evoluții au fost observate cu atenție atât de analiștii occidentali, cât și de factorii de decizie, fapt ce a contribuit, în mod esențial, la includerea problemei statelor eșuate pe agenda de securitate națională a SUA în 1999, în timpul administrației Clinton. Președintele american și-a formulat, extrem de clar, declarația de principii în acest sens, citându-l pe președintele F.D. Roosevelt: „am învățat că propria noastră bunăstare depinde de bunăstarea altor națiuni, departe de granițele noastre”, reafirmând totodată viziunea excepționalistă americană, conform căreia SUA „rămâne cea mai puternică forță a lumii pentru pace, prosperitate și valorile universale ale democrației și libertății” (Casa Albă, 1999, iii). Aceste declarații (ideo)logice însemnau că *orice eșec al acestor principii și valori la nivel mondial trebuia perceput ca o amenințare la adresa securității Statelor Unite*, echivalându-l, literalmente, cu eșecul statului – „fiecare dolar pe care îl dedicăm prevenirii conflictelor, promovării democrației, deschiderii piețelor și combaterii bolilor și foametei aduce un profit sigur în securitate și economii pe termen lung” (*ibidem*, iv). Prin urmare, Strategia Națională de Securitate din 1999 este primul document oficial al SUA care identifică problema statelor eșuate ca amenințare globală la adresa securității și încearcă să o definească. În acest sens, documentul discută două tipuri principale de eșec statal, ambele având la bază principiile menționate mai sus.

În primul rând, statele care nu sunt capabile să „asigure guvernarea de bază, siguranța, securitatea și oportunități pentru populația lor, putând genera conflicte interne, migrații în masă, foamete, epidemii, dezastre de mediu, crime în masă și agresiuni împotriva statelor sau grupurilor etnice vecine” (*ibidem*, 2), în timp ce a doua categorie implică state care au capacitatea de a guverna, dar totodată „pot cădea pradă retoricii inflamatoare a demagogilor care blamează și persecută grupuri religioase, culturale, rasiale sau tribale specifice pentru problemele națiunii lor”, eșuând astfel în a „respecta drepturile propriilor cetățeni și a tolera sau a se implica activ în abuzuri ale drepturilor omului, epurare etnică sau acte de genocid”, fapte care „nu afectează doar propriul popor, ci pot declanșa războaie civile și crize ale refugiaților ce pot depăși granițele naționale pentru a destabiliza o regiune” (*ibidem*). Astfel, conceptul de state eșuate a fost construit ca o

amenințare la adresa securității, văzute ca atare printr-o prismă politică occidentală (Bøås și Jennings, 2005, 388), și ca o aspirație ideologică normativă, către un stat modern demo-liberal, în spiritul lui Max Weber.

După atacurile teroriste asupra WTC din 11 septembrie, strategia de securitate a SUA din perioada președinției lui G.W. Bush a recunoscut faptul că strategiile anterioare de asistență pentru dezvoltare nu au reușit să livreze rezultatele așteptate și, prin urmare, a decis să efectueze o revizuire majoră a întregului proces. Din păcate, administrația Bush nu a reușit să identifice cauzele obiective ale acestui eșec, astfel că procesul de reformare a continuat să urmeze aceeași logică dezvoltationistă (neo)liberală: o creștere cu 50 la sută a asistenței de dezvoltare acordată de SUA; îmbunătățirea eficacității rețelei internaționale a băncilor de dezvoltare pentru a crește nivelul de trai; insistența asupra rezultatelor măsurabile, asigurându-se că asistența pentru dezvoltare ajunge, cu adevărat, acolo unde este nevoie de ea și că are un impact cuantificabil asupra vieții celor mai săraci din lume; încurajarea societăților deschise și investițiilor ca motoare ale creșterii economice etc. (Casa Albă, 2002, 21-22).

În același timp, Strategia a adăugat o nouă dimensiune conceptului de state eșuate, identificând o manifestare distinctă a fenomenului – statul rebel sau brigand –, așa-numitul *rogue state*. Conform Strategiei, statele de acest tip împărtășesc o seamă de caracteristici comune: își agresează propriii cetățeni și risipesc resursele naționale în folosul personal al clasei conducătoare; disprețuiesc dreptul internațional, tratatele și normele și proferează amenințări împotriva vecinilor lor; resping valorile drepturilor omului de bază și „urăsc Statele Unite și tot ceea ce reprezintă acestea»; sponsorizează terorismul în întreaga lume și, în cele din urmă, aspiră să dobândească arme de distrugere în masă și tehnologii militare avansate pentru a-și promova intențiile agresive (Casa Albă, 2002, 13-14). Această nou-adăugată categorie a extins, fără îndoială, numărul potențialelor state eșuate sau în curs de eșuare, diluând implicit puterea explicativă a conceptului, împingându-l mai aproape de a deveni un termen golit de semnificație (*empty signifier*), având, în cele din urmă, doar o valoare și utilizare politice. În același timp, trebuie spus faptul că textul menționează doar o singură dată termenul de state fragile, și numai în relație cu entități politice de pe continentul african. În practică, NSSUS din 2002 reevaluează ideea de state eșuate sau în curs de eșuare prin adoptarea termenului de „fragile”, aflat, în principal, în legătură cu statele africane, respectiv adăugarea dimensiunii statelor brigande (*rogue*), care, în cele din urmă, ar permite SUA să identifice subiectiv un stat ca „rebel” doar etichetându-l ca „antiamerican”.

Instituirea dihotomiei state fragile/state rebele a marcat sfârșitul utilizării oficiale a conceptului de state eșuate, până în prezent, și tranziția către termenii menționați mai sus. Chiar și în „era Trump”, această stare de fapt a fost menținută, NSS din 2017 referindu-se atât la statele rebele, cât și la cele fragile ca priorități pentru Statele Unite, „atunci când slăbiciunea sau eșecul statului ar putea amplifica amenințările la adresa teritoriului american» (Casa Albă, 2017, 25-26, 38-39). Mai mult, această schimbare a fost confirmată de *Legea Globală a Fragilității (Global Fragility Act)* din 2019, urmată de Strategia Statelor Unite pentru Prevenirea Conflictelor și Promovarea Stabilității din

2020, care abordează problema dintr-o perspectivă dezvoltationistă, ce are drept scop final atingerea, în cele din urmă, a modernizării economice și politice în statele vizate.

Ordinea internațională post-Război Rece ca discurs-pe-cale-de-construire a exprimat proiectul hegemonic american ca formă de globalizare a valorilor și normelor liberale ce au stabilit clar criteriile de bază pentru includere/excludere sau aderare/acceptare și tratament în cadrul comunității de state (Lazar și Lazar, 2008, 229). Acest lucru reflectă, de fapt, o logică de tip centru/periferie, în care centrul este populat de democrații occidentale de tip liberal, dezvoltate din punct de vedere politico-economic, în timp ce periferia este populată de state prezumtiv aflate în diferite stadii de dezvoltare și democratizare. Această dihotomie centru/periferie pare să reprezinte principiul pe care se construiește continuumul ce opune statele eșuate/fragile/slabe statelor avansate și dezvoltate. Așa cum voi discuta în paginile următoare, este o abordare intrinsec normativă, bazată pe dependența de cale, înrădăcinată într-o înțelegere specifică și ideologică a ordinii internaționale, care nu numai că nu reușește să abordeze problemele real existente ci, în realitate, contribuie la perpetuarea lor.

ISTORIA UNUI CONCEPT ÎN CĂUTAREA UNEI DEFINIȚII

În 1992, Gerald B. Helman și Steven R. Ratner au observat în articolul lor, publicat în *Foreign Policy*, intitulat *Salvarea statelor eșuate*, apariția unui „fenomen nou și îngrijorător” – „statul-națiune eșuat, cu totul incapabil să se mențină ca membru al comunității internaționale” (Helman și Ratner, 1992, 3). Ei au identificat o serie de aspecte în care statele eșuate sau aflate în colaps subperformau, cum ar fi conflictele civile, prăbușirea guvernului și privațiunea economică, dar și amenințarea pe care o prezentau pentru vecinii lor în ceea ce privește răspândirea instabilității prin refugiați, conflicte armate recurente și haotice, respectiv o instabilitate politică internă contagioasă (*ibidem*). Textul lui Helman și Ratner este punctul de plecare al unei povești recurente privind eșecul statului în lumea academică occidentală, care a inventat o nouă categorie de (dez)organizare politică, ce are în continuare un impact semnificativ atât asupra teoriei, cât și asupra deciziei politice vizavi de acest tip de entități politice. Cu toate acestea, adevăratul eșec pare să fie încorporat în conceptul însuși, deoarece autorii au ales să limiteze fenomenul, în principal, la lumea postcolonială (inclusiv spațiul postsovietic), plasând astfel o cauzalitate clară (culturalistă) la baza problemei, prin originarea statelor eșuate în procesele de decolonizare care au dus la proliferarea noilor state independente, modelate în imaginea instituțională a fostelor lor metropole.

Premisa fundamentală din spatele acestui proces a fost convingerea că principiul autodeterminării în sine ar fi suficient pentru a asigura supraviețuirea noii organizații politice (în ciuda granițelor arbitrare și artificiale care reflectau regiunile administrative imperiale anterioare) și, în al doilea rând, că, prin adoptarea modelului instituțional al statului-națiune occidental modern, fostele colonii ar fi fost ferm plasate pe calea dezvoltării economice și politice reziliente. Deși li se atribuie inventarea termenului, Helman și Ratner nu au inițiat dezbaterile pe marginea acestei probleme, cel mai probabil prima sa formă fiind creată de Robert Jackson în anii 1980, sub numele de *cvasistate*,

ce erau independente doar în nume, în virtutea cutumelor și curtoaziei internaționale, dar care nu aveau capacitatea reală de a-și impune controlul asupra teritoriului lor sau de a avea un monopol real asupra mijloacelor de violență, lipsind astfel ceea ce Jackson numea suveranitate pozitivă (Jackson, 1990, Jackson, 1987, Jackson și Rosberg, 1982). Similar, Joel S. Migdal (1988, 35) a discutat problema statelor slabe în lumea postcolonială, ca rezultat al tensiunii dintre două ordini concurente – statul și societatea.

În 1995, Lyons și Samatar au analizat criza din Somalia, remarcând că, după sfârșitul ordinii bipolare a Războiului Rece, mai multe state artificiale au intrat în colaps din cauza a doi factori principali – retragerea ajutorului și sprijinului extern, dublată de creșterea cerințelor societale pentru progres economic și o mai bună guvernare (Lyons și Samatar, 1995, 1), astfel conturând un alt aspect al eșecului statal – colapsul –, care, în opinia lor, emerge atunci când „structura, autoritatea, puterea legitimă, legea și ordinea politică se prăbușesc, lăsând în urma lor o societate civilă care nu are capacitatea de a se reface pentru a umple golul” (*ibidem*). În același an, fenomenul statelor slabe, eșuate și în colaps va intra cu adevărat în centrul atenției, atunci când William I. Zartman a publicat un volum pe care l-a coordonat despre statele aflate în colaps. În capitolul introductiv, definește prăbușirea statului, în mare măsură asemănător cu Lyons și Samatar, ca un „fenomen mai profund decât o simplă rebeliune, lovitură de stat sau revoltă”. Se referă la o situație în care structura, autoritatea (puterea legitimă), legea și ordinea politică s-au destrămat și trebuie reconstituite într-o formă oarecare, veche sau nouă» (Zartman, 1995, 1). După atacurile teroriste de la 11 septembrie, Robert Rotberg a condus un proiect de cercetare la Universitatea Harvard asupra statelor eșuate și în colaps, ce s-a concretizat prin publicarea a două volume editate despre această problemă (Rotberg, 2003; Rotberg, 2004). În capitolele introductive ale ambelor lucrări a încercat să ofere clarificări teoretice asupra conceptului, subliniind că eșecul statal apare atunci când violența internă izbucnește, iar statul nu poate furniza bunuri politice pozitive populației, ceea ce conduce către pierderea legitimității guvernamentale într-o asemenea măsură încât însăși natura statului național devine ilegală în inimile și mințile cetățenilor săi (Rotberg, 2004, 1; Rotberg, 2003, 1). Rotberg abordează eșecul statal dintr-o perspectivă funcționalistă (vede statul ca furnizor de servicii și generator de bunăstare), dar, în același timp, nu respinge paradigma weberiană, văzând, de asemenea, statul ca furnizor de securitate împotriva violenței intrasociale prin monopolul său asupra mijloacelor de violență (Kasfir în Rotberg, 2004, 55). În mod similar, Steward Patrick identifică patru funcții principale pe care statul trebuie să le îndeplinească pentru a evita eșecul, având ca punct de referință lumea occidentală dezvoltată – securitatea fizică, instituții politice legitime, gestionarea economică și bunăstarea (Patrick, 2006, 29).

Autorii discutați mai sus se ocupă de diferite aspecte ale aceluiași fenomen, încercând să formuleze definiții pe care le consideră cele mai potrivite pentru a descrie problemele reale observabile pe teren, identificând noi grade în care s-a manifestat disonanța dintre sistemul internațional al statelor de tip westfalian ca normă global impusă și societățile postcoloniale locale. În cele din urmă însă, nu au reușit să ajungă la un consens cu privire la o definiție comun acceptată pentru statele eșuate. În acest sens, Ruth Gordon (1997) a evidențiat deficiențele abordării statelor eșuate dintr-o

perspectivă critică postcolonială, scriind că „opiniile cu privire la modul de abordare și definire a dezintegrării statului sunt modelate de convingerile noastre privind capacitățile și incapacitățile inerente anumitor popoare [...] suntem modelați de trecutul nostru, dacă nu chiar determinați de el, și astfel aceste percepții persistă astăzi în ciuda celor mai oneste eforturi, deși locul prejudecăților noastre este în prezent mai greu de identificat” (Gordon, 1997, 422). Abordarea lui Gordon s-a concentrat, în mod deosebit, asupra statelor și societăților africane, dar punctul ei de vedere poate și, cu siguranță, ar trebui aplicat la diverse alte contexte geopolitice și culturale, precum Balcanii, Europa de Est și spațiul postsovietic. Pe de altă parte, Stein S. Eriksen subliniază faptul că înțelegerea statelor fie ca furnizori fundamentali de bunuri și servicii, fie ca impunând un monopol asupra violenței în sensul weberian, reflectă un ideal normativ care descrie felul în care ar trebui să arate statele (Eriksen, 2010, 231-232), care, la rândul său, se reflectă în înțelegerea teoretică a procesului de eșec statal, acesta văzând statele eșuate, fragile, slabe sau în colaps ca încercări nereușite de a imita forma statului occidental matur, astfel încât „absența oricărui lucru asemănător cu un stat modern în multe țări este văzută ca o problemă de abordat, pentru a permite apariția unui stat «normal»” (Eriksen, 2010, 234).

În același timp, așa cum a observat Bruce Kapferer, decalajul dintre consensul normativ weberian care îi ghidează pe cercetători și pe cei care iau decizii politice și realitatea empirică găsită pe teren nu face decât să se lărgească și să contrazică principiile teoreticienilor statelor eșuate, oferind numeroase exemple de organizații politice alternative emergente în statele neguvernate sau aflate în colaps (Kapferer, 2005). Încercând să rezolve această contradicție evidentă, Kapferer propune o redefinire a statului dintr-o perspectivă antropologică, drept o formațiune de control oligarhic, în care conducerea organizațiilor și instituțiilor politice este asigurată de grupuri sociale strâns legate, cum ar fi familii sau dinastii familiale, grupuri de rude, asociații închise sau rețele strâns controlate de persoane în scopul relativ exclusiv al controlului resurselor economice și al distribuției acestora (Kapferer, 2005, 285). Kapferer deschide o discuție esențială cu privire la utilitatea și aplicabilitatea conceptelor precum cel de eșec al statului, punând totodată la îndoială însăși definiția statului ca element constitutiv al discuției mai ample privind slăbiciunea, eșecul, colapsul sau fragilitatea acestuia.

CONSTRUIREA CONCEPTULUI – PREMISELE PE CARE SE FONDEAZĂ TEORIA STATULUI EȘUAT

1. Statism metodologic și consensul weberian în relațiile internaționale

Poate cea mai evidentă premisă este cea referitoare la stat și la atributele sale. Sistemul internațional actual se bazează pe mai multe concepte esențiale, dintre care statul westfalian și suveranitatea sa dețin o poziție centrală. Statul, așa cum este folosit în prezent atât de cercetători, cât și de factorii de decizie politică, este în sine un concept istoric european, produs al unor condiții și contexte particulare începând cu orașele-stat italiene din secolul al XIV-lea (Skinner, în Ball, Farr și Hanson, 1995, 90-131). Prin urmare, statul modern, la care se face referire și care este utilizat în teorie și în practica relațiilor internaționale contemporane, este un concept abstract care „slujește atât idealurilor Iluminismului, cât și nevoilor capitalismului modern” (Migdal, 2004, 232).

În prezent, pentru mulți, statul modern pare a fi o parte naturală a ordinii internaționale, o structură structurată predispusă să funcționeze, la rândul său, ca structură structurantă (Bourdieu, 1992, 53). Cu alte cuvinte, statul modern și sistemul internațional al statelor-națiune de tip european sunt considerate ca norme canonice, iar această înțelegere generează teorii și politici care se întăresc reciproc. Aceasta este o manifestare particulară a ceea ce este cunoscut, în general, sub numele de *naționalism metodologic*, ce tinde să echivaleze între stat și societate (Chernilo, 2006; Chernilo, 2007; Chernilo, 2010; Hagmann și Hoehne, 2009, 44) și care, în teoria relațiilor internaționale, ar trebui mai degrabă să fie numit *statism metodologic* (ce nu trebuie confundat cu statocentrismul, care se referă la stat ca unitate principală de analiză și, de asemenea, ca actor principal în relațiile internaționale). Statismul metodologic, din acest punct de vedere, este o formă de reducționism care afirmă că: 1. în mod esențial, agregarea naturală a tuturor societăților umane este națiunea, 2. toate națiunile trebuie să facă parte dintr-un stat național modern și 3. statele naționale moderne sunt unitățile constitutive ale unei grupări mai mari de organizații politice similare, sistemul internațional. Cea mai bună ilustrare a acestei stări de lucruri este faptul că naționalismul metodologic și expresia sa statist-metodologică sunt încorporate în termenii și conceptele folosite de cercetători și practicieni deopotrivă – relații internaționale, sistem internațional de state, ajutor internațional etc. Prin urmare, statismul metodologic condamnă practic societățile non-europene să adopte cadrul instituțional al statului național modern pentru a deveni parteneri egali la masa de discuții (Jackson, 1990; Jackson și Rosberg, 1983). Realitatea este că *eșecul statului este încorporat în sistemul mondial ca o structură structurantă*.

În centrul acestei construcții reducționiste se află consensul weberian în științele sociale – și în special în domeniul relațiilor internaționale – cu privire la definirea statului ca organizație politică teritorială ce deține monopolul legitim asupra mijloacelor de violență și este recunoscută ca atare atât de membrii societății, cât și de alte entități politice similare (Weber, 1958, 78). Definiția lui Weber necesită însă o perspectivă mai amplă, așa că trebuie, mai întâi, să subliniem tendința culturalistă a taxonomiei lui Weber cu privire la tipurile ideale de stat, care este, într-o anumită măsură, tributară gândirii politice europene orientaliste din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea (Osborne, 2022; Nafissi, 1998), în sensul în care ea este specifică unui anumit context sociocultural și politic. Pe cale de consecință, în al doilea rând, Weber însuși, în mai multe locuri, în lucrările sale, a expus în mod deschis „caracterizări orientaliste și rasiste clare ale alterității coloniale sau a asiaticilor” (Farris, 2022, 414), aruncând astfel o nouă lumină asupra prejudecăților inerente ce fundamentează taxonomia sa privind organizarea politică. Prin urmare, statul modern weberian – rațional și birocratic – trebuie înțeles nu ca un instrument conceptual neutru valoric, ci și ca expresie a unei asumții mai profunde, ce are în vedere existența unei diferențe calitative între Europa și restul lumii (Bhambra and Holmwood, 2021, 141), în timp ce reprezintă totodată norma aspirațională în cadrul sistemului internațional, în sensul de concept idealizat al statalității (Eriksen, 2010, 235). Poate, așa cum sugerează Hagmann și Hoehne (2009, 43), pentru a depăși canonică „teză a convergenței statale”, cercetătorii ar trebui să-și îndrepte atenția către statalitatea empirică prin implicarea în studiul realităților locale și, trebuie să adaug, prin

Încercarea de a adopta o abordare transdisciplinară în acest sens. În această logică, de exemplu, cum putem analiza scurta existență a Statului Islamic? Sau a statelor-fantomă din regiunea Mării Negre?

2. Dependența de cale ideologic-normativă

Așa cum există o normă instituțională privind construirea statului, există și o cale corectă de a atinge un standard de viață mai înalt, acces la o educație mai bună, venituri mai mari, un mediu economic mai bun etc. – prin dezvoltare. Economismul și modernismul constituie elementele centrale ale abordării developmentiste și, drept urmare, modernizarea și dezvoltarea sunt strâns legate de stat în expresia sa normativă. Așadar, există și o cale „corectă” de dezvoltare, respectiv una „greșită” (Wylde, 2017, 81). Punctul de vedere dominant, cel puțin de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, a fost teoria modernizării, pe care mulți o văd încă drept cale corectă pentru societățile postcoloniale către dezvoltarea economică și politică. Un produs intelectual al erei Războiului Rece, teoria modernizării a fost concepută, de la început, ca o formă de răspuns liberal (și, prin urmare, ideologic) la provocarea comunistă, afirmând că dezvoltarea poate fi atinsă în societățile non-europene doar prin reproducerea etapelor istorice ale modernizării, așa cum au fost experimentate în Occident. Unul dintre primii și, probabil, cei mai de seamă exponenți ai acestui punct de vedere a fost W.W. Rostow, care a pus bazele actualei teorii a modernizării în lucrarea sa *Etapele creșterii economice. Un manifest non-comunist* (1960), urmată de *Politică și etapele creșterii* (1971). În scrierile sale, Rostow a oferit soluții bazate pe creșterea economică fondată pe principiile liberalismului economic occidental din secolul al XIX-lea, soluții care, ulterior, au fost reflectate de instituțiile internaționale și politicile lor, cum ar fi Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional. În perspectiva sa eurocentrică, singura modalitate reală de a depăși problemele de dezvoltare cu care se confruntă lumea postcolonială este de a se reproduce modelul occidental de succes, ceea ce implica o tranziție dependentă de cale de la societatea tradițională, „inferioară” (agrariană, non-științifică și economic neproductivă), la cea „superioară”, modernă (industrială, științifică, capitalistă și consumistă), strategia principală de acțiune constând în mobilizarea economiilor interne și internaționale pentru a investi în creșterea economică (Rostow, 1971, 4-16). Strategia de dezvoltare a lui Rostow prevedea, așadar, pe scurt, înlocuirea valorilor „tradiționale”, „primitive”, cu cele moderne, originare în experiența istorică occidentală (Webster, 1990, 49). Ideile sale au fost repetate până la refuz de o întreagă pleiadă de teoreticieni ai modernizării până astăzi, consolidând convingerea că modelul (neo)liberal susținut la nivel internațional este calea corectă pentru rezolvarea problemelor socioeconomice și politice endemice ale lumii postcoloniale (vezi Haynes, 2005; Escobar, 1995; Stathakis și Vaggi, 2006; Pieterse, 2010). Această strategie de mimetism imperial a fost criticată, de-a lungul timpului, pentru eurocentrismul și normativismul său, poate cel mai important astfel de demers fiind reprezentat de teoria modernităților multiple propusă de S.N. Eisenstadt (2000; 2017), care, din nefericire, nu a avut un impact semnificativ asupra instituțiilor globale și politicilor de dezvoltare, rămânând strict limitată la domeniul academic.

Deși s-a încercat crearea de instituții capabile a oferi o alternativă la viziunea teoriilor modernizării, acest lucru s-a făcut totuși în buna tradiție liberală, prin apelul la mecanismele pieței libere și la structurarea relațiilor economice ale statelor post-coloniale într-un sistem incompatibil cu interesele acestora – de exemplu, Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (UNCTAD) –, toate respectivele proiecte dovedindu-se esențial disfuncționale (Chishti, 2002, 231). În același timp, teza susținută de teoreticienii liberali ai modernizării, conform căreia piața internațională liberă ar conduce la progrese tehnologice în statele din Lumea a Treia în urma investițiilor realizate de corporațiile occidentale, s-a dovedit a fi greșită, relația dintre economiile fragile din Lumea a Treia și marile corporații transnaționale generând situații monopoliste, dependență și subdezvoltare.

Nu în ultimul rând, încrederea acordată de diverse organizații financiare internaționale unor state din Lumea a Treia s-a dovedit, de asemenea, neîntemeiată. FMI și Banca Mondială au negociat de-a lungul timpului cu varii actori statali, considerați a fi pe deplin suverani în termeni occidentali și, prin urmare, capabili să implementeze independent proiecte și politici publice la nivel intern. Cu toate acestea, de mai multe ori, instituțiile menționate au fost nevoite să se confrunte cu realitatea „pre” sau „non”-westfalică, prezentă în special pe continentul african, ceea ce a însemnat că statele beneficiare s-au dovedit incapabile să implementeze acordurile negociate sau, așa cum s-a întâmplat în cazul lui Julius Nyerere din Tanzania, să finanțeze „găuri negre investiționale”, în încercarea lor de a implementa proiecte nerealiste, legate mai degrabă de consolidarea autorității personale la nivel local, și nu de idealul dezvoltării (Schneider, 2004).

3. Viziunea culturalistă

Una dintre narațiunile care au legitimat expansiunea și colonizarea occidentală în întreaga lume s-a concentrat pe misiunea sa de civilizare, văzută ca element-cheie al progresului modernizator – „Civilizația» a fost termenul perfect pentru a porni, deliberat și conștient, către a-i cuceri pe alții și, astfel, pentru a impune un standard mai bun” (Reeves, 2004, 16). Oamenii din fostele colonii sunt încă văzuți sau percepuți, formal sau informal, ca fiind „necivilizați”, deci sălbatici și barbari, incapabili să-și gestioneze corect moștenirea imperială. Acest fenomen nu se limitează la fosta lume colonială occidentală, ci cuprinde diverse experiențe istorice, implicând oameni de culoare, asiatici și albi din regiunile periferice ale lumilor imperiale (cum ar fi foste sau actuale puteri imperiale aspirante, precum Rusia, China, Turcia etc.). De asemenea, trebuie remarcat că o situație similară poate fi observată astăzi în relație cu state și societăți care, istoric, nu s-au aflat formal sub autoritatea occidentală (cum ar fi Japonia, Thailanda sau Coreea) și care nu se încadrează în categoria statelor eșuate sau slabe. Ca simplu exemplu, au fost necesari aproape o sută de ani pentru ca Statele Unite să inițieze un acord trilateral cu Japonia și Coreea de Sud, cu toate că această acțiune este încă discutabilă în raport cu celelalte aranjamente de securitate ale SUA în regiunea Pacificului, precum alianța cu Australia și Noua Zeelandă. De ce să discriminăm între actori asiatici autohtoni și cei care au moștenit și au păstrat cultura occidentală și tradițiile instituționale ale Imperiului Britanic? De ce să nu ne propunem să creăm un bloc coerent de actori occidentali și non-occidentali

uniți de valori și instituții comune pentru a face față provocărilor secolului al XXI-lea? În acest sens, SUA (și lumea occidentală, în general) pare dispusă a opera cu asumptii culturaliste care disting clar între state în funcție de originea etnică și civilizațională, creând astfel cadre instituționale internaționale specifice, proiectate pentru a reflecta o relație de putere care se bazează, în mod evident, pe înțelegeri culturale și ierarhice (Gordon, 1997).

Acest lucru ridică întrebări foarte importante cu privire la prejudecățile ideologice care alimentează discuția despre statele eșuate în zilele noastre, când anumiți actori non-occidentali ar putea să se simtă încurajați să *folosească critici culturaliste antivestice drept armă menită să susțină propriile proiecte imperiale*. Prin urmare, prejudecățile culturaliste par a reprezenta o problemă mai delicată decât se crede sau se discută, în mod obișnuit, reflectând, de fapt, ambiții politice și ideologice instrumentalizate în întreaga lume, indiferent de relația cu lumea occidentală ca spațiu (post)imperial și civilizațional.

STATELE EȘUATE – O PROFEȚIE AUTOÎMPLINITĂ?

Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost utilizată – cel puțin în timpul Războiului Rece și în decada care i-a urmat – ca standard pentru ajutorul umanitar și intervenția în statele confruntate fie cu crize umanitare, cum ar fi refugiații, foametea, epidemiile, etc., fie cu state care au abuzat, repetat și violent, drepturile omului (Dobos, 2010, 20; Hildebrandt, Hillebrecht, Holm și Pevehouse, 2012, 2; Aloyo, 2016). Logica conflictului ideologic global din cea de-a doua jumătate a secolului trecut a transformat Lumea a Treia în câmpul de luptă pentru dominația globală. Lăsând la o parte intervenția umanitară armată, care a apărut după sfârșitul Războiului Rece, datorită unui context de securitate global specific (Orford, 2003, 2; Krieg, 2013, 7), trebuie menționat că, pe tot parcursul perioadei postbelice, ajutorul umanitar și dezvoltarea au fost instrumente indispensabile pentru cele două superputeri de a câștiga sprijinul și/sau loialitatea statelor din Lumea a Treia postcolonială. Ajutorul străin era văzut, cel puțin în lumea occidentală, printr-o perspectivă developmentistă eurocentrică (Ray și Das, în Pathak și Das, 2019, 39-40), drept instrument esențial, care lega construcția și intervenția statală în scopul generării dezvoltării industriale, scopul general fiind – cel puțin formal – de a stimula dezvoltarea economică, considerată ca fiind principala modalitate de atingere a unor standarde de viață mai ridicate, reducerea sărăciei, dezvoltarea capabilităților, reducerea corupției și așa mai departe și, prin urmare, generarea de stabilitate, înțeleasă în mod generic ca parte a procesului de modernizare. În această zonă, două școli de gândire au concurat în mod deosebit: școala „politică” și școala „economică”. Școala politică a subliniat rolul jucat de instituțiile politice puternice ale statului în promovarea și implementarea politicilor de dezvoltare economică, în timp ce abordarea economică era mai interesată de politica economică specifică necesară pentru a stimula creșterea în stadiile târzii de dezvoltare (Wylde, 2017, 19). Cu toate că a fost predominant o dezbateră științifică, aceasta a reflectat, în mod strâns, realitatea politicilor de ajutor în timpul Războiului Rece și, mult timp după aceea, în secolul al XXI-lea. Cu toate acestea, asumptiile teoretice și ideologice ce au fundamentat abordarea developmentistă ca parte a unei modernizări

politice și economice de tip capitalist (neo)liberal de tip occidental au constituit, de facto, baza pentru eșecul ei ulterior și au fost totodată motoarele fenomenului de eșuare a statelor, în cadrul cadrului structural mai larg al Războiului Rece.

Pe de altă parte, politicile de dezvoltare și ajutor umanitar elaborate în timpul Războiului Rece pentru a atrage statele din Lumea a Treia în tabăra unei superputeri sau a alteia au adăugat, de fapt, o dimensiune instrumentală sau utilitară celei normativ-ideologice menționate anterior. Fostele colonii au fost văzute ca pioni pe o hartă politică și economică gigantică a conflictului dintre cele două superputeri, astfel încât erau gândite doar în termeni de utilitate, alianță și succes, ca reflectare a validării unei anumite paradigme ideologice sau a alteia. Ambele caracteristici, alături de alți factori deja menționați – cum este cazul asumțiilor metodologice ale statismului ce au impus presiunea adoptării unui anumit cadru instituțional în fostele colonii sau practica neoimperialistă de generare și menținere a subdezvoltării în Lumea a Treia –, au creat premisele pentru instabilitate, corupție și conflict în Sudul Global, condamnând astfel multe dintre noile entități politice la eșec, în raport cu normele, valorile și practicile eurocentrice dominante.

Disonanța dintre instituțiile politice occidentale (considerate ca esențiale pentru construcția statului național și societăților unificate, democratice, stabile și prospere) și tradițiile, normele și tendințele centrifuge din lumea reală (cum ar fi diviziunile etnice și rivalitățile, pentru a da doar un exemplu) a stimulat fenomenul eșecului statal, încurajând varii grupări locale să concureze intern pentru ajutorul umanitar sau pentru dezvoltare, pe care le-au perceput ca resurse. Această abordare a menținut un sistem apărut în timpul Războiului Rece, *ce a stimulat fenomenul statului eșuat prin ajutorul economic și umanitar*, prin încurajarea în statele artificiale postcoloniale a unei competiții între diverse grupuri, organizații și/sau elite pentru apropierea informală a ajutorului internațional (care, local, era văzut ca resursă valoroasă pentru care merită să concurezi), crescând astfel corupția, instabilitatea politică și potențialul pentru conflict civil în acele zone. Acest cerc vicios a fost și este încă o parte constitutivă a fenomenului statelor eșuate.

CONCLUZII – DINCOLO DE PARADIGMA STATELOR EȘUATE?

În acest articol, am încercat să discut și să sintetizez unele dintre presupunerile ce joacă un rol constitutiv în formularea înțelegerii actuale a conceptului de state eșuate. De-a lungul timpului, au existat multe încercări de a defini fenomenul statelor eșuate, de la conceptul lui R. Jackson din anii 1980 privind cvasistatele, până la statele aflate în stare de colaps și statele fragile, termeni folosiți în prezent de mulți cercetători din domeniu. Acest lucru ne determină să credem că, pe de o parte, ne confruntăm cu o problemă real existentă, care este, în al doilea rând, abordată în mod deficitar din punct de vedere epistemic. Cu alte cuvinte, există o problemă intrinsecă în modul în care este conceptualizată problema așa-numitelor state eșuate – determinist și normativist. Structurile teoretice abstracte dezvoltate într-un context cultural și istoric specific (de exemplu, teoria statului weberian eurocentric adoptată ca modalitate fundamentală nu numai de definire, ci și de înțelegere și acțiune față de organizațiile politice) creează

o structură complexă și părtinitoare care modelează înțelegeri, atitudini, așteptări și, în consecință, politici față de state care au dificultăți în implementarea, adaptarea și utilizarea acestui cadru normativ fără de care nu vor fi recunoscute ca parte legitimă a sistemului internațional. În același timp, structura abstractă menționată anterior a legitimitat și a impus istoric decizii și acțiuni economice, politice și militare care au exprimat un sistem ierarhic de reguli, norme și valori bazate pe extracție, dependență și un culturalism inerent, care a restricționat și mai mult opțiunile potențiale ale societăților postcoloniale într-un mod care poate fi numit „*dependență de cale a eșecului stataal*”.

Așadar, ce ne rezervă viitorul? Ar trebui să continuăm să ne bazăm pe acest concept abstract, părtinitor, pentru a formula politici față de actorii politici problematici de pe glob, sau ar trebui să-l denunțăm ca produs al unei ere apuse și să-l abandonăm, considerându-l nu doar inutil, ci și plin de preconcepții contraproductive menite să impună o anumită înțelegere a societăților, instituțiilor și relațiilor de putere? Răspunsul este clar: da.

Paradigma statelor eșuate nu este un instrument conceptual potrivit pentru a aborda problemele politice, economice și sociale din lumea postcolonială, astfel încât comunitatea academică și factorii de decizie ar trebui (și, în parte, au făcut-o) să o abandoneze. Dar să reconsiderăm problema reală, folosind în esență aceeași trusă conceptuală, este un demers sortit eșecului și ar duce, probabil, doar la inventarea unui alt nume pentru un fenomen greșit înțeles. Prin urmare, abandonarea conceptului de state eșuate ar trebui să fie doar primul pas, urmat de o discuție sinceră și pragmatică privind o gamă mai largă de concepte și teorii, explorând în special prejudecata normativistă din spatele taxonomiilor, precum economiile formale și informale, corupția ș.a.m.d.

Depășirea conceptului de stat, așa cum sugerează Hagmann și Hoehne (2009, 44), ar putea reprezenta o cale spre o înțelegere mai bună a structurilor fundamentale din spatele problemelor abordate în prezent sub umbrela conceptului și teoriei de state eșuate. De asemenea, dezbaterea deschisă de Buzan și Acharya (2010) cu privire la abordările non-occidentale în teoria relațiilor internaționale ar putea să se dovedească esențială în procesul general de restructurare sau chiar de abandonare a infrastructurii conceptuale a domeniului științelor sociale la nivel larg.

BIBLIOGRAFIE

- Aloyo E. (2016) “Reconciling Just Causes for Armed Humanitarian Intervention”, *Ethical Theory and Moral Practice*, 19(2), 313-328
- Bøås M., Jennings K.M. (2005) “Insecurity and Development: The Rhetoric of the ‘Failed State’”, *The European Journal of Development Research*, 17(3), 385-395
- Bourdieu P. (1992) *The Logic of Practice*, Stanford: Stanford University Press
- Buzan B., Acharya A. (2010) *Non-Western International Relations Theory*, London and New York: Routledge
- Chernilo D. (2006) “Social Theory’s Methodological Nationalism. Myth and Reality”, *European Journal of Social Theory*, 9(1), 5-22

- Chernilo D. (2010) "Methodological Nationalism and the Domestic Analogy: Classical Resources for their Critique", *Cambridge Review of International Affairs*, 23(1), 87-106
- Chernilo, D. (2007) *A Social Theory of the Nation State. The Political Forms of Modernity Beyond Methodological Nationalism*, London and New York: Routledge
- Chishti S. (2002) "Globalization, International Economic Relations and the Developing Countries", *International Studies*, 39(3), 227-243
- Dobos N. (2010) "On Altruistic War and National Responsibility: Justifying Humanitarian intervention to Soldiers and Taxpayers", *Ethical Theory and Moral Practice*, 13(1), 19-31
- Eisenstadt S.N. (2000) "Multiple Modernities", *Daedalus*, 129(1), 1-29
- Eisenstadt S.N. (ed.) (2017) *Multiple Modernities*, New York: Routledge
- Eriksen S.S. (2010) "'State Failure' in Theory and Practice: The Idea of the State and the Contradictions of State Formation", *Review of International Studies*, 37(1), 229-247
- Escobar A. (1995) *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*, Princeton: Princeton University Press
- Farris S.R. (2022) "Weber: Religion, Nation and Empire", *Journal of Classical Sociology*, 22(4), 410-415
- Forsythe D.P. (1995) "Human Rights and US Foreign Policy: Two Levels, Two Worlds", *Political Studies*, XLIII, 111-130
- Fukuyama F. (1992) *The End of History and the Last Man*, New York and Toronto: Free Press
- Gordon R. (1997) "Saving Failed States: Sometimes a Neocolonialist Notion", *Proceedings of the Annual Meeting (American Society for International Law)*, April 9-12, 420-422
- Haynes J. (ed.) (2005) *Palgrave Advances in Development Studies*, New York: Palgrave Macmillan
- Helman G.B., Ratner S.R. (1992) *Foreign Policy*, 89, 3-20
- Hesse Brian (2011) *Somalia: State Collapse, Terrorism and Piracy*, London and New York: Routledge
- Hickel J. (2014) "The 'Girl Effect': Liberalism, Empowerment and the Contradictions of Development", *Third World Quarterly*, 35(8), 1355-1373
- Hildebrandt T., Hillebrecht C., Holm P.M., Pevehouse J. (2012) "The Domestic Politics of Humanitarian Intervention: Public Opinion, Partisanship, and Ideology", *Foreign Policy Analysis*, 9(3), 1-24
- Huntington S.P. (1991) "Democracy's Third Wave", *Journal of Democracy*, 2(2), 12-34
- Huntington, S.P. (1999) "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, 78(2), 35-49
- Jackson R., Rosberg C. (1982) "Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood", *World Politics*, 35(1), 1-24
- Jackson R.H. (1987) "Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory: International Jurisprudence and the Third World", *International Organization*, 41(4), 519-549
- Jackson R.H. (1990) *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press

- Kapferer B. (2005) "New Formations of Power, the Oligarchic-Corporate State, and Anthropological Ideological Discourse", *Anthropological Theory*, 5(3), 285-299
- Krieg A. (2013) *Motivations for Humanitarian Intervention. Theoretical and Empirical Considerations*, New York and London: Springer
- Lazar A., Lazar M. (2008) "Discourse of Global Governance. American Hegemony in the Post-Cold War Era", *Journal of Language and Politics*, 7(2), 228-246
- Lyons T., Samatar A.I. (1995) *Somalia. State Collapse, multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*, Washington D.C.: Brookings Institute
- Migdal J.S. (1988) *Strong Societies and Weak States. State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton: Princeton University Press
- Migdal J.S. (2004) *State in Society. Studying how States and Societies Transform and Constitute one Another*, Cambridge: Cambridge University Press
- Nafissi M.R. (1998) "Reframing Orientalism: Weber and Islam", *Economy and Society*, 27(1), 97-118
- Nay O. (2013) "Fragile and Failed States: Critical perspectives on Conceptual Hybrids", *International Political Science Review*, 34(3) 326-341
- Orford A. (2003) *Reading Humanitarian Intervention. Human Rights and the Use of Force in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press
- Osaghae E.E., "Fragile States", în Cornwall A., Eade D. (2010) *Deconstructing development Discourse. Buzzwords and Fuzzwords*, Oxford: Oxfam House
- Osborne T. (2022) "Power Degree Zero: Montesquieu, Tocqueville, Despotism", *Journal of Political Power*, 15(2), 243-261
- Patrick S. (2006) "Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?", *The Washington Quarterly*, 29(2), 27-53
- Pieterse J.N. (2010) *Development Theory. Deconstructions/Reconstructions*, London: Sage
- Qiblawi T., Goodwin A., Elbagir N., Alkhalidi C. (2023) "Shot at while they drowned. Executed in the desert. Those who collected the bodies recount 'one of the worst days' in Darfur's genocide-scarred history", CNN, HTTP: <https://edition.cnn.com/2023/08/16/africa/darfur-sudan-geneina-massacre-account-cmd-intl/index.html>
- Ray R., Das, A.K. "The Danger of Development Today: An Inevitable Polemic", în Pathak D.N., Das A.K. (eds) (2019) *Investigating Developmentalism. Notions of Development in the Social Sphere*, London: Palgrave Macmillan
- Reeves J. (2004) *Culture and International Relations. Narratives, Natives and Tourists*, London and New York: Routledge
- Roessler P. (2016) *Ethnic Politics and State Power in Africa: The Logic of the Coup-Civil War Trap*, Cambridge: Cambridge University Press
- Roessler P. (2017) *Ethnic Politics and State Power in Africa. The Logic of the Coup-Civil War Trap*, Cambridge: Cambridge University Press
- Rostow W.W. (1971) *The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto*, Cambridge: Cambridge University Press, 2nd ed

- Rotberg R. (2003) *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Washington DC: Brookings Institution Press
- Rotberg R. (2004) *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton: Princeton University Press
- Rotberg R.I. (ed.) (2004) *When States Fail. Causes and Consequences*, Princeton: Princeton University Press
- Sandbrook R., Barker J. (1985) *The Politics of Africa's Economic Stagnation*, Cambridge: Cambridge University Press
- Schneider L. (2004) "Freedom and Unfreedom in Rural Development: Julius Nyerere, Ujamaa Vijijini and Villagization", *Canadian Journal of African Studies*, 38(2), 344-392
- Skinner, Q. "The State", în Ball T., Farr J., Hanson R.L. (1995), Cambridge: Cambridge University Press
- Stathakis G., Vaggi G. (2006) *Economic Development and Social Change. Historical Roots and Modern Perspectives*, London and New York: Routledge
- The White House (1993) *National Security Strategy of the United States*, Washington D.C.: The White House
- The White House (1999) *A National Security Strategy for a New Century*, Washington D.C.: The White House
- The White House (2002) *The National Security Strategy of the United States of America*, Washington D.C.: The White House
- The White House (2017) *National Security Strategy of the United States of America*, Washington D.C.: The White House
- Weber M. (1958) *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press
- Webster A. (1990) *Introduction to the Sociology of Development*, New York: Palgrave, 2nd ed
- Williams P.R., Sterio M. (eds) (2020) *Research Handbook on Post-Conflict State Building*, Celtenham: Edward Elgar Publishing
- Woodward S.L. (2017) *The Ideology of Failed States. Why Intervention Fails*, Cambridge: Cambridge University Press
- Wylde C. (2017) *Emerging Markets and the State. Developmentalism in the 21st Century*, London: Palgrave Macmillan
- Zartman W.I. (ed.) (1995) *Collapsed States. The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Boulder and London: Lynne Rienner Publishers

ERODAREA DEMOCRAȚIEI PRIN DIGITALIZARE, EXPORTUL TEHNOLOGIILOR DIGITALE REPRESIVE CĂTRE STATELE AFRICANE

Sinziana Dumitrescu, Claudiu Codreanu

ABSTRACT: *The article aims to examine the export of repressive digital technologies to Africa, as China gained a leading role qua main supplier of digital infrastructure and systems in the region. Leveraging the BRI and DSR projects, Beijing has sought to strengthen its influence in African countries, especially in the ICT sector. Relying on enterprises linked to the state, China has exported its model of digital authoritarianism along with repressive technologies that have facilitated the undermining of democracy. The study focuses on digital technologies exported both by China and Western states, the infrastructure development of 4G and 5G networks, internet traffic control systems, as well as the dissemination of Chinese approaches to cyberspace governance. The main recommendations are about the need for policies that focus on protecting human rights and internet freedoms, pursuing digital transformation whilst ensuring cybersecurity and a democratic cyber governance, as well as restricting the export of repressive-enabling technologies to non-democratic countries.*

INTRODUCERE

În ultimele două decenii, Africa a înregistrat o creștere a conectivității digitale, iar diverse parteneriate au contribuit la dezvoltarea infrastructurilor naționale de tehnologia informațiilor și comunicații. Cu toate acestea, în timp ce tehnologiile digitale au îmbunătățit situația economică, au crescut conectivitatea și participarea publică într-o gamă largă de țări, acestea au permis și măsuri de supraveghere și cenzură, consolidând regimurile autoritare. Țările africane nu au fost o excepție în aceste evoluții, având în vedere, mai ales, că au depins de parteneriate cu China, o țară dornică să exporte modelul său de guvernare digitală și internet, facilitând abuzurile tehnologiei digitale cu consecințe atât online, cât și offline.

China este un lider în exportul de tehnologie care permite represiunea digitală. Tacticile de control al informațiilor ale Beijingului se concentrează pe regiuni din Asia, America Latină și Africa – o zonă denumită în mod vag „Sudul Global” (Global Engagement Center, 2023, 2). China a fost un furnizor și exportator principal de infrastructură digitală în Africa, iar atât China, cât și Rusia au fost considerate parteneri-cheie în consolidarea securității cibernetice în regiune (Ifeanyi-Ajufo, 2023, 151). Aproximativ 45% dintre smartphone-urile vândute în Africa sunt produse de companii chineze, în timp ce companiile americane au o cotă de 14% pe piață, iar producătorii sud-coreeni

aproximativ 33% (Munga & Denwood, 2022). Mai mult, companiile chineze, dar în special Dahua, Hikvision, Huawei și ZTE, au furnizat sisteme de supraveghere AI (inteligență artificială) în peste 60 de țări, Huawei furnizându-le în peste 50 de țări (Feldstein, 2019, 1). Cu toate acestea, companiile din SUA, Franța, Germania, Israel și Japonia sunt, de asemenea, actori-cheie pe piața de furnizare de tehnologii pentru supraveghere în masă bazate pe AI, iar peste 75 de țări au implementat astfel de tehnologii (Feldstein, 2019, 2). Printre alte aspecte, AI alimentează campanii coordonate de dezinformare pe social media. Aceste operațiuni joacă un rol din ce în ce mai malițios în țările africane, în special pentru grupurile marginalizate (de exemplu, diferite grupuri etnice, femei, LGBTQ+ etc.), și cu precădere în perioada alegerilor (Madung, 2023).

Regimurile autoritare și hibride sunt mai predispușe la o utilizare abuzivă a sistemelor de supraveghere decât democrațiile liberale (Feldstein, 2019, 2). Conform Indicelui Democrației din 2022 al revistei *The Economist*, Africa are 27 de regimuri autoritare, 6 democrații deficitare, 16 regimuri hibride și doar o democrație deplină (Mauritius). De asemenea, Raportul *Freedom on the Net* din 2023, publicat de Freedom House, arată că libertatea globală a internetului a scăzut din nou, pentru al 13-lea an consecutiv, pe măsură ce restricțiile asupra libertății de expresie au crescut și au devenit mai comune în întreaga lume. Raportul a analizat situația în 17 țări africane, dintre care 12 sunt parțial libere (Angola, Gambia, Ghana, Kenya, Libia, Malawi, Maroc, Nigeria, Tunisia, Uganda, Zambia și Zimbabwe), patru nu sunt libere (Egipt, Etiopia, Rwanda și Sudan), iar internetul unei singure țări este considerat liber (Africa de Sud). Mai mult, trendul este pozitiv în nouă țări, negativ în cinci și neutru în trei țări.

Astfel, în acest studiu vom analiza exporturile de tehnologii digitale represive și autoritarism digital către statele africane, concentrându-ne asupra activităților Chinei și ale companiilor de stat. Lucrarea va începe prin a oferi o prezentare generală a autoritarismului digital și a investițiilor Chinei în Africa în contextul inițiativelor *Belt and Road* (BRI) și *Digital Silk Road* (DSR). Această secțiune va fi urmată de o discuție privind exportul Chinei de modele ale autoritarismului digital, împreună cu politicile și instrumentele sale către țările africane și utilizarea în mod abuziv a acestora de către diverse guverne. În finalul cercetării, vor fi discutate avantajele și dezavantajele primirii tehnologiilor capabile să intensifice represiunea, precum și problema exportului de tehnologie similară de către companiile occidentale. Această discuție de încheiere va fi precedată și introdusă de o serie de recomandări formulate de autori după examinarea literaturii referitoare la aceste probleme.

CONTEXTUL INVESTIȚIILOR CHINEZE ÎN AFRICA ȘI CHESTIUNEA AUTORITARISMULUI DIGITAL

Exportul autoritarismului digital și al tehnologiilor digitale represive

Ascensiunea autoritarismului digital în întreaga lume a fost evidențiată de raportul *Freedom House* privind libertatea internetului din 2018 (Shahbaz, 2018). Autoritarismul digital a fost definit ca folosirea tehnologiilor digitale și a internetului de către statele cu tendințe autoritare pentru a reprima, manipula și supraveghea cetățenii interni și străini, submina libertățile civile, diminua încrederea în instituțiile publice și crește controlul

politic și social (Polyakova & Meserole, 2019, 2; Yayboke & Brannen, 2020, 2). Dreptul la intimitate personală, libertatea de exprimare (în special a criticilor către guvern), drepturile omului și libertățile civile sunt în pericol de a deveni și mai fragile (Yayboke & Brannen, 2020, 2).

China a devenit unul dintre principalii furnizori de tehnologie de supraveghere digitală pentru regimurile hibride și autoritare (Polyakova & Meserole, 2019, 2). Tehnologiile digitale represive includ instrumente de supraveghere în masă și individuală (bazate acum, în cea mai mare parte, pe AI), tehnologii de cenzură, software pentru spionaj, atacuri cibernetice și diverse programe malware. Totodată, atât China, cât și Rusia, țări care au adoptat modele de autoritarism digital, exportă politici și tehnologie către regimuri similare, dar statele democratice adoptă, la rândul lor, instrumente și strategii de autoritarism digital într-o măsură mai mică (Yayboke & Brannen, 2020, 2).

Beijing și Moscova promovează ideea suveranității cibernetice în discuțiile internaționale privind guvernarea internetului, având ca scop transformarea reglementărilor naționale ale acestora într-un model global (Weiss, 2020). De exemplu, legislația chineză privind inteligența artificială impune ca materialul generat de platformele AI să reflecte valorile Partidului Comunist Chinez, interzicând conținutul perceput ca o subminare a guvernului (O'Shaughnessy, 2023). Prin urmare, este de așteptat ca statul chinez să promoveze aceleași valori atunci când implementează aceste tehnologii în alte țări, având în vedere reglementările care condiționează companiile private să adopte politici similare de filtrare a conținutului digital. Companiile chineze sunt principalii furnizori de sisteme de supraveghere AI în 24 de țări din întreaga lume, în special regimurilor hibride, inclusiv Algeria, Botswana, Coasta de Fildeș, Ghana, Kenya, Maroc, Nigeria, Rwanda, Africa de Sud, Uganda, Zambia și Zimbabwe (Feldstein, 2019).

Tacticile de represiune digitală includ cenzură, manipulare socială, atacuri cibernetice, persecuție, supraveghere și întreruperi de internet (Feldstein, 2020). Mai mult, întreruperile de internet constau în oprirea completă a conexiunilor, întreruperea completă a accesului la internet, perturbări ale serviciului de telefonie mobilă, încetinirea conexiunii sau blocarea anumitor platforme (Feldstein, 2022, 2). Aspectul-cheie este că acestea sunt de natură temporară, chiar dacă în unele țări astfel de măsuri sunt transformate în restricții permanente privind accesul la internet (Feldstein, 2022, 2).

Strategia de investiții a Chinei în Africa în contextul inițiativelor *Belt and Road* (BRI) și *Digital Silk Road* (DSR)

De când a ajuns la putere președintele Xi Jinping, China a acordat o prioritate tot mai mare relațiilor sale cu statele africane, construind o imagine mai constructivă a implicării sale în regiune. Influența Beijingului în Africa a crescut semnificativ în contextul noilor dezvoltări tehnologice și economice. Dezvoltarea economică a Chinei a venit și cu o mare nevoie de materii prime și petrol, iar Africa a fost vizată ca principal partener care putea asigura aprovizionări necesare pe termen lung. Beijing s-a implicat puternic în sectoare-cheie ale economiilor africane, inclusiv în infrastructură, producție și telecomunicații (Albert, 2017). Statul s-a bazat pe trei pârghii economice pentru a-și crește influența în țările africane: comerțul, investițiile și împrumuturile.

Acordarea împrumuturilor s-a dovedit un instrument eficient în aprofundarea cooperării cu partenerii africani. Pentru Beijing, acordarea de împrumuturi țărilor africane servește două scopuri principale – oferă firmelor chineze oportunitatea de a-și dezvolta afacerile pe teritoriul acestora, dar, totodată, permite și Beijingului să dețină o influență politică mai mare. În dialogul său cu statele africane, Beijingul se plasează pe un piedestal egal cu partenerii săi, axându-și discursul pe cooperarea Sud-Sud, pe premisa că angajamentul multilateral este cheia unei cooperări mai strânse (Were, 2018). China are mai multe avantaje în ceea ce privește asistența financiară pentru Africa. De exemplu, termenul de rambursare a împrumuturilor este mai lung decât cel oferit de statele occidentale sau de alte organizații internaționale precum Banca Mondială. Mai mult, China are două principii în conducerea politicii de împrumuturi către Africa: cel al beneficiului reciproc și cel al neintervenției. Liderii africani favorizează în mod obișnuit asistența financiară chineză datorită faptului că nu presupune alte constrângeri politice (Mlambo, 2022). Având în vedere percepția de neintervenție a Beijingului în afacerile interne ale țărilor africane, acestea tind să fie mai receptive la împrumuturile chineze decât la cele provenite din Occident.

Astfel, China a acordat 1.243 de împrumuturi către 49 de națiuni africane începând din anul 2000, evidențiindu-se ca principal creditor al regiunii. Sprijinul financiar a fost extins către guvernele africane între 2021 și 2022, Beijing oferind până la 16 împrumuturi în valoare totală de 2,22 de miliarde de dolari (Boston University Global Development Policy Center, 2023). Cu toate acestea, mai multe state africane s-au confruntat cu incapacitatea de a-și achita datoriile, iar unele dintre ele, precum Angola, Djibouti sau Rwanda, au acumulat datoriile externe care au depășit 75% din PIB-ul lor (Akeredolu, 2023). În urma acuzațiilor de *debt-trap diplomacy* (îndatorarea unui stat pentru a-i influența politica externă), guvernul chinez a anulat anul trecut 22 de împrumuturi pentru 17 țări africane, o mișcare fără precedent (Olander, 2022).

Treptat, China a devenit cel mai mare partener comercial al continentului african, comerțul cu statele din regiune ajungând la valoarea de 312 miliarde de dolari în 2022. Deși sunt importante o gamă largă de produse din China, cele care se află în fruntea listei sunt tehnologia, îmbrăcămintea și electronicele (Bociaga, 2023; Subban, 2022). În ceea ce privește relațiile comerciale și de investiții, China a reușit să coopereze cu majoritatea statelor africane, dar și-a concentrat atenția asupra statelor cu resurse naturale considerabile, cum ar fi Africa de Sud, Angola și Nigeria (Statista, 2023; Miao et al., 2020). Relațiile sino-africane sunt în ultimul an bazate pe BRI, care reprezintă principalul factor care stimulează fluxurile de investiții, precum și oportunitățile de comerț. Până în 2021, 40 din cele 55 de țări africane semnaseră un memorandum de înțelegere sau acorduri cu Beijing privind BRI (Van Raemdonck, 2021, 38). În afara componentei de infrastructură, care implică o interconectivitate sporită pentru a facilita comerțul și investițiile, BRI are și o componentă digitală – *Digital Silk Road* (DSR), o inițiativă lansată în martie 2015, care promovează dezvoltarea infrastructurii necesare pentru tehnologiile digitale și de comunicații.

Astfel, inițiativa *Belt and Road* a Chinei se concentrează pe tehnologia informației prin intermediul *Digital Silk Road* (Gravett, 2020, 155). Într-un discurs din 2014, Xi Jinping

a conturat obiectivul Beijingului de a transforma China într-o „mare putere cibernetică” (Congresul Național al Poporului din Republica Populară Chineză, 2023). Un an mai târziu, liderul chinez a adăugat că, pentru a atinge acest obiectiv, China trebuie să construiască o tehnologie internă solidă și să se concentreze pe cooperarea internațională (Whuzhen, 2023). Aproximativ 40 de țări din regiunea subsahariană fac parte din BRI și ar putea fi potențial integrate în proiectul DSR. Țările africane au fost mai deschise să se implice în proiecte digitale oferite de DSR, deoarece acestea sunt mai puțin susceptibile să necesite un buget mai mare în comparație cu proiectele de infrastructură. Inițiativa oferă oportunități imense firmelor chineze de a-și dezvolta afacerile și de a se extinde la nivel mondial. Companii chineze precum Huawei, ZTE și China Telecom sunt pilonii principali ai economiei Beijingului, așa că această inițiativă le oferă sprijin financiar, precum și diplomatic (Shen, 2018).

Companiile de telecomunicații chineze au operat de mult timp în Africa, iar în prezent, gestionează aproape toată infrastructura continentului, de la cabluri și sateliți până la *big data* și *cloud computing* (Calzati, 2023; Monsenepwo Joost, 2020). Kenya a fost prima țară africană care a beneficiat de investițiile chineze, inclusiv de la Huawei în 1998, în timp ce Nigeria reprezintă cea mai mare piață de telecomunicații din Africa în care Huawei operează de peste 16 ani (Agbebi, 2018; Calzati, 2023). Huawei s-a extins enorm în Africa și a devenit principalul furnizor de rețele 4G și 5G. Strategiile Huawei pentru a facilita accesul său în Africa includ stabilirea unei rețele cu părțile interesate relevante, stabilirea prețurilor adaptive și introducerea de echipamente de energie verde (Rukato, 2023).

În plus, întreprinderile Huawei au încheiat și acorduri de cooperare cu diverse organizații locale de cercetare pentru a încuraja tranziția la digitalizare și identificarea talentelor promițătoare din industria TIC. În primul rând, Huawei a semnat un acord de parteneriat cu Ministerul Învățământului Superior și Cercetării Științifice din Algeria pentru a deschide mai multe laboratoare TIC în universitățile de top ale țării (El Kadi, 2022). În Africa de Sud, Huawei nu numai că a furnizat facultăților echipamentele necesare, ci a acordat și o atenție deosebită programelor de formare. În acest sens, s-a asociat cu Telkom, o companie locală din Africa de Sud, pentru a susține programul *Talent Plan*, oferind burse pentru studenții postuniversitari (Institutul de Dezvoltare a Economiei, f.n.). În Kenya, proiectul *Seeds for the Future* al Huawei își propune să promoveze transferul de cunoștințe și dezvoltarea regională prin sporirea participării în comunitatea digitală. Burkina Faso, Egipt, Ghana, Guinea, Maroc, Nigeria, Senegal, Uganda și Zambia se numără printre țările africane în care Huawei a desfășurat programe în universități, în timp ce, în Namibia, Huawei a furnizat fonduri pentru a instrui 26 de angajați guvernamentali în domeniul cibernetic și tehnologii informatice și de comunicații (Huawei, 2023).

Legăturile dintre companiile de tehnologie chineze și stat

China Telecom, CloudWalk, Dahua, Hikvision, Huawei, Uniview și ZTE (Zhongxing Telecom) sunt principalele companii chineze implicate în investiții străine și exportul de tehnologii care facilitează presiunea digitală (de exemplu, infrastructură de rețea, infrastructură de telecomunicații, echipamente de supraveghere etc.). Companiile au fost identificate prin comunicate de presă, investigații jurnalistice, rapoartele de cercetare și

lucrările academice relevante, precum și prin legăturile lor cu guvernul chinez și agențiile de informații (Agbebi, 2022; ASPI, 2023; Bartlett, 2023; Dutton, 2023; Feldstein, 2022; Centrul de Politici Globale de Dezvoltare, 2023; Gravett, 2020; Greig, 2023).

O preocupare majoră evidențiată de țările occidentale este că cel puțin o parte din cele mai mari companii de tehnologie chineze au legături cu guvernul (Agbebi, 2022, 7). Cercetările și declarațiile oficiale sugerează sau afirmă în mod explicit că cele mai mari companii de tehnologie din China colaborează strâns cu agențiile guvernamentale și agențiile de informații ale țării (Wang, 2021). O parte din aceste companii sunt afaceri private, dar sunt obligate să răspundă guvernului și să respecte mai multe politici restrictive impuse de Beijing (Gravett, 2020, 155). Astfel, unele dintre aceste companii sunt deținute de statul chinez, iar altele sunt companii private influențate de presiuni și cenzură din partea guvernului (Wang, 2021).

De exemplu, Hikvision, un important furnizor de sisteme de supraveghere, este considerat strâns legat de statul chinez, care deține acțiunile majoritare atât la ZTE, cât și la Hikvision, fie direct, fie prin alte companii controlate de guvern. Mai mult, guvernul SUA a afirmat că Huawei este controlat de Partidul Comunist Chinez, care utilizează echipamentele și tehnologia furnizate de companie pentru colectarea de informații și monitorizarea criticilor (Agbebi, 2022, 7). Conform relatărilor, Huawei primește miliarde de dolari în subvenții și are legături strânse cu agențiile de informații chineze (Gravett, 2020, 155-156). Legăturile companiei cu guvernul sunt evidențiate de modelul său de proprietate și de accesul la sprijin financiar din partea statului. Acest lucru a determinat guvernele occidentale să restricționeze implicarea Huawei în proiecte de infrastructură de rețea din motive de securitate cibernetică și spionaj (Agbebi, 2022, 7-8).

EXPORTURILE CHINEZE DE TEHNOLOGII DIGITALE REPRESIVE CĂTRE AFRICA

Mediul cibernetic din Africa

Sistemele informatice și digitale din Africa devin din ce în ce mai vulnerabile la atacuri cibernetice efectuate atât de actori de stat, cât și de infractori cibernetici. Această problemă se aplică și infrastructurii critice. Cu toate că doar câteva țări și-au digitalizat serviciile esențiale, nu s-au luat măsuri solide de securitate cibernetică (Van Raemdonck, 2021, 9-10). De exemplu, în iulie 2023, Kenya a fost victima unui atac cibernetic de amploare care a afectat mii de servicii guvernamentale și platforme electronice de guvernare (Mwai & Nkonge 2023). Se estimează că infracțiunile cibernetice provoacă daune de mai multe miliarde de dolari economiilor africane (Van Raemdonck, 2021, 11).

În 2018, Grupul de Experți în Securitate Cibernetică a fost înființat de Uniunea Africană pentru a oferi sfaturi cu privire la problemele de securitate cibernetică (Van Raemdonck, 2021, 5). Cu toate acestea, doar o treime dintre țările africane au adoptat strategii naționale în domeniu, iar mai puțin de jumătate au implementat echipe de răspuns rapid la incidente cibernetice (*Ibidem*, 24). Există și alte eforturi de atenuare a efectelor activităților cibernetice malefice în Africa. Un exemplu este Convenția Malabo (Convenția Uniunii Africane privind Securitatea Cibernetică și Protecția Datelor cu Caracter Personal), adoptată de Comisia Uniunii Africane în 2014 și furnizând recomandări

și principiile de bază în domeniul securității cibernetice pentru a stabili un mediu digital sigur. Documentul poate servi drept fundament pentru cooperarea în problemele de securitate cibernetică pe întreg continentul (*Ibidem*, 6; vezi și Ifeanyi-Ajufo, 2023, 148).

Starea actuală a exporturilor de tehnologie digitală represivă

Companiile chineze care oferă alternative mai ieftine la hardware și software-ul dezvoltat de unele companii occidentale câștigă teren în piețe din întreaga lume. De exemplu, sistemul de navigație chinez BeiDou (Baidu) a devenit mai larg utilizat decât omologul său din SUA, GPS (Wang, 2021). Mai mult, platforme precum TikTok, Alibaba și AliExpress au devenit răspândite și actori-cheie în domeniul lor, alături de WeChat, utilizat de diaspora chineză. Huawei este cel mai mare furnizor de tehnologii informaționale și de comunicații în Africa, iar un număr tot mai mare de țări și persoane se bazează pe companiile chineze de 5G și AI.

Huawei a construit aproape trei sferturi dintre rețelele 4G din Africa (Gravett, 2020, 155). În plus, compania de tehnologie și filialele sale dețin aproape 70% din rețelele 4G din Africa Subsahariană, lansând recent o rețea 5G în Addis Abeba, Etiopia (Bartlett, 2023a). În Africa de Sud, ZTE a ajuns la un acord cu grupul MTN, un furnizor local de telecomunicații, pentru a colabora la dezvoltarea infrastructurii și rețelelor 5G (ASPI, 2023). În Tanzania, companiile chineze au construit rețeaua națională de cabluri de fibră optică, făcând-o compatibilă doar cu routerele Huawei (Agbebi, 2022, 4-5). În același timp, companiile chineze au devenit furnizori principali de smartphone-uri în țările africane (Gravett, 2020, 155).

China joacă un rol foarte important în proiectele de supraveghere din statele africane, în special în proiectele denumite *Smart Cities*. Programele *Huawei Smart Cities* au fost implementate de Angola, Botswana, Camerun, Coasta de Fildeș, Etiopia, Kenya, Madagascar, Mauritius, Maroc, Mozambic, Nigeria, Africa de Sud, Tanzania, Uganda și Zambia (ASPI, 2023). În martie 2018, CloudWalk a încheiat un parteneriat cu Zimbabwe pentru a implementa un sistem de recunoaștere facială în țară (Gravett, 2020, 154). Mai multe dintre aceste țări au încheiat parteneriate și cu alte companii chineze, cum ar fi Hikvision și Uniview, pentru camere și sisteme publice de supraveghere (ASPI, 2023). Hikvision a colaborat cu o companie locală pentru a instala peste 15.000 de camere în Johannesburg (Gravett, 2020, 155). Astfel de înțelegeri sunt benefice pentru ambele părți. Companiile chineze dobândesc capacitatea de a-și antrena algoritmi și de a diversifica seturile de date și precizia sistemelor lor, iar guvernele obțin acces la tehnologie de supraveghere accesibilă și baze de date biometrice care le permit să monitorizeze cetățenii, opoziția politică, societatea civilă și diverse grupuri marginalizate (Gravett, 2020, 154).

În plus, Huawei și China Telecom au construit centre de date în Egipt, Ghana, Mali, Africa de Sud și Tanzania (ASPI, 2023). În iulie 2023, Huawei a deschis un Centru de Inovație în Johannesburg, primind laude din partea președintelui țării, Cyril Ramaphosa (Bartlett 2023a). Telkom, companie deținută parțial prin acțiuni de statul sud-african și-a lansat rețeaua 5G în 2022, folosind tehnologia Huawei, în timp ce Vuma, un furnizor sud-african de internet, a colaborat cu Huawei pentru a oferi viteze mai mari pentru

internetul prin fibră (Bartlett, 2023a). În septembrie 2023, Huawei a anunțat că va investi 430 de milioane de dolari în nordul Africii pentru a construi primul său centru de date în cloud, oferind, în același timp, programe de pregătire pentru mii de dezvoltatori (Dutton, 2023).

Sprrijirea autocațiilor și facilitarea represiunii digitale

Beijing a exportat tehnologie digitală represivă către statele africane în ultimul deceniu sau chiar mai mult, promovând și facilitând astfel supravegherea și cenzura. Mai multe guverne africane au folosit sisteme furnizate de Huawei, cu asistența Beijingului, pentru a intercepta datele de localizare prin telefoane și comunicările membrilor opoziției politice interne (Global Engagement Center, 2023, 15). În plus, mai multe țări africane au utilizat sistemele Huawei pentru a filtra și inspecta traficul de internet, blocând, în același timp, accesul la anumite site-uri web (Global Engagement Center, 2023, 15).

În acest context, mai mult de 14 guverne africane au implementat opriri ale internetului în țările lor începând cu anul 2019, cel mai adesea prin reducerea vitezei internetului sau blocarea anumitor site-uri web sau platforme de socializare (Van Raemdonck, 2021, 27). Începând cu Ciad, Etiopia, Mauritania și acum multe altele, tăierile guvernamentale de internet devin din ce în ce mai obișnuite în Africa, în special în perioade de turbulențe sociale (Gravett, 2020, 157). Opririle de internet sunt folosite pentru a tăia accesul la anumite site-uri web de știri, platforme de socializare sau aplicații de mesagerie, cu scopul de a întrerupe conexiunile digitale între oameni în timpul mișcărilor de protest sau de a restricționa accesul la articolele media percepute ca amenințătoare de către autorități. Cu toate acestea, astfel de tăieri afectează și accesul la servicii guvernamentale importante, afaceri sau chiar știri, media și comunicări nelegate de proteste. De exemplu, în iunie 2023, Senegal a suspendat accesul la internet timp de 12 ore pe zi în timpul procesului unui lider al opoziției pentru a reprima disidența (Greig, 2023). De asemenea, Burkina Faso, Ciad, Republica Congo, Eswatini, Etiopia, Gabon, Niger, Nigeria, Senegal, Sudanul de Sud, Sudan, Uganda și Zambia au implementat tăieri de internet în timpul protestelor, alegerilor, conflictelor și/sau loviturilor de stat militare (Feldstein, 2022, 11).

Exporturile chineze de echipamente și servicii digitale au fost însoțite și de exportul unui model digital autoritar, proliferând politici și practici autoritare pe continentul african, cum ar fi în Nigeria sau Tanzania. Exportul de tehnologii chineze include, de asemenea, un set de principii și valori derivate din abordarea autoritară a guvernării și ciberneticii de către Beijing (Wang, 2021). China promovează modelul său de autoritarism digital către țările BRI prin seminare și workshopuri pentru oficialii străini, parteneriate și vizite oficiale, însă nu este încă clar dacă acestea au efecte practice semnificative (Gravett, 2020, 157; Weiss, 2020; Feldstein, 2020).

În 2018, Freedom House a dezvăluit că adoptarea stilului autoritar de media și a legilor privind criminalitatea cibernetică în Uganda și Tanzania a fost precedată de o creștere a activității companiilor și oficialilor chinezi pe continent (Shahbaz, 2018). Mai mult, software-ul și tehnologiile chineze, care sunt, în principal, concepute pentru filtrarea malware-ului și a conținutului online ilegal, pot fi, de asemenea, utilizate pentru

cenzurarea conținutului internet legitim. Astfel de exemple se găsesc în Angola, Egipt, Etiopia, Rwanda, Africa de Sud și Zimbabwe (Van Raemdonck, 2021, 29).

De asemenea, supravegherea în masă a devenit răspândită în Africa, deoarece mai multe țări au adoptat legislații care aprobă practicile extinse de interceptare a comunicațiilor fără mandate judecătorești. Astfel de exemple se găsesc în Republica Democrată Congo, Etiopia, Tanzania și Zimbabwe, în timp ce Nigeria a început să folosească agențiile militare pentru a monitoriza conținutul online antiguvernamental (Van Raemdonck, 2021, 28-29).

Kenya, Uganda, Zambia și Zimbabwe au importat tehnologii de supraveghere de la companii chineze, alături de politici digitale autoritare de la guvernul chinez, creând un spațiu cibernetic tot mai autoritar, tot mai aproape de modelul chinez de guvernare a internetului (Van Raemdonck, 2021, 39). Kenya, Uganda și Zimbabwe au implementat programe *Smart Cities* ale Huawei, alături de instalarea sistemelor Hikvision pentru supravegherea publică (Bartlett, 2023b). În acest context, potrivit unei anchete conduse de *Wall Street Journal*, angajații Huawei au ajutat guvernele ugandez și zambian să spioneze opoziția politică și activiștii critici față de autorități (Feldstein, 2020). Kate Bartlett (2023b) a documentat, de asemenea, modul în care guvernele din Uganda și Zambia au folosit tehnologia chineză pentru a spiona opoziția politică și persoanele critice la adresa guvernului. Într-un alt exemplu, ZTE a furnizat guvernului etiopian sisteme utilizate pentru monitorizarea activiștilor și jurnaliștilor din opoziție (Gravett, 2020, 155).

În plus, legislația privind criminalitatea informatică a fost folosită pentru a reprimă disidența și criticile, mascată sub pretextul combaterii știrilor false sau discursului instigator la ură (Van Raemdonck, 2021, 28). Aceste tactici au devenit răspândite în timpul pandemiei de COVID-19, întrucât Etiopia, Egipt, Kenya, Nigeria și mai multe alte țări au condamnat cetățenii critici față de guvern pe această bază. Cu toate acestea, grupurile din societatea civilă depun eforturi pentru a inversa restricțiile privind libertatea de pe internet, iar activiștii pentru drepturile omului au reușit să lupte cu succes împotriva unor astfel de reglementări la nivelul instanțelor superioare din Kenya, Tanzania și Uganda (Van Raemdonck, 2021, 28).

LIMITAREA PROPAGĂRII AUTORITARISMULUI DIGITAL ȘI PROMOVAREA UNUI MODEL ALTERNATIV

Beneficiile investițiilor chineze în infrastructura digitală și posibilitatea de a renunța la acestea

Companiile chineze beneficiază de investițiile în țările africane în cadrul inițiativelor *Belt and Road* și *Digital Silk Road*, primind sprijin și finanțare de la stat, ceea ce le permite să își atingă obiectivele corporative. Beijingul are, de asemenea, de câștigat din aceste investiții, consolidându-și implicarea în Africa și devenind astfel un actor-cheie în sectorul tehnologiilor informatice și de comunicații la nivel global (Agbebi, 2022, 5). Cu toate acestea, țările africane beneficiază și ele de această relație, dezvoltându-și infrastructura de telecomunicații, digitalizând serviciile publice și afacerile, și contribuind la conectarea cetățenilor la internet (Agbebi, 2022, 5).

Există și cazuri în care țările africane au suspendat parteneriatele cu companiile chineze sau au optat pentru companii occidentale. De exemplu, chiar dacă Tanzania a cooperat strâns cu Beijing și a promovat politici și practici digitale autoritare care să semene cu cele ale Chinei, țara a suspendat în 2019 un proiect major finanțat de China din motive de neloialitate (Weiss, 2020). În alte cazuri, guvernele africane aleg furnizori atât din China, cât și din Occident. Washington a anunțat în 2022 că Africell, compania de telecomunicații sprijinită de SUA, a investit în dezvoltarea unei rețele 5G în Angola (Bartlett, 2023a). De asemenea, Johannesburg are un contract cu compania americană IBM pentru supravegherea digitală publică (Bartlett, 2023b). Mai mult, câteva țări africane cu tendințe democratice și cu o societate civilă mai puternică au reușit să implementeze măsuri mai robuste de protecție a datelor utilizatorilor. Un grup de societate civilă din Uganda, *Unwanted Witness*, a constatat că țări precum Africa de Sud și Nigeria au implementat protecții mai solide pentru datele utilizatorilor decât țările mai autoritare, cum ar fi Uganda (Feldstein, 2022, 26).

La nivelul Uniunii Africane (UA), înainte de a se descoperi că sediul acesteia fusese ascultat de către agenți chinezi, organizația intenționa să construiască un cadru de cooperare cu China în domeniul securității cibernetice. Astfel de planuri sunt acum suspendate (Van Raemdonck, 2021, 39). În 2012, s-a construit un nou sediu pentru Uniunea Africană, finanțarea fiind asigurată de China. Șase ani mai târziu, în 2018, angajații Uniunii Africane au descoperit că presupuși hackeri chinezi au instalat servere pentru a înregistra în mod clandestin sunet și imagini video din complexul clădirilor (Global Engagement Center, 2023, 16). Cel puțin 180 de clădiri guvernamentale sensibile au fost renovate sau construite de companii chineze în Africa, alături de mai mult de 12 rețele de telecomunicații confidențiale utilizate de guverne (Global Engagement Center, 2023, 16).

În plus, conectarea oamenilor la internet consolidează represiunea, dar poate contribui și la construirea unei societăți civile mai conectate și active. Construirea și dezvoltarea infrastructurii de internet a Africii ar putea genera rezultate pozitive, deoarece creșterea conectivității ar putea contribui la sporirea participării cetățenilor, inclusiv prin forumuri pentru partajarea informațiilor, publicarea și discutarea anchetelor jurnalistice și promovarea demonstrațiilor publice. Demonstrațiile publice și mișcările de protest pot deveni mai răspândite cu utilizarea tehnologiilor digitale. Cu toate acestea, tehnologiile furnizate de companiile chineze au fost, de asemenea, utilizate pentru a reprimă mișcările de opoziție și acțiunile colective în diverse țări, de la Etiopia la Uganda sau Zambia (Agbebi, 2022, 11).

Exporturile occidentale de sisteme de supraveghere și cenzură către țările africane

Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Europeană au finanțat mai multe proiecte pentru a susține digitalizarea serviciilor publice și a afacerilor în Africa, însă această colaborare a deschis și calea pentru exportul de tehnologii digitale din țările occidentale, care pot deveni instrumente de represiune autoritară (Van Raemdonck, 2021, 40). Tehnologii și sisteme software care contribuie la reprimarea disidenței, subminarea democrației și suprimarea libertăților civile în Africa sunt furnizate, într-adevăr, și de alte

țări decât China (Agbebi, 2022, 11-13). De exemplu, sisteme de supraveghere și cenzură au fost furnizate guvernului etiopian atât de companii chinezești, cât și de omologii lor europeni. Companii din Italia, Germania și Marea Britanie au ajutat, se pare, autoritățile etiopiene în supravegherea opoziției politice și cenzurarea opiniilor critice la adresa guvernului (Agbebi, 2022, 13).

Companii din Europa, Statele Unite și Rusia au furnizat, de asemenea, tehnologie represivă țărilor autoritare, inclusiv tehnologie pentru supraveghere video, software de urmărire, software de hacking sau filtre de internet (Feldstein, 2020). Firme din Franța, Germania, Israel, Spania, Marea Britanie și Statele Unite sunt furnizori majori de sisteme de supraveghere publică la nivel mondial, iar unii dintre clienții lor sunt regimuri autoritare și hibride (Feldstein, 2019; Feldstein, 2020). De exemplu, companii israeliene au exportat tehnologie de supraveghere în Angola și Kenya (Van Raemdonck, 2021, 29). Mai mult decât atât, software-ul dezvoltat de compania israeliană de spyware Pegasus a fost vândut mai multor guverne africane, unele dintre ele fiind conduse de regimuri autoritare (Bartlett, 2023b).

RECOMANDĂRI

Țările africane ar trebui să adopte și să promoveze politici de securitate cibernetică și de guvernare a internetului care să se concentreze pe cooperarea internațională, guvernarea cibernetică democratică și protejarea drepturilor omului și a libertăților pe internet. Transformarea digitală a Africii ar trebui continuată în timp ce se consolidează securitatea cibernetică și guvernarea cibernetică, asigurând un cibernetic transparent, sigur, rezistent și de încredere (Ifeanyi-Ajufo, 2023, 147). Unele dintre aceste măsuri sunt susținute și de documente strategice anterioare adoptate de Uniunea Africană. În 2020, Comisia Uniunii Africane a adoptat Strategia de Transformare Digitală pentru Africa. Conform strategiei, transformarea digitală ar trebui promovată alături de eforturile de consolidare a politicilor de securitate cibernetică, crescând capacitățile țărilor de a detecta și contracara atacurile cibernetice (Ifeanyi-Ajufo, 2023, 146-147).

Una dintre cele mai importante măsuri pe care ar trebui să le ia democrațiile este restricționarea exportului de sisteme de supraveghere către state nedemocratice (Yayboke & Brannen, 2020, 9). O altă reacție la autoritarismul digital ar trebui să fie impunerea de sancțiuni direcționate împotriva țărilor care adoptă astfel de modele și împotriva companiilor private care exportă către regimurile autoritare tehnologii și sisteme ce pot fi folosite în scopuri represive (Polyakova & Meserole, 2019, 11). În plus, asigurarea transparenței și a unor linii de orientare democratice axate pe drepturile omului pentru companiile de tehnologie, platformele de social media și dezvoltatorii de inteligență artificială ar trebui să contribuie, de asemenea, la reducerea riscului ca autoritarismul digital să devină norma (Yayboke & Brannen, 2020, 9). Astfel, democrațiile ar trebui să depună eforturi pentru a restricționa abuzurile internaționale ale tehnologiilor digitale și ale software-urilor, dar și pentru a limita activitățile companiilor interne implicate în exportul de tehnologie digitală represivă. Un pas în această direcție a fost făcut în 2023. SUA, Marea Britanie, Franța și alte opt țări au semnat o declarație comună

referitoare la necesitatea unor controale interne și internaționale pentru contracararea proliferării și abuzului de programe spyware comerciale (GOV.UK, 2023).

Mai mult, țările democratice ar trebui să depună eforturi pentru a sensibiliza opinia publică cu privire la această problemă (Polyakova & Meserole, 2019, 12), dar și să susțină societatea civilă, activiștii pentru democrație și jurnaliștii în țările în care autoritarismul digital a devenit norma sau este în creștere. Noua politică a Uniunii Europene privind investițiile în Africa, țările africane fiind percepute mai degrabă ca parteneri decât ca beneficiari ai dezvoltării, ar putea contribui la intensificarea cooperării mai productive în aceste domenii (Van Raemdonck, 2021, 49). Harta digitală a UE se concentrează acum pe consolidarea implicării și cooperării cu Africa, contribuind la procesele de transformare digitală ale continentului (Ifeanyi-Ajufo, 2023, 147). Cu toate acestea, Capul Verde, Kenya și Niger sunt singurele țări africane care au semnat Declarația pentru Viitorul Internetului promovată de SUA și UE, un document care evidențiază principalele principii ale unei alternative democratice la autoritarismul digital (Comisia Europeană, 2022). Declarația afirmă că tehnologiile digitale ar trebui să promoveze drepturile omului, libertățile fundamentale, democrația și statul de drept, în timp ce internetul ar trebui să fie global, sigur, liber și deschis (Comisia Europeană, 2022).

Răspunsul-cheie al țărilor democratice ar trebui să constea în a fi de acord, a dezvolta și a promova un model democratic de guvernare a internetului la nivel internațional. Democrațiile au abordări diferite față de spațiul cibernetic, dar evoluțiile actuale, cum ar fi Declarația pentru viitorul internetului sau restricțiile internaționale privind proliferarea programelor spyware, ar putea determina o schimbare către atingerea unui consens asupra acestei probleme. Acest lucru ar trebui să însemne, de asemenea, că democrațiile își vor limita propriile practici represive în spațiul cibernetic și prin utilizarea mijloacelor digitale și vor restricționa exportul de tehnologie permisivă din companiile cu sediul în țări democratice. În acest context, democrațiile liberale ar trebui să se asigure că discuțiile actuale ale ONU privind dezvoltarea normelor internaționale pentru comportamentul responsabil al statului în spațiul cibernetic includ aspecte referitoare la respectarea drepturilor omului și a libertăților civile.

CONCLUZII

China este un actor-cheie în exportul de tehnologii digitale represive către Africa, un continent extrem de vulnerabil în construcția democrației și dezvoltarea globală. Statul chinez are o istorie îndelungată de cooperare cu statele africane, bazată, în principal, pe comerț și investiții, reușind astfel să-și extindă influența și în spațiul cibernetic.

Beijingul a reușit să exporte modelul său digital autoritar, dar și politicile și instrumentele sale către mai multe guverne africane utilizând întreprinderile de stat, cum ar fi Huawei, care este cea mai activă companie chineză în regiune. Cu toate acestea, mai multe companii occidentale au exportat tehnologii digitale care ar putea permite represiunea, dar la o scară mai mică.

Prezența tehnologiei digitale represive a intensificat opresiunea împotriva societății civile prin cenzură, manipulare socială, atacuri cibernetice, supraveghere și întreruperi

de internet. Cu toate acestea, un aspect pozitiv al acestei probleme este oportunitatea de a dezvolta și crea o rețea digitală pe întregul continent african, urmată de o mai bună conectivitate între oameni, care ar putea contribui la îmbunătățirea participării publice și chiar la construirea mișcărilor sociale în multe locuri. Prin utilizarea tehnologiilor digitale, societatea civilă ar putea încuraja diverse forme de libertate de exprimare, cum ar fi demonstrațiile publice și mișcările de protest, crescând rezistența democratică. Mai mult, creșterea conectivității digitale în Africa ar putea aduce și cetățenii africani pe internetul global, având acces la media internațională, platforme sociale și servicii comerciale. Conectivitatea sporită oferă, de asemenea, o oportunitate pentru guvernele africane de a digitaliza serviciile publice, așa cum au făcut deja unele țări.

Democrațiile liberale ar trebui să se concentreze pe eforturi pentru a contracara exportul autoritarismului digital în Africa, promovând, în același timp, o alternativă democratică la guvernarea internetului. Cu toate acestea, acest lucru înseamnă că guvernele occidentale ar trebui să adopte politici care să privească partenerii lor africani ca potențiali parteneri. Prin intermediul companiilor care furnizează infrastructură 5G, producătorilor de smartphone-uri, accesului la internet prin satelit, soluțiilor de securitate cibernetică și prin promovarea unui set de politici democratice referitoare la spațiul cibernetic, democrațiile liberale ar putea diminua rolul principal al Chinei în această zonă și, în același timp, să sprijine practicile democratice la nivel global.

BIBLIOGRAFIE

- Agbebi, M. 2018. „China in Africa’s telecom sector: Opportunities for human capital development? A case of Huawei in Nigeria”. *Human Resource Development International*, 21(5), 532–551. <https://doi.org/10.1080/13678868.2018.1512232>
- Agbebi, M. 2022. *China’s Digital Silk Road and Africa’s Technological Future*. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/sites/default/files/pdf/Chinas%20Digital%20Silk%20Road%20and%20Africas%20Technological%20Future_FINAL.pdf
- Akeredolu, F. 2023. *China’s Role in Restructuring Debt in Africa*. The Oxford University Politics Blog. <https://blog.politics.ox.ac.uk/chinas-role-in-restructuring-debt-in-africa/>
- Albert, E. 2017. *China in Africa*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounders/china-africa>
- ASPI. 2023. *Mapping China’s Tech Giants*. Australian Strategic Policy Institute. <https://chinatechmap.aspi.org.au/>
- Bartlett, K. 2023a. *China’s ‘Digital Silk Road’ in Africa Raises Questions*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/china-s-digital-silk-road-in-africa-raises-questions-/6999613.html>
- Bartlett, K. 2023b. *China’s Huawei Launches Innovation Center in South Africa*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/china-s-huawei-launches-innovation-center-in-south-africa/7179836.html>
- Bociaga, R. 2023. *China-Africa trade soars on spike in commodity prices*. <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/China-Africa-trade-soars-on-spike-in-commodity-prices>

- Boston University Global Development Policy Center. 2023. *Chinese Loans to Africa Database*. <http://bu.edu/gdp/chinese-loans-to-africa-database>
- Calzati, S. 2023. Huawei knowledge transfer in Africa: Corporate communication and users' responses on social networks. *Global Media and Communication*, 19(1), 77-99. <https://doi.org/10.1177/17427665231156691>
- Dutton, J. 2023. *China's Huawei to invest \$430M in North African cloud center, developer training*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2023/09/chinas-huawei-invest-430m-north-african-cloud-center-developer-training>
- Economist Intelligence Unit. 2023. *China Going Global: Investment Index 2023*. EIU. <https://www.eiu.com/n/campaigns/china-going-global-investment-index-2023/>
- El Kadi, T.H. 2022. *How Huawei's Localization in North Africa Delivered Mixed Returns*. Carnegie. https://carnegieendowment.org/files/202204-El_Kadi_China_North_Africa.pdf
- European Commission. 2022. *Declaration for the Future of Internet*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-future-internet>
- Feldstein, S. 2019. *The Global Expansion of AI Surveillance*. Carnegie. <https://carnegieendowment.org/2019/09/17/global-expansion-of-ai-surveillance-pub-79847>
- Feldstein, S. 2020. *When It Comes to Digital Authoritarianism, China Is a Challenge – But Not the Only Challenge*. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2020/02/when-it-comes-to-digital-authoritarianism-china-is-a-challenge-but-not-the-only-challenge/>
- Feldstein, S. 2022. *Government Internet Shutdowns Are Changing. How Should Citizens and Democracies Respond?*. Carnegie. <https://carnegieendowment.org/2022/03/31/government-internet-shutdowns-are-changing.-how-should-citizens-and-democracies-respond-pub-86687>
- Freedom House. 2023. *Freedom on the Net 2023*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2023/repressive-power-artificial-intelligence>
- Global Engagement Center. 2023. *How the People's Republic of China Seeks to Reshape the Global Information Environment*. US Department of State. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/09/HOW-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-SEEKS-TO-RESHAPE-THE-GLOBAL-INFORMATION-ENVIRONMENT_Final.pdf
- GOV.UK. 2023. *Efforts to counter the proliferation and misuse of commercial spyware: joint statement*. <https://www.gov.uk/government/news/efforts-to-counter-the-proliferation-and-misuse-of-commercial-spyware-joint-statement>
- Gravett, W.H. 2020. „Digital coloniser? China and artificial intelligence in Africa”. *Survival*, 62(6), 153-178. <https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1851098>
- Greig, J. 2023. *Senegal continues curfew-like internet shutdown to subdue protests*. The Record. <https://therecord.media/senegal-internet-shutdown-ousmane-sonko-protests>
- Huawei. 2023. *Seeds for The Future*. <https://www.huawei.com/minisite/seeds-for-the-future/index.html>

- Ifeanyi-Ajufo, N. 2023. „Cyber governance in Africa: at the crossroads of politics, sovereignty and cooperation”. *Policy Design and Practice*, 6(2), 146-159. <https://doi.org/10.1080/25741292.2023.2199960>
- Institute of Developing Economies. n.d. *China's Telecommunications Footprint in Africa—China in Africa—AGE (African Growing Enterprises) File*. Institute of Developing Economies. https://www.ide.go.jp/English/Data/Africa_file/Manualreport/cia_09.html
- Madung, O. 2023. *AI hysteria is a distraction: algorithms already sow disinformation in Africa*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2023/aug/09/ai-chatgpt-doomerism-threat-already-here-big-tech-algorithms-sow-disinformation>
- Miao, M., Lang, Q., Borojo, D.G., Yushi, J., & Zhang, X. 2020. „The Impacts of Chinese FDI and China–Africa Trade on Economic Growth of African Countries: The Role of Institutional Quality”. *Economies*, 8(3). <https://doi.org/10.3390/economies8030053>
- Mlambo, C. 2022. “China in Africa: An Examination of the Impact of China’s Loans on Growth in Selected African States”. *Economies*, 10(7). <https://doi.org/10.3390/economies10070154>
- Monsenepwo Joost, J. 2020. *Technology Transfer in China–Africa Trade Relations*. Max Planck Institute. <https://cld.web.ox.ac.uk/files/finalmonseneptechtransferpdf>
- Munga, J., & Denwood, K. 2023. *How Will U.S.–China Tech Decoupling Affect Africa’s Mobile Phone Market?*. Carnegie. <https://carnegieendowment.org/2022/10/03/how-will-u.s.-china-tech-decoupling-affect-africa-s-mobile-phone-market-pub-88034>
- Mwai, P., & Nkonge, A. 2023. *Kenya cyber-attack: Why is eCitizen down?*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-66337573>
- O’Shaughnessy, M. 2023. *What a Chinese regulation proposal reveals about ai and democratic values*. Carnegie. <https://carnegieendowment.org/2023/05/16/what-chinese-regulation-proposal-reveals-about-ai-and-democratic-values-pub-89766>
- Olander, E. 2022. *China cancels 23 interest-free loans to 17 African countries*. The Africa Report. <https://www.theafricareport.com/234515/china-cancels-23-interest-free-loans-to-17-african-countries/>
- Polyakova, A., & Meserole, C. 2019. *Exporting digital authoritarianism: The Russian and Chinese models*. Brookings. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/FP_20190827_digital_authoritarianism_polyakova_meserole.pdf
- Rukato, W. 2023. *What Huawei Has Done Right in Africa*. From Africa to China. <https://fromafricatochina.com/2016/08/10/what-huawei-has-done-right-in-africa/>
- Shahbaz, A. 2018. *The Rise of Digital Authoritarianism*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/rise-digital-authoritarianism>
- Shen, H. 2018. “Building a Digital Silk Road? Situating the Internet in China’s Belt and Road Initiative”. *International Journal of Communication*, 12, 2683-2701. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/8405/2386>

- Statista. 2023. *Main African importers from China*. <https://www.statista.com/statistics/1222699/value-of-chinese-exports-to-africa-by-country/>
- Subban, V. 2022. *Africa: China's trade ties with the continent continue to strengthen*. Baker McKenzie. <https://www.globalcompliancenews.com/2022/06/14/africa-chinas-trade-ties-with-the-continent-continue-to-strengthen-31052022/>
- The National People's Congress of the People's Republic of China. 2023. *Build China into a Cyberpower*. http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2021-12/09/c_688388.html
- Van Raemdonck, N. 2021. *Africa as a Cyber Player*. EU Cyber Direct. <https://eucyberdirect.eu/research/africa-as-a-cyber-player>
- Wang, M. 2021. *China's Techno-Authoritarianism Has Gone Global*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-04-08/chinas-techno-authoritarianism-has-gone-global>
- Weiss, J.C. 2020. *Understanding and Rolling Back Digital Authoritarianism*. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2020/02/understanding-and-rolling-back-digital-authoritarianism/>
- Were, A. 2018. *Debt trap? Chinese loans and Africa's development options*. South African Institute of International Affairs. <https://saiia.org.za/wp-content/uploads/2018/09/Policy-Insights-66.pdf>
- Whuzhen. 2023. *President Xi Jinping's views on the Internet*. https://www.wuzhenwic.org/2015-12/11/c_562737.htm
- Yayboke, E., & Brannen, S. 2020. *Promote and build: A Strategic Approach to Digital Authoritarianism*. CSIS. <https://www.csis.org/analysis/promote-and-build-strategic-approach-digital-authoritarianism>

PROBLEMA LONGEVIVĂ ȘI GREU DE ÎNȚELES CU CARE SE CONFRUNTĂ COMUNITATEA AFRICANĂ

Israel Campos

ABSTRACT: *In this article, radio journalist Israel Campos analyses the European Union's policy towards immigrants from outside the continent, starting from the hypothesis of discrimination based on ethnic, racial, and religious criteria. Presenting the case of African immigrants with relevant statistics, the author claims that the Schengen visa granting procedures are not based on sociological realities and respect for human rights, but on a series of prejudices and erroneous premises developed during colonialism. Israel Campos concludes that the European Union must reform the legislation on non-European immigrants in the spirit and letter of equality in relation with African countries, thus strengthening economic and social cooperation.*

Guvernul Angolei, o țară foarte extinsă din Africa Subsahariană, a luat de curând decizia de a oferi intrare liberă de vize în țară, pentru șederi anuale de până la 90 de zile, cetățenilor din 98 de țări din întreaga lume, inclusiv celor 27 de țări membre ale Uniunii Europene. Cu toate că această măsură a fost justificată din punct de vedere politic ca o încercare de a stimula sectorul turismului, în contextul în care Angola încearcă să se diversifice și să reducă dependența de veniturile din petrol, inițiativa a fost întâmpinată cu o oarecare reticență de către unii cetățeni. Dintr-o anumită perspectivă, motivațiile acestui scepticism nu sunt deloc greu de înțeles.

În calitate de cetățean angolez, am fost martor sau am auzit despre multe situații când străini din Europa și SUA, pentru că despre ei este vorba în mod special, au vizitat sau au încercat să viziteze țara mea, exprimându-și nemulțumirea cu privire la dificultatea obținerii unei vize de intrare. Cu toate acestea, pe măsură ce își detaliau mai departe provocările întâmpinate, un lucru îmi atrăgea întotdeauna atenția: faptul că, în ciuda presupuselor „dificultăți” în procesul de acordare a vizei, majoritatea spuneau că au reușit să o obțină după o săptămână sau două de la depunerea cererii, iar unii chiar afirmau că au primit-o în câteva zile.

Orice african care a aplicat vreodată pentru o viză Schengen ar fi, cu siguranță, de acord că obținerea uneia într-un interval de timp atât de scurt este aproape un miracol. De ce? Pentru că de foarte mult timp a existat o problemă greu de înțeles în legătură cu procesul de acordare a vizelor Schengen pentru deținătorii de pașapoarte africane, în majoritatea consulatelor europene din întreaga Africă.

Această situație a devenit deja o poveste prea comună în rândul comunităților africane. Aș putea afirma cu încredere că fiecare african care a încercat să intre în zona Schengen cu un pașaport emis de o țară africană are o altă poveste de spus. Dacă nu chiar el, atunci un prieten sau un văr, sau un prieten al unui prieten. O viză Schengen este

cu siguranță unul dintre cele mai mari coșmaruri cu care se confruntă un african atunci când încearcă să intre în Europa. Iar asta indiferent de motiv, fie că își dorește să studieze, să lucreze, să primească tratament medical sau chiar să participe la o conferință academică sau profesională.

Pe lângă faptul că este un proces foarte birocratic – în care, în general, se solicită o listă nesfârșită de documente, inclusiv un formular de aplicare, fotografiile de identitate, certificat de stare civilă, dovada cazării, itinerariu de zbor dus-întors, asigurare de sănătate pentru călătorii, dovada mijloacelor financiare suficiente și uneori chiar o scrisoare de intenție explicând „de ce solicitați o viză, ce intenționați să faceți în timpul șederii, cât timp veți sta în zona Schengen” etc. (SchengenVisa Info, f.a.) – modul în care sunt tratați aplicanții africani la centrele de vize Schengen este unul inuman. Interogările insistente și intruzive desfășurate în mod obișnuit doar întăresc narativa legată de aceste situații, care, în general, aduc aplicanții africani într-o situație disperată, pregătiți să recurgă la orice pentru a-și găsi în cele din urmă un loc în Europa.

Este de înțeles că Europa are suficiente dovezi pentru a susține ideea că există mulți africani care ar dori să se mute acolo permanent, având în vedere criza migranților cu care se confruntă continentul european. Dar, presupunerea că fiecare african care aplică pentru viza Schengen nu intenționează să se întoarcă acasă rămâne o premisă incorectă. Sincer vorbind, această presupunere poate face mai mult rău decât bine relațiilor dintre Africa și Uniunea Europeană, așa cum subliniază Foresti și Mantegazza (2023).

Premisa că toți africanii visează să se stabilească în Europa, ceea ce evident este o idee greșită, pare să joace un rol determinant în modul în care sunt tratați africanii care intenționează să ajungă în Europa, rezultând într-o politică externă problematică a Uniunii Europene. Aceasta neagă drepturile multor oameni de a se deplasa între continente. În plus, este o politică nedreaptă, deoarece mulți europeni nu se confruntă cu aceleași probleme atunci când încearcă să viziteze majoritatea țărilor africane, având în multe cazuri nevoie doar să plătească o taxă și să primească o viză la sosire în țările respective.

Într-un articol despre *Vize și Indiscriminare*, în care se analizează dacă schema de vize Schengen a Uniunii Europene discriminează sau nu pe criterii rasiale sau religioase, Heijer (2018) afirmă că politica actuală de vize a Uniunii Europene contribuie la menținerea inegalităților economice la nivel global. Acest aspect se datorează faptului că restricțiile privind acordarea vizelor fac dificilă pentru oameni deplasarea între țările din sudul globului și Europa.

Foresti și Mantegazza (2023) afirmă că ratele de respingere a vizelor Schengen la nivel mondial sunt deosebit de ridicate pentru țările africane comparativ cu Asia și America. Conform datelor privind vizele Schengen din 2022, cele trei țări cu cele mai mari rate de respingere a vizelor Schengen sunt exclusiv națiuni africane: „Guineea-Bissau, unde 53% din cererile de viză Schengen depuse de cetățenii săi au fost respinse. Cetățenii senegalezii sunt pe locul doi, cu 52,2% din cererile lor de viză respinse, iar nigerienii sunt pe locul trei, cu 51% din cererile lor respinse.” Aceste cifre evidențiază, de asemenea, o anumită lipsă de claritate în ceea ce privește adevăratele intenții de consolidare a relațiilor UE-Africa, așa cum este general afirmat de oficialii UE. A duce „această relație la un nivel superior”, dată fiind proximitatea și istoria continentelor, conform UE (2020),

implică înțelegerea faptului că principiul egalității trebuie să se aplice în relațiile bilaterale. Pentru a atinge acest obiectiv, este esențial ca Uniunea Europeană să se distanțeze de prejudecățile și percepțiile greșite acumulate în timp, ca urmare a unei istorii rușinoase și brutale cauzate de prezența europeană în Africa.

Este de precizat faptul că migrația și mobilitatea continuă să joace un rol foarte important în cooperarea internațională dintre Africa și Europa. Mobilitatea africană în cadrul Europei a fost o problemă pentru UE încă din 1995, odată cu eliminarea frontierelor interne în țările membre ale UE (Schöfberger, 2019). Din acel moment, politica UE privind migrația și mobilitatea în direcția Africii s-a concentrat în special asupra abordării migrației neregulate, din Africa, în ciuda faptului că nivelul migranților africani la nivel mondial reprezintă doar 14%, o cifră foarte mică în comparație cu alte regiuni ale lumii (Bisong, 2023). Prezența constantă în mass-media a fenomenului de migrații neregulate africane către Europa, prin Marea Mediterană, a crescut atenția asupra acestei probleme (Bisong, 2023) și posibil a contribuit la conturarea unei povești restrictive și, prin urmare, inumane, despre „africani” și aspirațiile lor după sosirea în Europa.

Din acest considerent, s-au formulat argumente în favoarea ideii că UE ar trebui să-și revizuiască abordarea privind mobilitatea și migrația către continentul african, având în vedere diversitatea și complexitatea acestuia (Bisong, 2023). Această reconsiderare nu doar pentru beneficiile pe care le-ar aduce mobilității între cetățenii ambelor continente, ci mai ales pentru necesitatea de a stabili principii importante și reciproce care ar putea contribui la contestarea prejudecăților și stereotipurilor existente în anumite politici europene îndreptate către Africa și populația sa.

Dacă chiar există o reală motivație și determinare pentru implementarea unor parteneriate strategice benefice ambelor părți, așa cum este teoretizat în parteneriatul Africa-UE (Comisia Europeană, 2022), în plus față de alte preocupări, Comisia Uniunii Europene și întreaga echipă trebuie să aibă abilitatea de a încerca să înțeleagă de ce „călătoria în Europa și tranzitul prin Europa sunt dificile pentru africani”, așa cum afirmă Kimeu (2023).

INFLUENȚA FEDERAȚIEI RUSE ÎN AFRICA. CAZUL GRUPULUI WAGNER

Adrian-Eugen Preda

ABSTRACT: *This paper discusses Wagner Group's involvement in Africa, analyzing its methods of exercising influence, as well as its role in the efforts of the Russian Federation to expand its influence on the African continent. Starting from a conceptual combination between the concept of "informal empire" and the meaning of institutions within the theory of Institutional Economics from the perspective of Daron Acemoglu and James A. Robinson, the paper argues that the Wagner Group represents an instrument of informal imperial dominance for the Russian Federation in Africa. The study considers four case studies of the influence of the Wagner Group on the African continent, focused on the Central African Republic, Sudan, Libya and Mali, from the perspective of three main methods of exerting influence in the area: disinformation, involvement in the extractive industry and the deployment of military instructors.*

INTRODUCERE

Contextul apariției acestei lucrări este marcat de ceea ce se întâmplă astăzi în Ucraina, ca urmare a invaziei rusești din 24 februarie 2022. Grupul Wagner (WG), cunoscut și sub numele de PMC Wagner sau CHVK Wagner, este o organizație paramilitară rusă. Odată cu invazia rusă din Ucraina, Grupul a căpătat notorietate pe scena internațională datorită luptelor intense pentru orașul Bakhmut și prin acțiunile și discursul fostului șef, acum oficial decedat, Ievgheni Prigojin. Istoricul acestei organizații paramilitare începe tocmai din anul 2014, adică după începerea războiului din Donbas, și a continuat să-și facă simțită prezența pe front și în alte zone de conflict, precum Siria și Africa Subsahariană, iar actualul război din Ucraina nu a reprezentat decât un alt mijloc de afirmare pe scena mondială pentru Grupul Wagner. Acest articol își îndreaptă atenția asupra rolului misiunilor de mercenariat ale WG în Africa, deoarece acestea au servit drept instrument de politică externă pentru Federația Rusă în stabilirea unei influențe pe continentul african. Astfel, WG este perceput în strategia Rusiei ca instrument folosit pentru a oferi servicii de mercenariat altor țări, considerate prietene sau aliate (Reynolds, 2019, 1).

Textul de față propune analizarea unui set de obiective distincte și bine delimitate. În primul rând, se dorește elaborarea unui cadru teoretic concis pentru analizarea acțiunilor Grupului Wagner în contextul african. Pornind de la acest cadru conceptual, al doilea obiectiv constă în analizarea a trei studii de caz, focalizate pe principalele metode utilizate de WG pentru exercitarea influenței: dezinformarea, implicarea în industria

extractivă a țărilor-țintă și trimiterea într-o anumită regiune sau țară a unor instructori militari specializați, cărora li s-au atribuit sarcini și obiective clare în cadrul activităților lor de pregătire și asistență. Al treilea obiectiv, derivat din studiile de caz menționate, constă în concentrarea analizei asupra celor trei metode primare de influențare aplicate de WG în patru țări distincte, respectiv Republica Centrafricană (CAR), Sudan, Libia și Mali.

Pornind de la conceptul de imperiu formal, care se referă la un model de influență și control extins și care nu se bazează explicit pe anexarea teritorială sau pe structuri politice clasice, se poate afirma faptul că Grupul Wagner operează ca un agent flexibil al acestei influențe, servind drept instrument prin care Rusia își extinde prezența și impactul în diverse părți ale lumii, inclusiv în Africa. Astfel, WG devine un element-cheie în menținerea și consolidarea influenței rusești, mai ales în țările slab dezvoltate din punct de vedere politic și economic și cu o slabă influență pe scena internațională, precum cele africane. În acest sens, Grupul Wagner poate fi privit ca un catalizator pentru menținerea la putere a elitelor locale, a căror stabilitate și influență depind adesea de sectoarele extractive, cum ar fi industria petrolieră sau minieră. Din punct de vedere instituțional, contractorii privați protejează autoritatea statului prin menținerea la putere a elitelor locale, care se bazează pe producția industriilor extractive pentru a-și asigura bogăția și puterea. Practic, se poate afirma faptul că WG îndeplinește un dublu rol în Africa: este un instrument de politică externă pentru Rusia, în timp ce acționează ca protector al elitelor locale legate de industriile extractive.

Structura acestui articol este divizată în patru părți distincte: prima stabilește cadrul teoretic al lucrării, pentru o înțelegere cât mai eficientă, în timp ce a doua se concentrează asupra fenomenului de dezinformare inițiat de Rusia în țările africane precum Republica Centrafricană, Sudan, Libia și Mali. A treia parte prezintă influența Grupului Wagner în sectoarele extractive, mai exact industriile petroliere și miniere. În ultima parte este analizat rolul WG ca furnizor de asistență militară în Africa, precum și modul în care acționează în acest domeniu.

FUNDAMENTUL TEORETIC

Cadrul teoretic al acestui articol constă în conceptualizarea imperiului formal, la care se adaugă și teoria instituțională. Această abordare permite o mai clară analiză a operațiunilor Grupului Wagner în țările africane, evidențiind particularitățile acestora. Prin definiție, un imperiu informal reprezintă o formă indirectă de dominație a unui centru asupra unei periferii, exercitând controlul asupra unui guvern „prietenos”. Prin urmare, stăpânirea imperială formală ar presupune pur și simplu controlul politico-economic direct asupra periferiei.

În altă ordine de idei, imperialismul informal poate avea aceleași efecte ca cel formal, cu diferența că centrul are nevoie de un guvern subordonat, legal independent, dar informal dependent. În același timp, afirmația indică faptul că nivelul de influență al unei puteri dominante într-o anumită zonă depinde în mare măsură de cât de strâns poate controla aceasta diferitele aspecte ale vieții politice, economice și sociale ale entităților

periferice. Astfel, cu cât controlul este mai strâns, cu atât influența și penetrarea sunt mai puternice (Doyle, 1986, 37-38).

Din perspectiva politologului American David A. Lake, imperiile informale sunt acele forme „prin care statele dominante controlează zone semnificative ale politicilor de stat în entități subordonate – chiar și în unele considerate în mod obișnuit ca fiind pur interne – dar entitățile subordonate continuă să interacționeze cu terțe părți pe baza suveranității” (Lake, 2001, 133). Abordarea analitică din perspectiva instituțională se concentrează asupra importanței instituțiilor politice și economice în determinarea rezultatelor economice ale unui stat. Din perspectiva instituțională, este deci esențială influența elitelor politice ca actori care proiectează și mențin instituțiile în acest context (Acemoglu și Robinson, 2012). Astfel, elitele politice, ale căror resurse financiare și influență sunt strâns legate de sectoarele economice extractive, acced la controlul guvernelor în state caracterizate de eșecuri sau vulnerabilități, în care centralizarea este redusă, iar capacitatea de a impune un monopol asupra exercitării violenței legitime este limitată. De asemenea, se pot manifesta, în contextul dictaturilor centralizate, orientându-se către menținerea la putere, cu orice cost și asigurându-și extragerea continuă a resurselor din țesutul social, prin intermediul unor instituții politice și economice represive (Acemoglu și Robinson, 2012, 70-95).

Într-un context mai amplu, influența rusă exercitată prin Grupul Wagner în Africa servește obiectivelor de politică externă ale Kremlinului în cadrul strategiei sale de contrabalansare a Occidentului la nivel global. În cele mai multe dintre cazuri, țările care stârnesc interesul Moscovei au regimuri politice slabe și dezorganizate, dar cu potențial sporit din punctul de vedere al resurselor naturale. Altfel spus, acestea sunt predestinate eșecului ca state, mai ales în contextul unui vacuum regional de securitate. Astfel de state sunt expuse amenințărilor din partea grupurilor armate cu diverse motivații (ideologice, religioase etc.), care își propun să schimbe regimurile locale.¹ Implicarea directă a Rusiei în Africa are rădăcini încă din 2014, când a inaugurat o abordare pragmatică bazată pe relații neclare, ceea ce oferea Moscovei posibilitatea de a nega prezența sa în anumite situații, cu atât mai mult cu cât Wagner Group nu este înregistrat legal în Rusia, conform unor surse (Reynolds, 2019, 1; Duursma și Masuhr, 2022). Pentru a asigura protecția regimurilor din țările africane în care operează și pentru a promova, în continuare, interesele ruse, WG recurge la diverse metode specifice, inclusiv campanii de dezinformare, obținerea de concesiuni miniere și intervenții militare. Prezentul articol se axează exclusiv asupra analizei metodelor prin care Grupul Wagner operează în cele patru state africane indicate aici: Republica Centrafricană (CAR), Sudan, Libia și Mali.

Conform unui raport din 2022 al Centrului African pentru Studii Strategice, începând cu anul 2014, au fost identificate 23 de campanii de dezinformare pe continentul african, dintre care 16 au fost asociate cu Rusia. Campaniile de dezinformare vizează o multitudine de subiecte, cum ar fi alegerile, războiul din Ucraina, comerțul și politica.

¹ Pentru o discuție introductivă despre grupuri armate care operează în Africa, a se vedea Alecu & Miroiu 2021. Pentru o perspectivă teoretică privind grupuri armate în general, a se vedea Miroiu 2020.

Un exemplu pertinent ar fi cel din 2022, când în Mali, odată cu retragerea militară franceză (Grupul Wagner manifestând interes în a lua locul acesteia), atitudinea prorusă a crescut concomitent cu intensificarea atitudinilor antifranceze, prezentând Rusia ca o alternativă viabilă la Vest (Le Roux și Knight, 2023, 1).

În general, campaniile de dezinformare sunt integrate în strategia rusă de contracarare a influenței occidentale în Africa, având ca obiectiv principal discreditarea sistemului democratic, prin insistența asupra elementelor sale de nesiguranță și în comparație cu modelul autoritar rus, prezentat ca o alternativă viabilă, sigură. Un alt element specific strategiei ruse de dezinformare constă în ascunderea acțiunilor Grupului Wagner în exploatarea resurselor naturale africane (African Disinformation Framework, 2023). Un rol esențial în desfășurarea acestei activități i-a revenit Agenției de Cercetare a Internetului (Internet Research Agency, IRA), cunoscută și sub denumirea de „ferma de trol” din St. Petersburg (Fasanotti, 2022), care, o perioadă, s-a aflat sub controlul lui Prigojin.

O strategie consacrată a Grupului Wagner în regiunile unde își afirmă influența presupune participarea activă în domeniile industriilor de extracție, precum exploatarea aurului, diamantelor, uraniului și petrolului. Această practică este intrinsec legată de cea de asistență militară prin instructori WG, aceștia având principalul rol de a furniza protecție liderilor statelor slab dezvoltate în schimbul obținerii drepturilor de exploatare minieră. Acest *modus operandi* se află în strânsă concordanță cu practicile de dezinformare menționate mai sus, care sunt elaborate pentru a menține în funcție liderii clienți și pentru a stimula sentimentele proruse. În general, concesiunile miniere sunt obținute în schimbul activităților companiilor rusești de securitate privată (inclusiv Wagner) în Africa, prin intermediul companiilor Lobaye Invest sau M-Invest/Meroe Gold și subsidiarele acestora, ale căror activități sunt protejate de mercenari împotriva protestelor și a opoziției locale (Parens, 2022).

În Africa, misiunea instructorilor militari ai Grupului Wagner era aceea de a asigura securitatea liderilor expuși la riscuri sau amenințări din partea mișcărilor contestatate (rebeli, islamiști), în schimbul obținerii de către același Grup a drepturilor de exploatare a resurselor naturale. Wagner a efectuat prima sa incursiune în Africa în anul 2017, cu obiectivul de a-l asista pe președintele sudanez în reprimarea manifestațiilor de protest împotriva sa. Ulterior, grupul și-a extins prezența în Republica Centrafricană și Libia. Instructorii militari ai WG au furnizat servicii de supraveghere, protecție personală pentru liderii africani, instruire logistică și forțe de luptă contra unor grupări de rebeli (Ibrahim și Ochieng, 2023; Logan, 2023; Siegle, 2023). După mișcarea de revoltă a lui Ievgheni Prigojin din 23 iunie 2023, activitățile WG în Africa au continuat. Astfel, instructorii săi au fost mobilizați în Republica Centrafricană la finalul lunii iulie, pentru a asigura securitatea președintelui Faustin Archange Touadéra, în contextul unui plebiscit destinat să-i permită acestuia un al treilea mandat la conducere. Organizația paramilitară este însă acuzată și de comiterea de atrocități împotriva populației civile în timpul operațiunilor sale militare din Africa, violența fiind o practică obișnuită a WG, recunoscută ca atare în Ucraina sau Siria (Siegle, 2023).

FENOMENUL DEZINFORMĂRII

Dezinformarea poate fi definită ca „răspândirea intenționată a informațiilor false sau înșelătoare, cu scopul de a manipula sau de a induce în eroare” (UK Government Communication Service, 2021, 8). Activitățile de dezinformare rusești în state precum Republica Centrafricană, Sudan, Libia sau Mali sunt gândite cu scopul de a sprijini interesele Moscovei pe continentul african, în ansamblu, și de a menține guvernele cooperante, dar instabile din punct de vedere politic și economic, care acordă drepturi de exploatare a resurselor naturale în schimbul protecției furnizate de către Grupul Wagner.

Între timp, Agenția de Cercetare a Internetului (IRA) își exercită influența pe platformele sociale prin intermediul postărilor de propagandă. Acestea glorifică Grupul Wagner, etichetând concomitent Franța ca „prădătoare” a Africii. O astfel de propagandă o reproduce pe cea a mass-mediei oficiale de stat ruse, folosind-o ca instrument de diplomatie publică, pentru a extinde în Africa acoperirea RT și Sputnik. Aceste canale sunt suspendate în Uniunea Europeană în urma invaziei Ucrainei (Sellier, 2023). Încă din 2020, în cadrul campaniilor de dezinformare, conturile false asociate cu IRA abordau teme precum LGBTQ, drepturile civile sau istoria popoarelor de culoare. După ce acumulează mai mulți cititori, conturile IRA abordează și prioritizează aspecte de natură politică, în aceeași logică a propagandei de stat a Moscovei (Woollacott, 2020).

Fenomenul de răspândire intenționată a informațiilor false în Africa nu este prezent doar în mediul online, fiind folosite și alte mijloace specifice de propagandă și dezinformare, cum ar fi producția de filme și difuzarea acestora. În Republica Centrafricană, levgheni Prigojin a susținut propaganda tocmai prin finanțarea producției cinematografice. Un exemplu relevant este filmul *Touriste*, care a fost difuzat pe un stadion din capitala Bangui. Acesta glorifica soldații ruși care au luptat împotriva grupurilor de rebeli în urma alegerilor din 2020, ignorând comportamentul abuziv al acelor mercenari. Filmul atrage atenția asupra acțiunilor soldaților ruși în Africa, asupra intereselor ruse și ajutorului oferit de Rusia, în timp ce înfățișează trupele ONU de menținere a păcii ca fiind incapabile și Franța ca o putere neocolonială. O altă producție de acest gen, *Granite*, prezintă o misiune a Grupului Wagner împotriva rebelilor din 2019 ca fiind un succes, în timp ce, în realitate, a fost o înfrângere totală care a determinat retragerea mercenarilor.

Odată cu debutul relației bilaterale dintre Sudan și Rusia în 2017 și odată ce președintele sudanez Omar al-Bashir, susținut de Frăția Musulmană, a căutat sprijinul rus pentru a-și menține poziția, mașinăria de propagandă a Kremlinului a intrat în acțiune. Pentru a contracara revolta din 2020, tactica de dezinformare utilizată de Grupul Wagner a constat în acuzații conform cărora protestatarii ar fi incendiat moschei, în timp ce diverse pagini de Facebook conectate cu Wagner au încercat să contureze o imagine pozitivă a Rusiei și să stârnească o atitudine antioccidentală (Human Rights Foundation, 2023). Ca strategie pentru a apăra regimul sudanez și a avansa interesele Kremlinului în Sudan, organizația paramilitară a manevrat instrumente de dezinformare pentru a discredita opoziția sudaneză. Înainte de izbucnirea loviturii de stat din 2019, levgheni Prigojin a

împus guvernului local o strategie manipulativă, care viza prezentarea opoziției ca fiind pro-LGBT, pro-Israel și antiislamică, în scopul discreditării și delegitimării acesteia. Prin asocierea opoziției cu aceste etichete, Prigojin a vrut să creeze o imagine negativă a mișcării de opoziție. Etichetarea ca pro-LGBT putea fi văzută într-un context social și cultural ca un factor care putea genera opoziție din partea unor segmente conservatoare ale societății. La fel, termenii „pro-Israel” și „antiislamic” puteau alimenta tensiunile legate de geopolitică și religie, încercând să mobilizeze opinia publică împotriva opoziției, prezentată drept aservită unor interese străine ostile culturii locale.

În 2019, Libia a fost inclusă într-o amplă campanie de dezinformare alături de alte șapte țări africane: Madagascar, Republica Centrafricană, Mozambic, Republica Democrată Congo, Coasta de Fildeș, Camerun și Sudan. Trei rețele de conturi false rusești de Facebook și Instagram au fost identificate și, ulterior, dezactivate pentru că încercau să influențeze politicile interne ale țărilor vizate prin comentarii false asupra problemelor politice globale și locale, inclusiv prezența rusă pe continent (Al Jazeera, 2019). Libia a fost inclusă într-o a treia rețea, având 15 conturi și 12 pagini care abordau subiecte locale și geopolitice (France24, 2019). Campania de dezinformare în Libia a presupus abordarea de teme interne în limba arabă, cum ar fi: migrația, terorismul intern, criminalitatea, violența de stat, critici la adresa guvernului, politica externă americană și rusă sau susținerea familiei Gaddafi. Pentru a pune în aplicare această campanie, s-a apelat la o combinație de indivizi egipteni, profiluri falsificate și corupte, precum și la informații provenite de la surse precum Sputnik și RT (Meta, 2019).

După eșecul misiunii armatei franceze în Mali, care dus la retragerea acesteia, Grupul Wagner a preluat supremația. Înainte de sosirea Grupului Wagner, Mali era amenințată de lovituri de stat militare și de activități teroriste generate de nemulțumirea unor comunități lipsite de drepturi și o guvernare slabă. În cadrul campaniei de dezinformare care a acoperit desfășurarea Grupului Wagner în Mali, mercenarii s-au prezentat ca o forță capabilă de combatere a terorismului. Această strategie s-a realizat prin utilizarea platformei Facebook, pentru a promova susținerea națională pentru Grupul Wagner înaintea sosirii acestuia într-o anumită țară. Campania viza prezentarea Rusiei drept partener de încredere, în contrast cu Vestul, perceput ca neocolonial. În același timp, se încuraja reluarea alegerilor, sugerând că prezența Grupului Wagner ar putea contribui la redobândirea stabilității și a ordinii în țara respectivă.

Această abordare a funcționat în tandem cu criticile formulate de către un *think-tank* rus la adresa operațiunii ONU de menținere a păcii desfășurate în 2013. ONU era prezentată ca fiind responsabilă de crearea unor organizații teroriste. Campania a avut ca obiectiv subminarea încrederii în organizațiile internaționale și promovarea intervenției Grupului Wagner ca alternativă eficientă și pozitivă. Această strategie s-a bazat pe manipularea opiniei publice, prin prezentarea unei perspective distorsionate și discreditante asupra rolului ONU în contextul păcii și securității globale. Deși președintele Putin și ministrul de externe Lavrov au admis existența Grupului Wagner în Mali, raportul Departamentului de Stat al SUA din 2022 sugerează că acest grup a fost înregistrat în principal cu activități comerciale. Cu alte cuvinte, liderii ruși au recunoscut prezența

Grupului Wagner în Mali, dar au evidențiat sau au acreditat această prezență în principal ca fiind legată de activități comerciale, în timp ce negau sau minimizeau implicarea directă a Kremlinului în chestiunile militare sau de securitate.

PREZENȚA GRUPULUI WAGNER ÎN INDUSTRIA EXTRACTIVĂ

Prezența Grupului Wagner pe scena industriei extractive reprezintă o caracteristică distinctă a activităților mercenarilor în Africa, datorită faptului că aceștia oferă protecție guvernelor vulnerabile în schimbul exploatării resurselor naturale. Scopurile Wagner în industria extractivă sunt legate de practica de imperiu informal concepută de Rusia. O astfel de practică, datorită caracterului obscur al activităților WG, a permis Kremlinului să neghe formal implicarea sa. Astfel, extracția resurselor naturale în schimbul protejării elitelor locale reprezintă o proiecție de putere și un control mai ieftin pentru Moscova, din punct de vedere politic. Practic, Rusia extrage resurse din țările africane în care sunt trimiși mercenarii WG, prin control administrativ indirect, utilizând elitele locale din industriile extractive. Într-un mod neoinstituțional, elitele locale din domeniul extractiv încearcă să rămână la putere cu ajutorul WG. Prin urmare, forța instituțională care menține la putere elitele locale este externă (Rusia și Wagner), statul dezvoltând astfel și o mai mare centralizare administrativă.

În Republica Centrafricană, concesiuni miniere, adică drepturile de a explora, extrage și comercializa resurse, au fost acordate în schimbul serviciilor de protecție oferite de Wagner pentru președintele Touadéra. De exemplu, în 2020, Wagner a intervenit în misiuni pentru a contracara rebelii care s-au ridicat împotriva regimului Touadéra, în vreme ce alegerile din acel an erau considerate trucate. Profiturile obținute din activitatea economică a WG în CAR sunt neclare, deoarece banii câștigați de către aceștia au fost direcționați mai mult spre finanțarea activităților mercenare locale decât către profitul Rusiei. Alte voci susțin că scopul Grupului Wagner în CAR nu era acela de a extrage resurse, ci de a contracara prezența franceză în Africa (Faulkner, 2022, 32).

În Sudan, începând cu anul 2017, prezența rusă a fost stabilită printr-un acord semnat între Rusia și fostul președinte sudanez, Omar al-Bashir. Acest acord includea drepturi privind exploatarea resurselor naturale, foraj geologic sau hidrocarburi. Ministerul sudanez al minelor a încheiat un acord cu compania M-Invest, cunoscută ca fiind sub controlul lui Prigojin. În schimb, Grupul Wagner a furnizat servicii de securitate pentru regimul local (Faulkner, 2022, 31). M-Invest avea rolul de a proteja operațiunile Wagner și de a descuraja opoziția democratică în Sudan, folosind practici de dezinformare inspirate de IRA. Prin intermediul subsidiarei sale, Meroe Gold, M-Invest supraveghează activitățile de exploatare a aurului în Sudan. În același timp, compania-mamă se bazează pe figuri subordonate pentru a duce la îndeplinire sarcinile, inclusiv directorul general al M-Invest, Andrei Mandel, și Mihail Potepkin, fost angajat al IRA, în calitate de director regional al M-Invest și Meroe Gold. Pentru a evita sancțiunile SUA, Prigojin a utilizat o rețea extinsă de firme colaboratoare din Thailanda sau Hong Kong pentru a facilita operațiunile financiare în valoare de milioane de dolari (Departamentul Trezoreriei de Stat al SUA, 2020).

În urma războiului civil și a haosului survenit după intervenția coaliției conduse de NATO în 2011 și căderea regimului lui Gaddafi, Libia rămâne o sursă esențială de resurse naturale, cu rezerve bogate de petrol și gaze. Prezența mercenarilor în Libia a generat o altă problemă, încă de la începutul conflictului din Ucraina. În calitate de al patrulea cel mai mare exportator african de gaze, Libia ar fi putut constitui o alternativă pentru asigurarea aprovizionării cu energie în Europa. Cu toate acestea, deoarece Grupul Wagner controla situri de producție importante, încrederea în alternativele libiene a scăzut (Belmonte, 2022). Prezența Wagner în regiunile libiene bogate în petrol și în alte sectoare energetice a reprezentat un avantaj dublu pentru Moscova. În primul rând, prezența în Libia era considerată o bază operațională pentru alte țări africane, cum ar fi Ciad și Niger, deoarece WG s-a aliat cu comunitățile locale și contrabandiștii, în schimbul furnizării de arme și a tehnologiei de extracție. În al doilea rând, prezența WG în industria petrolieră reprezintă, de asemenea, o modalitate prin care Moscova poate pune în pericol securitatea energetică europeană (Eljarh, 2023).

În Mali, Wagner a adoptat aceeași strategie ca în alte țări africane, implicând dezinformarea, prezența militară și exploatarea resurselor naturale. Cu toate acestea, cazul malian a întâmpinat unele dificultăți. Activitățile miniere sunt mai puțin profitabile în Mali, din cauza reglementărilor interne mai stricte, a sancțiunilor occidentale și a legăturilor mai strânse pe care această țară le-a menținut cu Franța până în 2022. Cazul malian a relevat anumite limite în ceea ce privește exploatarea resurselor pentru WG, întrucât resursele minerale nu erau la fel de accesibile ca în alte țări. În plus, minele artisanale sunt controlate de grupuri armate locale care s-au opus prezenței WG. Prin urmare, acestea nu au putut implementa un sistem de finanțare transparent și s-au confruntat cu sancțiunile SUA și UE, impuse atât Grupului Wagner în sine, cât și regimului malian (Parens, 2022). Similar altor țări africane, în Mali, Wagner a furnizat și servicii de securitate, în schimbul extracției de resurse, contribuind la menținerea supremației elitelor politice maliene (Thompson, Doxsee și Bermudez Jr., 2022).

INSTRUCTORII MILITARI

A treia componentă a strategiei Wagner în Africa se concentrează asupra prezenței militare și a modului în care aceasta servește interesele geopolitice ale Rusiei. Prin trimiterea de instructori militari și mercenari, Wagner își propune să asigure securitatea regimurilor fragile din Africa, în schimbul drepturilor de extracție a resurselor naturale. Această prezență militară nu este doar o manifestare a puterii, ci și un instrument strategic pentru Moscova în menținerea și extinderea influenței sale. Instructorii au furnizat consiliere și protecție liderilor politici, precum și securitate pentru siturile de extracție minieră și alte surse de bogăție. Intrarea într-un aranjament de prezență militară, în schimbul drepturilor de extracție a resurselor, constituie un element central în dinamica relației dintre elitele extractive și imperiile informale.

În primul rând, ea servește ca sursă externă de securitate pentru liderii africani pentru a menține regimurile lor autoritare. În al doilea rând, prezența militară a contribuit la ajutorul Moscovei pentru a efectua extracțiile de resurse, într-un mod mai eficient și

economic, decât prin exercitarea unui control administrativ și teritorial direct. În plus, Kremlinul are capacitatea de a utiliza argumentul negării plauzibile. Cu toate acestea, începând cu răscoala Wagner din iunie 2023 și cu decesul lui Prigojin în august 2023, există informații conform cărora prezența WG în Africa, în special din perspectiva militară, se confruntă cu amenințări semnificative.

În urma unei livrări de armament din partea Rusiei în 2017, instructorii militari și mercenarii afiliați Wagner au sosit în Republica Centrafricană cu un an mai târziu. În spatele scenei, Grupul Wagner avea o misiune dublă: să asigure protecția președintelui Touadéra și să păzească cel mai important sit de extracție a diamantelor din CAR (Kharief, 2018). Începând cu 2018, mercenarii Wagner au colaborat cu forțele armate, poliția, jandarmeria și alte agenții responsabile pentru implementarea legii în CAR, desfășurându-se în activități precum garantarea securității pentru alegerile naționale. Anumite voci afirmău că nivelul general de securitate în țară înregistra o îmbunătățire. Mai mult, mercenarii Wagner au fost implicați în sprijinirea guvernului pentru contracararea grupurilor rebelilor și pentru paza obiectivelor critice de infrastructură. Cu toate acestea, mercenarii Wagner au fost acuzați în CAR de încălcări ale drepturilor omului și de victime civile. După tentativa eșuată de răscoală a lui Prigojin, viitorul operațiunilor WG în această țară este neclar, în pofida faptului că ministrul de externe rus Lavrov a declarat că operațiunile din CAR și Mali vor continua (Khalid, 2023).

În Sudan, Grupul Wagner a adoptat aceeași abordare de furnizare a serviciilor de securitate pentru regim, în schimbul obținerii de drepturi de extracție asupra resurselor naturale. Mercenarii au oferit servicii de securitate pentru președintele Omar al-Bashir, începând cu anul 2017, acesta fiind înlăturat ulterior de la putere, în 2019. WG a furnizat o gamă variată de servicii, inclusiv informații, pregătire militară și logistică, precum și forțe de aplicare a legii și poliție. Mai târziu, au apărut dovezi că mercenarii au umilit și reprimat protestatarii din opoziție și au planificat să vizeze civili (Faulkner, 2022, 31). În Sudan, Grupul Wagner a transformat problemele interne ale țării într-o oportunitate de afaceri, menținând concomitent legături cu Forțele Armate Sudaneeze și Forțele de Sprijin Rapid, o forță paramilitară, entități care ulterior au intrat în conflict. Implicațiile și susținerea din partea WG asupra uneia dintre taberele conflictuale făceau necesare clarificări, însă obiectivul principal consta în asigurarea continuității afacerii și poziționării strategice în Sudan, independent de rezultatul luptelor interne (Logan, 2023).

În 2019, Wagner și-a început implicarea militară în Libia, sprijinind eforturile Armatei Naționale Libiene (LNA) de a captura Tripoli și de a înlătura Guvernul Legitim al Acordului Național (GNA). Cu toate acestea, implicarea nonmilitară a Grupului Wagner a început cu câțiva ani mai devreme, după declanșarea războiului civil în 2014, care a divizat țara în urma unor alegeri parlamentare disputate. Această situație a reprezentat o oportunitate pentru Moscova de a se implica (Eljarh, 2023). Cazul Libiei indică, în mod clar, preferința rusă pentru intervenția în țări cu regimuri slabe, având în vedere intenția de a exploata vulnerabilitățile și beneficiile locale. După sosirea în Libia, reprezentanții Moscovei au cultivat relații cu diverse facțiuni, preferând însă figuri militare asociate fostului regim

Gaddafi și devenind parteneri semnificativi pentru autoritățile militare și politice locale (Eljarh, 2023).

Mali a început cooperarea militară cu Rusia în 2019, atunci când guvernul aflat la putere la acea vreme a acceptat un pachet de elicoptere complet echipate pentru luptă, care a fost etichetat drept donație, doi ani mai târziu, pe baza unei convenții militare bilaterale. În 2020, guvernul de tranziție din Mali a primit 1000 de mercenari Wagner, cu scopul de a oferi instruire, protecție și de a desfășura misiuni antiteroriste. În mod gradual, Wagner a înlocuit Franța, care a început să se retragă în 2022, după o intervenție îndelungată în Mali. În ciuda problemelor privind infiltrarea în industriile extractive, detaliate mai sus, WG a continuat să dezvolte cooperarea militară Mali-Rusia, aducând sute de soldați care au înfruntat forțele islamiste în unele orașe. Situația din Mali reprezintă o provocare complexă pentru Grupul Wagner, deoarece a fost necesar să furnizeze atât instruire, cât și securitate, în conformitate cu practicile adoptate în alte țări vizate. De asemenea, a trebuit să dezvolte trupe suplimentare și să-și asigure beneficiile economice, prin semnarea acordurilor de neutralitate cu diverse entități locale. În mod diferit față de alte scenarii, grupul este obligat să facă investiții semnificative pentru a depăși, în continuare, competiția întâlnită în Mali (Parens, 2022).

CONCLUZII

Este cert faptul că influența Federației Ruse în Africa marchează o revenire pentru restabilirea influenței fostei Uniuni Sovietice pe continent, însă adoptând metode și mijloace noi. Chiar dacă Moscova a dezvoltat și a consolidat legături formale cu diverse regimuri africane, principalul instrument a fost Grupul Wagner. În prezent, odată cu declararea oficială a decesului lui Prigojin, viitorul operațiunilor Grupului în Africa rămâne incert. Această lucrare susține ideea că WG continuă să reprezinte un instrument al imperiului informal utilizat de Federația Rusă. Imperiul informal presupune utilizarea unor metode mai puțin costisitoare pentru dominare și extracție de resurse. În același timp, pentru Moscova, deși rămâne ilegală conform legislației rusești, implicarea lui Wagner oferă regimului de la Kremlin opțiunea de negare plauzibilă. Cum s-a precizat, dominarea imperială informală presupune extracția de resurse prin controlul indirect exercitat de elitele locale loiale puterii dominante. În acest context, perspectiva instituțională oferă o înțelegere asupra modului în care elitele extractive locale își mențin puterea pentru a-și proteja regimurile.

Conchizând, în cazul african, Wagner a reprezentat un instrument extern pentru liderii locali africani de a rămâne la putere, chiar dacă nu toți au avut succes în acest sens. Este și motivul preferinței WG pentru regimurile slabe, în timp ce scopul său era cel de a-și asigura interesele economice locale derivate din drepturile de concesiune pentru extracția minieră, în schimbul protecției și livrării de securitate. Implicarea Wagner în țările africane – în acest articol, Republica Centrafricană, Sudan, Libia și Mali – a prezentat trei componente interconectate. Campaniile de dezinformare susțin și acoperă prezența și operațiunile Wagner în țările vizate, implicând eforturi de discreditare a opoziției și

de construire a unui sprijin prorus, la nivel local. În stilul unui imperiu informal, prezența în industria extractivă permite WG să extragă obscur resurse locale în beneficiul Rusiei, asigurându-și, în același timp, cota de beneficii și, deci, propria supraviețuire. Implicarea instructorilor militari și a mercenarilor are rolul de a proteja regimurile locale, de a asigura interesele comerciale ale Grupului Wagner și supraviețuirea acestuia în țările vizate.

BIBLIOGRAFIE

- Acemoglu, D., & Robinson, J.A. 2012. *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. London: Profile Books
- ADF. 2022. *CAR at Center of Russian Disinformation Effort*. <https://adf-magazine.com/2022/03/car-at-center-of-russian-disinformation-effort/> (accesat 10 octombrie 2023)
- . 2023. *Wagner Group's Disinformation Campaign Aims to Discredit Democratic Governments*. <https://adf-magazine.com/2023/03/wagner-groups-disinformation-campaign-aims-to-discredit-democratic-governments/> (accesat 11 octombrie 2023)
- Al Jazeera. 2019. *Facebook suspends Russia-linked accounts for meddling in Africa*. <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/30/facebook-suspends-russia-linked-accounts-for-meddling-in-africa/> (accesat 10 octombrie 2023)
- Alecu, A.R. & Miroiu, A. 2021. "Christian Dimensions of Violence: The Séléka/Anti-Balaka Militias and the Lord's Resistance Army in the Central African Republic." *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Studia Europaea*, 1, 5-23
- Belmonte, N. 2022. *The Wagner Group in Libya: an added problem for gas exports to Europe*. Atalayar. <https://www.atalayar.com/en/articulo/economy-and-business/wagner-group-libya-added-problem-gas-exports-europe/20220928191930158399.html> (accesat 11 octombrie 2023)
- Doyle, M.W. 1986. *Empires*. Ithaca and London: Cornell University Press
- Duursma, A. & Masuhr, N. 2022. "Russia's return to Africa in a historical and global context: Anti-imperialism, patronage, and opportunism." *South African Journal of International Affairs*, (29)4, 407-423
- Eljarh, M. 2023. "Russia's Wagner activities expanding in Libya despite growing Western scrutiny." *Al-Monitor*. <https://www.al-monitor.com/originals/2023/03/russias-wagner-activities-expanding-libya-despite-growing-western-scrutiny> (accesat 12 octombrie 2023)
- Fasanotti, F.S. 2022. *Russia's Wagner Group in Africa: Influence, commercial concessions, rights violations, and counterinsurgency failure*. Brookings. <https://www.brookings.edu/people/federica-saini-fasanotti/> (accesat 10 October 2023)
- Faulkner, C. 2022. "Undermining Democracy and Exploiting Clients: The Wagner Group's Nefarious Activities in Africa." *CTCSentinel* 15(6): 28-37
- France24. 2019. *Facebook says it suspended Russian disinformation campaign targeting Africa*. <https://www.france24.com/en/20191030-facebook-says-it-suspended-russian-disinformation-campaign-targeting-africa> (accesat 11 octombrie 2023)

- Government Communication Service. 2021. *Resist 2 – Counter-disinformation toolkit*. UK Civil Service. <https://gcs.civilservice.gov.uk/publications/resist-2-counter-disinformation-toolkit/> (accesat 10 noiembrie 2023)
- Human Rights Foundation. 2023. *Russia's Influence in Sudan*. <https://hrf.org/russias-influence-in-sudan/> (accesat 10 octombrie 2023)
- Ibrahim, N. & Ochieng, B. 2023. *Wagner's network in Africa faces uncertain future*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-africa-66023041> (accesat 11 octombrie 2023)
- Khalid, T. 2023. *Hundreds of Wagner fighters arrive in Central Africa: Russian security group*. Alarabiya News. <https://english.alarabiya.net/News/world/2023/07/16/Hundreds-of-Wagner-fighters-arrive-in-Central-Africa-Russian-security-group> (accesat 13 octombrie 2023)
- Kharief, A. 2018. *Foreign mercenaries in new scramble for Africa and the Sahel*. Middle East Eye. <https://www.middleeasteye.net/news/foreign-mercenaries-new-scramble-africa-and-sahel> (accesat 13 octombrie 2023)
- Lake, David A. 2001. "Beyond Anarchy: The Importance of Security Institutions." *International Security*, 26 (1), 129-160. <https://www.jstor.org/stable/3092080>
- Le Roux, J. & Knight, T. 2023. *The Disinformation Landscape in West Africa and Beyond*. Washington: Atlantic Council
- Logan, N. 2023. *How Russia's Wagner Group cashes in on conflict and chaos in Africa*. CBC. <https://www.cbc.ca/news/world/russia-wagner-group-africa-1.6861659> (accesat 11 octombrie 2023)
- Meta. 2019. *Removing More Coordinated Inauthentic Behavior From Russia*. <https://about.fb.com/news/2019/10/removing-more-coordinated-inauthentic-behavior-from-russia/> (accesat 11 octombrie 2023)
- Miroiu, A. 2020. *Political Theory of Armed Groups. Social Order and Armed Groups*. Cham: Springer
- Parens, R. 2022. "The Wagner Group's Playbook in Africa: Mali." Foreign Policy Research Institute. <https://www.fpri.org/article/2022/03/the-wagner-groups-playbook-in-africa-mali/> (accesat 10 octombrie 2023)
- Ramani, S. 2019. *Moscow's Hand in Sudan's Future*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/sada/79488> (accesat 10 octombrie 2023)
- Reynolds, N. 2019. *Putin's Not-So-Secret Mercenaries: Patronage, Geopolitics, and the Wagner Group*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace
- Sellier, B. 2023. *Soft Power and Disinformation: The Strategic Role of Media in Wagner's Expansion in Africa*. Prio Blogs. <https://blogs.prio.org/2023/03/soft-power-and-disinformation-the-strategic-role-of-media-in-wagners-expansion-in-africa/> (accesat 10 octombrie 2023)
- Siegle, J. 2023. *It's Business as Usual for Wagner Group in Africa despite Russian Turbulence*. Africa Center for Strategic Studies. <https://africacenter.org/experts/its-business-as-usual-for-wagner-group-in-africa-despite-russian-turbulence/> (accesat 11 octombrie 2023)

- TheDefensePost. 2023. *'Instructors' From Wagner-Linked Group Arrive in C. Africa*. https://www.thedefensepost.com/2023/07/28/instructors-wagner-central-africa/?expand_article=1 (accesat 12 octombrie 2023)
- Thompson, J., Doxsee. C. & Bermudez Jr., J.S. 2022. *Tracking the Arrival of Russia's Wagner Group in Mali*. Center for Strategic and International Studies. <https://www.csis.org/analysis/tracking-arrival-russias-wagner-group-mali> (accesat 13 octombrie 2023)
- US Department of State. 2022. *Wagner Group, Yevgeniy Prigozhin, and Russia's Disinformation in Africa*. <https://www.state.gov/disarming-disinformation/wagner-group-yevgeniy-prigozhin-and-russias-disinformation-in-africa/> (accesat 12 octombrie 2023)
- US Department of Treasury. 2020. *Treasury Targets Financier's Illicit Sanctions Evasion Activity*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1058> (accesat 13 octombrie 2023)
- Woollacott, E. 2020. *Russian Trolls Outsource Disinformation Campaigns to Africa*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/emmawoollacott/2020/03/13/russian-trolls-outsource-disinformation-campaigns-to-to-africa/?sh=727801031a26> (accesat 13 octombrie 2023)

O CAPITALĂ PENTRU TRECUTUL, PREZENTUL ȘI VIITORUL ORIENTULUI MIJLOCIU

Olivia Todorean¹

PREGĂTIRILE PENTRU CAIRO ȘI PRIMELE IMPRESII DE LA SOSIRE

Am aterizat la Cairo pe 2 octombrie 2023, în zori, pentru a-mi îndeplini mandatul conferit de președintele României, în calitate de ambasador al țării mele în Republica Arabă Egipt. Cu toate că a fost un zbor relativ scurt, nu a fost unul dintre cele mai ușoare și asta nu doar din cauză că s-a desfășurat pe timpul nopții, ci mai ales deoarece copiii mei mă însoțeau. A fost primul moment în care și-au dat seama singuri că deplasarea ca diplomat poate fi foarte obositoare și unul dintre puținele prilejuri în care au asistat la expunerea mea ca persoană publică și la implicațiile acesteia pentru ei: a existat o primire protocolară din partea ministrului egiptean al afacerilor externe, la ora 3.30 noaptea, și toți trebuia să acționăm în conformitate cu aceste circumstanțe foarte speciale și dominate de formalism. Primirea călduroasă a echipei Ambasadei prezente la aeroport, adăugată eforturilor protocolului egiptean, ne-a ajutat pe fiecare dintre noi, din familie, să simțim și să ne amintim acest moment nu doar ca unul special pentru istoria noastră personală, ci și ca o primă întâlnire prietenoasă.

Am reflectat la mandatul meu de-a lungul întregii veri, încercând să contactez cât mai mulți oameni în România care sunt implicați în proiecte cu Egiptul – fie ele guvernamentale, economice, culturale, științifice. Respectându-mi rutina de cercetare, am citit pe larg despre relațiile bilaterale româno-egiptene, deși în calitate de director general pentru o zonă care includea Orientul Mijlociu, această țară uimitoare nu mi-a fost deloc străină. O vară de întâlniri, lecturi și reflecție m-a ajutat să clarific și să structurez prioritățile mandatului meu de ambasador al României la Cairo, pe care intenționez să le împărtășesc cititorilor *României occidentale*. Acestea sunt după cum urmează:

- continuarea dialogului politic excelent, la toate nivelurile adecvate și pe toate subiectele relevante pentru țările noastre, fie că sunt bilaterale, regionale sau globale;
- consolidarea relațiilor economice într-o abordare pragmatică – acest lucru ar trebui să se reflecte atât în creșterea volumului comerțului în domeniile tradiționale, cât și în deschiderea de noi domenii pentru cooperare și noi proiecte antreprenoriale în continuarea transformărilor profunde ale economiilor noastre;
- acomodarea mai profundă cu societatea egipteană pentru a disemina mai larg cultura și spiritualitatea românească, prin inițiative adaptate nevoilor și așteptărilor culturale

¹ Acest articol reflectă punctele de vedere ale autoarei și nu constituie o poziție oficială a Ministerului Român al Afacerilor Externe.

ale fiecărei generații. Intenționez să acord o atenție deosebită, în special pentru două dimensiuni: sprijinirea nevoilor culturale ale românilor care trăiesc în Egipt; încurajarea unor noi proiecte interpersonale care să reunească tinerele generații din România și Egipt.

Aceste priorități au fost deja conturate în audierea mea în fața comisiilor mixte de specialitate ale Parlamentului României. Aș dori să mulțumesc președintelui Comisiei Senatului și membrilor tuturor comisiilor pentru discuția aprofundată și creativă cu această ocazie. Reflecția din timpul verii m-a ajutat să identific idei, proiecte și parteneri pentru fiecare dintre aceste direcții de lucru.

În acest moment, este, de asemenea, esențial să recunosc că mandatul meu se bazează pe anumite angajamente asumate. Între acestea, pe primul loc este angajamentul total de a-mi dedica experiența, energia și inspirația, alături de echipa Ambasadei, pentru aprofundarea prieteniei istorice dintre România și Egipt. Obiectivul general al echipei noastre este de a face din această prietenie bilaterală una puternică, actualizată și permanent relevantă pentru cele două națiuni ale noastre.

PRIMELE IMPRESII DIPLOMATICE, PE FONDUL PRIORITĂȚILOR STRATEGICE DE POLITICĂ EXTERNĂ ALE NOII MELE ȚĂRI-GAZDE

Este cu siguranță un angajament aventuros să descriu aspecte semnificative cu privire la politica externă și diplomația egipteană, pe fondul a doar câteva săptămâni de experiență directă pe teren. Cu toate acestea, s-au conturat primele impresii profesionale puternice care merită împărtășite cu cititorii din România, pe care le asum în mod explicit ca atare, „primele impresii”, și care mi-au marcat deja percepțiile. Găzduind Liga Statelor Arabe, Eastmed Gas Forum, iar Centrul Internațional Cairo pentru Rezolvarea Conflictelor, Menținerea și Consolidarea Păcii având atributul de centru de excelență al Uniunii Africane, alături de un minister al afacerilor externe consolidat și cu o tradiție a performanței, Cairo este o capitală diplomatică efervescentă. Reputația sa de a oferi oportunități profesionale de top diplomaților care reprezintă orice țară sau organizație din întreaga lume este pe deplin meritată.

Egiptul este un partener esențial în două arii geopolitice de înaltă prioritate pentru România și pentru Uniunea Europeană: Orientul Mijlociu și Africa. Egiptul este, de asemenea, un stat-cheie în formatele mediteraneene de cooperare cu Uniunea Europeană. Prin Canalul Suez, Egiptul se deschide spre Marea Roșie și mai departe spre Oceanul Indian, oferind un punct vital de conectivitate între Indo-Pacific și Europa.

Relațiile Uniunii Europene cu Egiptul continuă să se dezvolte în diverse domenii, în beneficiul reciproc al ambelor părți, așa cum demonstrează aprobarea atât de către UE, cât și de Egipt a Documentului de Priorități ale Parteneriatului pentru perioada 2021-2027, în temeiul Acordului de Asociere aflat în vigoare din 2004. România susține ferm acest obiectiv. În prezent, între Bruxelles și Cairo se desfășoară un intens schimb de idei referitor la un viitor parteneriat strategic și cuprinzător, România oferind propria contribuție în formatele relevante ale Consiliului.

Fiecare dintre aceste dimensiuni necesită o activitate diplomatică susținută, dar Cairo le reunește pe toate și pe multe altele. Există peste 120 de misiuni diplomatice acreditate în Egipt, iar calitatea și profesionalismul interacțiunii diplomatice sunt ușor de observat încă de la început, pentru orice diplomat cu experiență. În calitate de fost director general în Ministerul Afacerilor Externe al României, gestionând regiunile Orientul Mijlociu, Africa, Asia-Pacific și America Latină, mă bucur că pot continua să caut oportunități mai diversificate și mai extinse pentru România. Acest lucru presupune să rămânem aproape de unii dintre partenerii noștri esențiali, prin cooperarea mea cu ambasadorii euroatlantici, dar și cu ambasadorii Iordaniei, Indiei, Coreei de Sud, Japoniei și mulți alții.

Egiptul este un excelent exemplu pentru orice conversație internațională despre puterile emergente sau despre actorii regionali importanți la nivel global. Interesul său de a deveni membru BRICS – fără a descrie conceptul BRICS cu acest prilej – reprezintă cea mai recentă dovadă a rolului pe care Egiptul îl concepe de la sine și este pregătit să îl joace. De zeci de ani deja, Cairo a fost considerat punctul de referință pentru abordarea și încercarea de a rezolva dosarele legate de Orientul Mijlociu. Acest statut ar putea face, în zilele noastre, obiectul unor dezbateri pentru unii analiști, deoarece există și alți actori regionali emergenți care dispun de diferite mijloace de balansare diplomatică. Cu toate acestea, și fără a deveni prea subiectivă, prea devreme după stabilirea mea la Cairo, cred că rolul Egiptului rămâne inegalabil în găsirea de răspunsuri la întrebările fundamentale legate de Orientul Mijlociu și că așa va rămâne cel puțin pe termen scurt și mediu.

Este suficient să numărați și să urmăriți numărul de președinți, prim-miniștri și miniștri de externe care au vizitat Cairo în ultimele săptămâni, de la izbucnirea conflictului Israel – Hamas, și numărul de apeluri telefonice la nivel înalt, pentru a avea clar dovada importanței capitalei Cairo în ecuația regională. Subiectele aflate în prim planul presei internaționale includ fluxul de ajutoare umanitare în Gaza, demersurile de eliberare a ostaticilor, evacuarea cetățenilor străini din Gaza, trasarea contururilor scenariului postconflict pentru Gaza și pentru soluționarea conflictului israeliano-palestinian. Toate acestea sunt strâns legate de rolul și influența Egiptului, inclusiv de conducerea personală a bine-cunoscutului său președinte, Abdel Fattah El-Sisi.

În afară de analiza relevanței și vizibilității actuale ridicate ale capitalei egiptene, merită să reflectăm pe scurt asupra profilului internațional de lungă stabilitate și a politicii externe a Egiptului. În măsura în care am urmărit această țară de la București, în mai bine de zece ani de carieră diplomatică (fără să bănuiesc vreodată cât de mult m-aș documenta la un moment dat), aș putea oferi un rezumat personal astfel: protejarea disponibilității fluviului Nil și un bun management internațional al apelor Nilului, fiind calea existențială esențială pentru o putere emergentă de aproape 110 milioane de oameni; identificarea unei soluții de lungă durată la conflictul dintre Israel și Palestina, urmărind ca două state să coexiste unul lângă altul în pace și securitate; alte două priorități sunt interdependente de cea anterioară, și anume aducerea de către Cairo a propriei sale contribuții la reconcilierea intrapalestiniană și afirmarea contribuției sale în asigurarea păcii și stabilității în Orientul Mijlociu extins; promovarea și extinderea rolului de conectivitate al Egiptului prin Canalul Suez, având relații de bună vecinătate atât cu vecinii

săi arabi, precum Iordania, statele din Golf, Irak, cât și cu vecinii săi africani, precum Libia și Sudanul. Egiptul este un jucător multilateral activ, începând cu sistemul ONU sau Uniunea Africană, și găzduiește Liga Statelor Arabe, precum și mulți coordonatori regionali ai agențiilor și instituțiilor ONU. Politica sa externă și de securitate trebuie să gestioneze o serie de constrângeri și riscuri semnificative, atât regionale, cât și globale. Aceasta reprezintă o motivație puternică pentru țară, de a expune o viziune pragmatică a pozițiilor sale multilaterale, în cadrul cărora joacă un rol activ și substanțial, pentru a asigura nevoile stringente de securitate ale statului și ale cetățenilor săi. Acestea sunt fie de tip clasic (vizând mai puține conflicte armate în jurul granițelor sale), sau de tip nou (migrație mai mică, flux de apă constant și curat pe râul Nil).

O AMBASADĂ CA INSTRUMENT DE GESTIONARE A CRIZELOR

Această corespondență ce cuprinde impresiile mele diplomatice inițiale ar fi arătat diferit la începutul lunii octombrie, când tocmai sosisem la Cairo. Cu toate acestea, odată cu evenimentele tragice care au avut loc în Israel și în Fâșia Gaza, rolul Egiptului a devenit rapid din nou predominant pe scena globală. Politica externă și de securitate a țării este acum orientată în principal spre găsirea unei soluții pentru încheierea conflictului și salvarea de vieți. Aceasta include o abordare la nivel social, începând cu colectarea și furnizarea de ajutor umanitar pentru Gaza, apoi medierea între părțile direct implicate și salvarea vieților palestinienilor, precum și a altor cetățeni aflați în zona de conflict. Astfel, începutul mandatului meu de ambasador al României în Egipt a fost aproape în întregime legat de participarea la eforturile țării mele de a aduce o contribuție constructivă și consecventă la acțiunile internaționale, inclusiv egiptene, de a atenua suferința populației aflate în mijlocul conflictului armat.

La câteva zile după sosirea mea, Ambasada a devenit o echipă de management al crizelor, parte a efortului mai larg al celulei interinstituționale de management al crizelor coordonate de Ministerul Afacerilor Externe al României, cu scopul esențial de a-i recupera în siguranță și rapid pe cetățenii români și pe membrii familiilor acestora din Gaza. Vremurile dificile aduc echipe formidabile, iar aceasta este povestea Ambasadei noastre deocamdată. Literalmente zi și noapte, timp de mai bine de opt săptămâni de la momentul scrierii acestei corespondențe, fiecare membru al echipei mele a avut un singur obiectiv principal: să salveze viețile cetățenilor noștri, să facă tot posibilul pentru a le asigura trecerea în siguranță prin Rafah, apoi prin Cairo, iar în final către cursele aeriene speciale române, repatriindu-i la București.

Am evacuat deja peste 300 de persoane, dintre care cea mai mică avea abia două luni, iar cea mai în vârstă 93 de ani. Ne-am întâlnit cu ele, ne-am asigurat că le-au fost eliberate documentele de călătorie, am călătorit cu ele prin Sinai până la Cairo, le-am cazat la Cairo pentru o scurtă perioadă, le-am asigurat toate nevoile de bază, inclusiv numeroase cazuri medicale speciale. Susținuți de Guvernul României și de MAE, am făcut formalitățile necesare pentru ca acele persoane să se deplaseze la București în siguranță și cu promptitudine. Sunt greu de descris în câteva cuvinte aceste zile și nopți de eforturi neîntrerupte ale întregii echipe la Cairo, Rafah, Ramallah cu colegii noștri de acolo, și la

București. Ele sunt imaginabile pentru cei care au trecut prin evacuări de criză. Această provocare extremă nu numai că ne-a unit echipa, ci și a salvat vieți, a dat speranță sutelor de oameni care încă nu au reușit să iasă din zona de conflict. Ne-a oferit tuturor celor implicați sensul adevărat al necesității misiunii noastre de diplomați: pentru că uneori poate fi salvatoare pentru atât de mulți cetățeni români și apropiații lor.

Un ultim gând de transmis cititorilor și lumii întregi, din această experiență diplomatică și umană de neuitat, este că prietenia româno-egipteană a trecut din nou testul vremurilor grele. Cooperarea noastră cu MAE egiptean și cu alte instituții relevante, în special cu Departamentul de Afaceri Consulare, a făcut posibile lucruri imposibile, toți lucrând 24/7 cu același scop: să salvăm vieți și speranțe pentru un viitor mai bun. Legăturile dintre țările noastre s-au întărit astfel încă o dată, așa cum au declarat premierul și ministrul de externe al României cu ocazia însoțirii acasă a primilor 94 de evacuați. Aceasta este cea mai puternică fundație pe care și-o poate dori un ambasador la începutul unui mandat și cu siguranță voi lucra, împreună cu echipa mea, pentru a construi în continuare această fundație în momente dificile, precum și în perioade mai pașnice și mai stabile.

PRIVIND MANDATUL DINCOLO DE MOMENTUL IMEDIAT CONDUS DE CRIZĂ

Cred cu tărie că istoria de aproape 120 de ani a relațiilor bilaterale dintre România și Egipt este o bază excelentă pentru un prezent și viitor pline de sens, bogate în formele lor de exprimare și proiecte. Contez pe toți cei care, la fel ca și membrii Ambasadei României la Cairo, sunt gata să își unească eforturile pentru a construi pe baza tradiției trecutului, a maximiza experiențele prezente și a găsi noi perspective pentru viitorul nostru comun. Pe deplin încrezătoare în succesul nostru comun, știu că acesta este un obiectiv pentru care merită să ne străduim cât se poate de mult.

PROMISIUNEA ȘI PREMISELE DEZVOLTĂRII

Nicolae Năstase

Invitația redacției de a contribui la cel de-al doilea număr al revistei *România occidentală* mă onorează. În rândurile ce urmează voi încerca să descriu ceea ce mulți jurnaliști și analiști numesc „miracolul senegalez”, altfel spus, conjunctura istorică, politică, economică și socială care asigură stabilitatea și oferă Senegalului perspective de dezvoltare deosebit de promițătoare.

În cei doi ani scurși de la sosirea mea *au pays de la teranga*, în calitate de ambasador al României, am călătorit mult în interiorul țării, am stat de vorbă cu senegalezi din cele mai diferite medii sociale – dovadă cele 700 de cărți de vizită împărțite în stânga și în dreapta – și m-am aplecat cu atenție atât asupra coloratei prese locale, cât și asupra studiilor tematice și monografiilor. Buna cunoaștere a țării de reședință și a mizelor regionale constituie o misiune în sine, aparte, pentru orice diplomat, fiind o condiție esențială pentru succesul contactelor și proiectelor de dezvoltare a relației bilaterale. Pe de altă parte, este de reținut că rândurile de mai jos nu reprezintă poziția oficială a României, modesta mea contribuție reflectând strict perspective personale.

O POZIȚIONARE GEOGRAFICĂ STRATEGICĂ

Situat în extremitatea vestică a continentului african, Senegalul se învecinează cu Mauritania la nord, Mali în est, Guineea-Bissau în sud și Guineea în sud-est. Teritoriul său înglobează practic statul Gambia, care delimitează în bună măsură regiunea de sud a țării, numită Casamance. Atlanticul, nu întotdeauna cel mai liniștit vecin, constituie frontiera apuseană. Cu o suprafață de aproape 197.000 de kilometri pătrați, Senegalul nu se numără printre giganții Africii, mai ales prin comparație cu mult mai întinșii săi vecini, Mali și Mauritania, fiecare cu peste un milion de kilometri pătrați. Pe de altă parte, așa cum vom vedea în continuare, forța sa nu rezidă în întinderea teritorială. O combinație unică de factori, precum buna înțelegere interetnică și interreligioasă, stabilitatea politică, bazată pe un sistem democratic competitiv și politici economice cumpănite, menite să reducă inegalitățile, fac posibil de atins obiectivul din Planul pentru un Senegal Emergent (PSE) la orizontul 2035. Cea mai mare oportunitate și provocare o reprezintă însă gestionarea responsabilă și inclusivă a beneficiilor ce vor rezulta din exploatarea depozitelor de hidrocarburi descoperite în largul țărmurilor.

Relieful Senegalului este plat, cu un punct culminant de circa cinci sute de metri la frontiera cu Guineea, în marginea masivului muntos Fouta-Djalou. Capitala, Dakar, este dominată de doi vulcani gemeni, stinși de mult, plasați în Peninsula Capului-Verde, numită așa cu vizibilă lipsă de imaginație de către exploratorii portughezi din secolul al XV-lea. Cu această excepție, litoralul este în cea mai mare parte plat și nisipos, întrerupt de deltele fluviilor Senegal, Sine-Saloum și Casamance, care jalonează și zonele cele

mai frecventate de turiști, cu o salbă de stațiuni balneare la sud de Dakar. Sub aspect climatic, Senegalul face tranziția dintre regiunile saheliene, uscate și regiunile tropicale umede, iar contrastul dintre nordul arid al țării și sudul verde, împădurit, impresionează întotdeauna călătorul.

ISTORIA UNUI CREUZET CIVILIZAȚIONAL

Să lăsăm pentru moment geografia pentru a arunca o privire asupra istoriei fascinante a țării, ale cărei origini sunt dificil de trasat, în lipsa unor surse credibile. Deși arheologia a scos la iveală prezența așezărilor umane pe teritoriul actual al Senegalului din cele mai vechi timpuri (între 75.000 și 350.000 de ani), primele mărturii scrise ne parvin de la călători arabi din Africa de Nord, care au descoperit progresiv vestul continentului între finalul veacului al VIII-lea și secolele XIV-XV. Din acest ultim interval ne provin descrierile Imperiului Mali, realizate de istoricul Ibn Khaldoun și de geograful marocan cunoscut ca Ibn Battuta. Ambele descrieri reprezintă surse prețioase de informație care ne permit să ne facem o idee despre complexitatea, bogăția și varietatea etnică a puternicei structuri statale care a dominat regiunea între 1200 și 1400.

Ca anecdotă, se spune că legendarul Mansa Moussa (1312-1337), împăratul Maliului – care includea și o mare parte din teritoriul actual al Senegalului – a fost cel mai bogat om din istorie, cu o avere estimată la șase sute de miliarde de dolari în moneda actuală. Sursa aproape exclusivă a acestei avuții a constituit-o exploatarea aurului, care continuă să joace un rol central și adesea dramatic în economia regiunii, mai ales în Maliul contemporan și în Burkina Faso. Se spune că pentru pelerinajul său la Mecca, suveranul ar fi cheltuit atât de mult aur, încât ar fi devalorizat metalul prețios, fiind nevoit să se împrumute ca să aibă cu ce să se întoarcă la Timbuctu.

Cunoaștem astăzi existența mai multor structuri statale medievale pe teritoriul Senegalului, dintre care se evidențiază Imperiul Djolof (1200-1549), care controla inclusiv regiunea extinsă a Dakarului, și vasalul său, Regatul Cayor, al cărui ultim suveran, numit *damel*, s-a stins în 1886, într-o luptă înegală cu colonizatorul francez.

Consensul istoric este că, până la 1500, Africa Occidentală a fost complet ferită de ingerințele externe. Începând însă de la mijlocul secolului al XV-lea, în largul coastelor își fac apariția întreprinzătorii negustori portughezi, iar pe sol armatele marocane, care au controlat pentru scurt timp spațiul uriaș dintre Maroc și fluviul Senegal. În aceste condiții, nu trebuie să ne surprindă faptul că, deși hărțile regiunilor costiere erau destul de precise, interiorul Africii Occidentale a trebuit să aștepte circa opt sute de ani, între schițele imprecise ale geografului arab al-Idrisi (1100-1166) și hărțile secolului al XIX-lea.

„După cum se cunoaște”, ca să reluăm una dintre expresiile favorite ale unui tiran modern, harta înseamnă control, planificare comercială și militară, în ultimă instanță, ocupație. Navigatorii portughezi ocupă insula strategică Gorée, aflată în largul Dakarului actual, și înființează mai multe așezări comerciale pe coastele Imperiului Djolof. Nu după mult timp, în 1617, pierde insula în favoarea olandezilor, moment care declanșează marea rivalitate europeană asupra coastelor Africii de Vest.

Astfel, cardinalul Richelieu pune bazele unei companii comerciale monopoliste la gurile Senegalului, înființează acolo orașul Saint-Louis, cucerește insula Gorée în 1677 și obține de la băștinași pământurile pe care se va construi capitala Senegalului. Iritați de această extindere în forță, englezii cuceresc Saint-Louis și Gorée, dar sunt alungați de francezi după numai câteva luni. Obiectul acestor confruntări mai mult sau mai puțin sângeroase între puterile europene? Comerțul cu aur, gumă arabică, fildeș, ceară și... pene de struț, alături de rușinosul negoț cu sclavi către noile colonii transatlantice. Înainte de a reveni la perioada colonială, este însă obligatoriu să ne oprim asupra procesului progresiv de islamizare, deoarece musulmanii constituie marea majoritate a populației senegaleze.

RELIGIA CA LIANT IDENTITAR ȘI FACTOR DE ECHILIBRU

Extinderea islamului în Senegal s-a produs în valuri succesive, între secolele XI și XX, la început pe rutele comerciale care uneau nordul Africii cu imperiile medievale Mali, Songhai și Niger. În acest prim val, convertirile, puține la număr, s-au înregistrat mai ales în rândul elitelor și marilor negustori locali, ducând la un „islam rezervat aristocrației”, în cuvintele cercetătorului senegalez Bakari Sambe. Prima invazie militară de tip „război sfânt” ar fi fost declanșată în 1062 de un emir almoravid. Rezultatele acestei prime incursiuni fac și astăzi obiectul unei controverse istorice, deoarece miza introducerii credinței musulmane în teritoriile puțin cunoscute ale Africii subsahariene este, cum altfel, politică.

Următoarele valuri ale islamizării sunt în general pașnice, dar mult mai eficiente, căci folosesc ca mediu contactele comerciale, iar ca doctrină sufismul. Astfel, procesul, înscris într-o perioadă lungă, devine deosebit de complex, făcând aproape imposibilă stabilirea unor intervale istorice precise. Ceea ce cunoaștem este că islamizarea în profunzime a țării nu ar fi fost posibilă fără contribuția marabuților (*marabouts*) sufi senegalezii – supranumiți „apostolii islamului negru” (Moriba, 2023) – activi între mijlocul secolului al XIX-lea și sfârșitul secolului XX. Misiunea acestor lideri religioși de convertire a populației, în mare majoritate animistă, la religia musulmană coincide atât cu cucerirea colonială, cât și cu o serie de transformări radicale la nivelul economiei și societății.

Succesul incontestabil al marabuților îi împinge pe conducătorii politici să se apropie de islam, ca sursă de legitimare împotriva recentei intruziuni coloniale. În acest fel s-au produs atât o sinteză religioasă, sufismul îmbrăcând haina confreriilor locale fondate de marabuți, cât și una politică, deoarece islamul sufi al confreriilor a devenit o alternativă identitară la intruziunea, adesea brutală, a coloniștilor francezi. Ca dovadă, arată același cercetător, „regiunea Casamance, unde rezistența armată împotriva Franței a durat până în 1920, este și cel mai puțin islamizată, rămânând un bastion al credințelor tradiționale” (Sambe, 2023). În mod paradoxal, cu cât presiunea colonizatorului francez dădea rezultate mai bune, cu atât creștea influența islamului ca vector identitar. Nu întâmplător, mulți dintre fondatorii confreriilor și școlilor coranice de pe lângă acestea au fost și rezistenți, găsind o largă audiență în cele patru regiuni

supuse rapid de Franța: Dakar, Rufisque, Gorée și Saint-Louis, ai căror locuitori erau considerați cetățeni francezi, iar nu „supuși”, ca în restul țării.

Ca să concluzionăm, islamul senegalez este „sunnit, malekit, de orientare sufi”, conform lui Bamba Ndiaye. Ultimul calificativ ridică unele probleme, deoarece tradiția sufită presupune îndepărtarea de lume, asceza, contemplația, în timp ce confreriile locale au adaptat doctrina, după cum am văzut, dând naștere unei versiuni locale. Mai mult, cel puțin în cazul școlii fondate de șeicul Ahmadou Bamba, învățăturile religioase integrează munca drept parte a practicării credinței și, astfel, a apropierii de Allah. Avem de-a face prin urmare cu o versiune specifică a practicii islamului, care garantează deschiderea și toleranța.

În prezent, peisajul religios senegalez este dominat de patru confrerii majore, care au ajutat la integrarea normelor religioase în cultura locală. Două sunt de inspirație magrebiană (*Tijâniyya* și *Qâdiriyya*) și două, *Mouridiyya* și *Laayène*, înființate de lideri locali, șeicii senegalezi Ahmadou Bamba, respectiv Limamou Laye. Trebuie reținut că aceste structuri nu reprezintă doar un cadru de desăvârșire spirituală, ci adevărate forțe economice interne, prin taxele pe care le percep, prin racolarea unor bresle profesionale, din agricultură etc. La schimb, ele predică o etică a muncii, oferă o importantă plasă de siguranță socială pentru categoriile defavorizate și se implică activ în viața cetății, continuând să joace și astăzi un rol de mediator între principalele forțe politice.

După cum arătam mai sus, colonizarea franceză s-a lovit nu doar de opoziția Marii Britanii, chestiune rezolvată prin tratatele de la Paris (1814) și Viena (1815), ci și de ostilitatea activă a confreriilor musulmane și a unor conducători politici locali, lichidată abia în ultima parte a secolului al XIX-lea, după o campanie militară dificilă. Înaintea Conferinței de la Berlin (1884-1885), puterile coloniale abia începuseră să-și afirme prezența pe coastele Africii de Vest, cu excepția Franței, care deja intrase adânc în interior, în lupta sa împotriva Imperiului Toucouleur, urmând practic cursurile fluviilor Senegal și Niger (Ade și Crowder 1992, 128-129).

Conferința de la Berlin a pecetluit soarta regiunii. În pofida unei rezistențe acerbe, în 1903 cea mai mare parte a Africii de Vest fusese cucerită, cu ajutorul armamentului european modern. Încercări de revoltă au mai avut loc în timpul Primului Război Mondial, după care africanii au descoperit noi modalități de a recâștiga controlul asupra țărilor lor (Ade și Crowder, *op. cit.*), așa cum vom vedea în continuare. Abolirea comerțului cu sclavi a dat o puternică lovitură profiturilor aduse de colonii, forțând administrația franceză să renunțe treptat la logica strict comercială și să opteze pentru agricultura intensivă pe malurile fertile ale fluviilor Senegal, Saloum și Niger. Nu fără anumite dificultăți, agronomii francezi au introdus culturi noi – trestie-de-zahăr, indigo, cafea și mai cu seamă arahide, care reprezintă și astăzi un procent important din exporturile senegaleze.

LUPTA PENTRU INDEPENDENȚĂ

Ne amintim că locuitorii regiunilor Saint-Louis, Gorée, Dakar și Rufisque primiseră privilegiul cetățeniei franceze, odată cu care veneau dreptul de vot și la alegerea unor reprezentanți în parlamentul de la Paris. Oamenii politici senegalezi au învățat foarte

repede să folosească aceste avantaje pentru propășirea cauzei naționale, mai ales că țara lor reprezenta vitrina administrației coloniale, perla coroanei de peste mări a Franței, Dakarul fiind capitala Africii Occidentale Franceze¹. „Asimilează fără să fii asimilat” este unul dintre principiile lui Léopold Sédar Senghor, exponentul cel mai celebru al unei generații de elită, care știe să-și revendice moștenirea culturală fără să respingă progresul adus de instituțiile, sistemul de învățământ și întreprinzătorii francezi.

Mentorul lui Senghor, Blaise Diagne, care a dat și numele principalului aeroport internațional senegalez, este primul deputat african ales de cetățenii din Saint-Louis împotriva politicianilor mețiși sau trimiși din metropolă. Remarcabil, alegerea pune în evidență, conform anumitor autori, armonia interetnică tipică Senegalului, căci Blaise Diagne, cu o ascendență mixtă, este adoptat de majoritatea *wolof* din capitala de atunci a țării. Senghor însuși, de etnie *sérère*, este trimis, la rândul lui, în Adunarea Națională de la Paris în 1945, an care marchează intrarea sa în politică. La întoarcerea în țară va fi printre susținătorii unei independențe lente și progresive, câștigată în bună înțelegere cu Franța generalului de Gaulle. În 5 septembrie 1960, Senghor va fi ales la conducerea țării, al cărei imn național l-a și compus: „Le Lion Rouge”. Jean Foyer, eminent jurist și ministru francez, observa cu justețe într-un discurs dedicat lui Léopold Sédar Senghor: „La finalul lunii noiembrie 1960, toate fostele teritorii de peste mări deveniseră state suverane, în granițele trasate însă de colonizatori. Paradoxal, dar dovedind luciditate, Adunarea Națiunilor Unite a transformat menținerea frontierelor moștenite din perioada colonială într-un principiu al noului drept internațional.”

În 1976, Senegalul devine o democrație pluripartită, iar în 1980, după demisia lui Senghor, are loc primul transfer pașnic al puterii dintr-o serie care continuă până astăzi, când președintele în funcție, Macky Sall, se pregătește să predea ștafeta după alegerile prezidențiale programate pentru luna februarie a anului viitor. Între timp, au avut loc numeroase exerciții electorale, locale și legislative, derulate în bune condiții, conform observatorilor internaționali, Senegalul afirmându-se drept una dintre cele mai stabile democrații din regiune. Cele mai recente alegeri parlamentare, din 2022, au marcat o ascensiune a opoziției în opțiunile alegătorilor, guvernul menținându-se însă prin formarea unei noi majorități. În concluzie, dintre statele subsahariene care au inițiat tranziții democratice, Senegalul se evidențiază ca o excepție, evitând cercul vicios al loviturilor de stat. Una dintre explicații rezidă în abordarea puterii politice în raport cu performanța economică.

PROVOCAREA ECONOMICĂ ȘI PROMISIUNEA ENERGIEI IEFTINE

În 2000, după o perioadă extrem de complicată, marcată de inflație, scumpiri, pene prelungite de curent etc., ajustarea economică a început să producă efecte. Lupta împotriva sărăciei prin dezvoltarea industrială și investiții străine a devenit principalul obiectiv guvernamental. În 2012, candidatul la președinție Macky Sall a luat decizia corectă acordând prioritate, în programul său economic, reducerii in justiției sociale: ajutoarele pentru securitatea familiei constituiau măsura emblematică. Astăzi, 400.000 de familii se

¹ Structură organizatorică federală flexibilă, introdusă în 1902 (n.a.).

bucură de această formă de sprijin. În același timp, puterea instalată după 2012 a adoptat măsuri pentru stimularea antreprenoriatului și a întreprinderilor mici și mijlocii. În acest sens au fost create instituții de microcreditare și a fost redusă birocrăția. Din păcate însă, rata de colectare a taxelor și impozitelor rămâne extrem de redusă.

Cu peste 18 milioane de locuitori, dintre care 55% au între 24 și 35 de ani, și o rată oficială a șomajului de 24%, în anul 2022 PIB-ul Senegalului s-a ridicat la 27,5 miliarde de dolari. Chiar dacă s-au făcut progrese remarcabile în ceea ce privește electrificarea țării, doar 43% din populația rurală are acces la electricitate. Costul ridicat al bunurilor de strictă necesitate reprezintă o altă provocare, încă și mai complicată: potrivit Băncii Mondiale, inflația medie este estimată la 9,6% pentru 2022, față de 2,2% în 2021, evoluția fiind determinată de creșterea prețurilor la alimente cu 15% în medie în 2022, comparativ cu 2,9% în 2021.

Conform unui raport al Băncii Africane pentru Dezvoltare², perspectivele economice ale Senegalului se prezintă bine. Se estimează că PIB-ul real va crește cu 5,0% în 2023, impulsionat de creșterea producției agricole, precum și de atenuarea treptată a efectelor invaziei ruse din Ucraina, urmând să se apropie de 10% în 2024, datorită producției de petrol. Se estimează că inflația va scădea la 3,4% în 2023 și la 2,6% în 2024 ca urmare a politicii monetare mai stricte. Totodată, raționalizarea subvențiilor la energie și o mai bună mobilizare a resurselor interne ar putea reduce deficitul bugetar la 5,8% din PIB în 2023 și la 4,5% în 2024. Un alt obiectiv posibil de atins este scăderea datoriei externe la sub 70% din PIB în 2024 datorită deficitului public mai mic și perspectivei de creștere economică. Pentru prima dată din 2020, se estimează că deficitul de cont curent va scădea sub 10% din PIB în 2024, odată cu începerea exporturilor de hidrocarburi. Posibilele riscuri includ prelungirea războiului din Ucraina, scăderea prețurilor la hidrocarburi, efectele schimbărilor climatice și situația de securitate regională.

Este de așteptat, în același timp, ca exploatarea gazelor și petrolului, menționată mai sus, să contribuie la realizarea „Planului Senegal Emergent 2035”, generând resurse semnificative pentru bugetul statului. Potrivit estimărilor, situl de extracție Sangomar ar putea genera venituri cumulate de 15 miliarde de dolari, iar cel numit Grand Tortue Ahmeyim (GTA), exploatat în comun cu Mauritania, va genera 24 de miliarde de dolari. Este de precizat că impozitele, taxele și participațiile statului la compania petrolieră senegaleză Petrosen reprezintă 60% din veniturile ce urmează a fi generate. În contrapartidă însă, pe termen scurt, datoria externă a Senegalului a crescut în 2022, din cauza creditelor făcute de companiile de stat pentru finanțarea exploatării de hidrocarburi.

UN CENTRU INCONTESTABIL AL DIPLOMAȚIEI ȘI INVESTIȚIILOR STRĂINE

Sinteza fericită a elementelor expuse mai sus, în special conviețuirea pașnică a diferitelor etnii și confesiuni religioase, alături de stabilitatea democratică, a sporit semnificativ atractivitatea Senegalului în ultimii ani. Alături de aceste aspecte endogene, trebuie să menționăm însă evoluțiile politice deosebit de îngrijorătoare din mai multe

² African Development Bank Group. 2023. Senegal: Macroeconomic outlook. <https://www.afdb.org/en/countries/west-africa/senegal/senegal-economic-outlook>

state din regiune, marcate de răsturnarea conducerilor civile și preluarea puterii de către militari. Prin contrast, Senegalul este considerat ca un factor de echilibru regional și o sursă de inspirație. În acest context, nu este de mirare că Dakarul concentrează 34 de reprezentanțe ale instituțiilor ONU din Africa de Vest, constituind un adevărat *hub* regional. Și prezența ambasadelor reflectă această realitate, cu peste 80 de misiuni bilaterale acreditate, dintre care majoritatea acoperă și un număr variabil de alte state din regiune.

În perioada 2022-2023, președintele Senegalului, Macky Sall, a exercitat Președinția Uniunii Africane, remarcându-se printr-o agendă ambițioasă, dar realistă, și o activitate diplomatică extrem de intensă. Aceasta s-a concretizat în numeroase vizite peste hotare și participări la conferințe internaționale importante, precum Summitul Uniunea Europeană - Africa din februarie 2022. Prioritățile mandatului senegalez s-au concentrat asupra dimensiunii financiar-economice, iar printre succesele incontestabile ale lobbyului exercitat de Macky Sall putem menționa decizia organizației celor mai puternice 20 de economii din lume (G20) de a acorda un loc de membru Uniunii Africane.

Ca o confirmare a rolului de centru diplomatic de neocolit, Dakarul a găzduit în ultimii ani numeroase vizite ale unor șefi de stat și de guvern. Printre aceștia sunt președintele Turciei, Recep Tayyip Erdoğan, aflat în 2022 la a cincea vizită în Senegal, președintele Poloniei, Andrzej Duda, în septembrie 2022, președintele Germaniei, Frank-Walter Steinmeier, președintele Irlandei, Michael D. Higgins, în ianuarie 2023, dar și președintele Consiliului European, Charles Michel. De asemenea, au efectuat de curând vizite la Dakar prim-miniștrii Canadei, Spaniei și Germaniei, prințesa Astrid a Belgiei, în fruntea unei importante delegații de oameni de afaceri, Marele Duce Henri al Luxemburgului, dar și secretarul de stat american, Anthony Blinken. Importanța globală a Senegalului este fondată, așa cum am arătat, pe rolul său central în arhitectura regională, confirmat și de vizitele și contactele cu șefi de state și de guverne africane.

În ce privește parteneriatele economice, Uniunea Europeană continuă să fie principala sursă de exporturi către Senegal, cu Franța ocupând locul fruntaș, dar talonată îndeaproape de China și India. Se remarcă faptul că Franța rămâne principala sursă a investițiilor străine directe, în ușoară scădere în ultimii ani, spre beneficiul Chinei, dar și al Turciei, foarte prezente în domeniul construcțiilor și infrastructurilor civile. Diferența o face însă asistența oficială pentru dezvoltare, unde Parisul are o expunere globală (ajutoare directe și împrumuturi) de aproape două miliarde de dolari care finanțau, la nivelul anului 2021, circa optzeci de proiecte în cele mai variate domenii.

DEZIDERATUL EMERGENȚEI ȘI TESTUL ALEGERILOR DE ANUL VIITOR

Sub conducerea președintelui Macky Sall, Senegalul a adoptat un nou model de dezvoltare, în perspectiva accederii la statutul de economie de piață emergentă în viitorul apropiat. Această strategie, denumită „Planul Senegal Emergent 2035” (PSE), formează cadrul de referință pentru politica economică și socială a țării pe termen mediu și lung și concentrează cea mai mare parte a investițiilor și contribuțiilor externe. În acest scop, Guvernul a inițiat transformări menite să stimuleze durabil potențialul de

creștere, precum și să încurajeze creativitatea și inițiativa privată. Orientările strategice se bazează pe trei piloni prioritari:

1. Transformarea structurală a economiei prin consolidarea actualilor factori de creștere și dezvoltarea de noi sectoare care pot crea bogăție, locuri de muncă și incluziune socială, cu accent asupra exportului și investițiilor străine.
2. Promovarea capitalului uman prin îmbunătățirea semnificativă a condițiilor de viață și combaterea inegalităților sociale, protejând în același timp baza de resurse și favorizând emergența unor regrupări teritoriale viabile economic.
3. Buna guvernare, prin măsuri de consolidare a securității și stabilității, protejarea drepturilor și libertăților, consolidarea statului de drept și crearea unui cadru mai propice păcii sociale.

Primii zece ani de implementare a PSE au permis o creștere de 6% în medie pe an, care s-a tradus în reducerea ratei sărăciei cu 5%, de la 42,8% în 2011 la 37,8% în 2018. În prezent, Senegalul are cea mai scăzută rată a sărăciei din țările Uniunii Economice și Monetare din Africa de Vest (UEMOA). În perioada 2019-22, creșterea medie anuală a fost de 4,4% și este de așteptat ca exploatarea hidrocarburilor să permită atingerea unui ritm de creștere mult mai ridicat în viitor (African Business, aprilie 2023).

Din perspectivă politică, cheia de interpretare a alegerilor prezidențiale, ce vor avea loc în februarie 2024, este păstrarea tradiției senegaleze, care permite exprimarea suverană a voinței cetățenilor, indiferent de numele candidaților care vor rămâne în cursa prezidențială. Pe de altă parte, conform celebrei zicale lansate în prima campanie electorală a lui Bill Clinton, din 1992, putem afirma că tot economia va determina rezultatul scrutinului.

Este esențial ca viitoarea putere politică să consolideze încrederea în proiectul de modernizare și industrializare a țării, singurul care poate imprima o nouă traiectorie de creștere, mai inclusivă și generatoare de locuri de muncă. În acest sens, oportunitatea exploatarea resurselor de petrol și gaze trebuie speculată la maximum. Pe de altă parte, este de sperat că această „mană petrolieră” – care creează deja așteptări – se va regăsi în creșterea nivelului de trai și în ameliorarea serviciilor sociale. Așa cum Senegalul a știut să construiască armonia interetnică și să evite cercul vicios al loviturilor de stat, următoarea dovadă de înțelepciune care i se cere este poate și cea mai grea: gestionarea justă a abundenței de resurse naturale. Istoria altor state ne arată că provocarea nu este deloc ușoară.

BIBLIOGRAFIE

- Ade, J.F. & Michael Crowder. 1992. *Atlas historique de l'Afrique*, pp. 128-129, adaptare franceză coordonată de Catherine Coquery-Vidrovitch și Georges Laclavère. Les Editions du Jaguar. Paris
- Bakary Sambe. 2023. *Islam au Sénégal – d'où viennent les confréries ?* Editura Nirvana. Dakar

- Magassouba Moriba. 1985. *L'Islam au Sénégal, demain les mollahs ?* Editura Karthala. Paris (citat în Bakary Sambe). 2023. *Islam au Sénégal – d'où viennent les confréries ?* Editura Nirvana. Dakar. 2023
- Makhtar, Diouf. 2021. *Sénégal, les ethnies et la nation*, Les Nouvelles Editions Africaines. Dakar
- Muriel Devey. 2000. *Le Sénégal*, Editura Karthala. Paris
- Taieb, Laurent (editor) „Livre d'or – Bilan du mandat de Son Excellence Monsieur Macky Sall, Président en exercice de l'Union Africaine 2022 – 2023”, 2023
- „Leading forward Senegal's growth through the Plan for an Emerging Senegal”, Conversation with Ousseyni Kane by African Business, *African Business*, 4 aprilie 2023. <https://african.business/2023/04/dossier/leading-forward-senegals-growth-through-the-plan-for-an-emerging-senegal>

DAVID MITRANY: *TEORIA FUNCȚIONALĂ A POLITICII*¹ ȘI *UN SISTEM DE PACE OPERATIV*²

Robert Gabriel Ciobanu

Publicarea în limba română a primelor două volume din opera integrală a lui David Mitrany nu este doar un gest de recunoaștere intelectuală, ci și o contribuție la dezbaterile actuale despre evoluțiile și crizele curente care străbat arena internațională. În ultimii ani, a devenit tot mai clar că ordinea politică construită treptat după Al Doilea Război Mondial și stabilizată la finalul Războiului Rece se află într-un moment de criză. Provocările pe care această ordine le întâmpină astăzi sunt cauzate, în primul rând, de agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, de presiunile militare ale Chinei în Asia de Est, de războiul economic incipient dintre Statele Unite ale Americii și China și de tulburările recente din Orientul Mijlociu. Acestea pot conduce fie la o reajustare de etapă de mici proporții, la finalul căreia ordinea internațională va rămâne, în mare măsură, neschimbată, fie la o re poziționare din temelii a echilibrelor de putere și a alianțelor din sistemul global.

Însă oricare ar fi rezultatul, două aspecte merită reținute: (a) că ordinea politică internațională nu mai este aceeași de acum, să zicem, zece ani – și, prin urmare, că ar trebui să fim conștienți de avantajele și dezavantajele pe care această nouă realitate le aduce cu sine – și (b) că rezultatele viitoare ale acestor mutații politice, economice și sociale nu sunt predeterminate. Ele depind, în cea mai mare măsură, de deciziile și strategiile pe care le vor adopta principalii agenți din sistemul internațional.

Mai mult decât oricând, în timpuri de incertitudine și schimbare, așa cum este perioada pe care o traversăm, se probează cu adevărat valoarea practică a unor opere din trecut. Principalul motiv pentru care încă îi mai citim, printre alții, pe Tucicide, Machiavelli, Hobbes, Kant sau, mai aproape de noi, pe E.H. Carr, Hans Morgenthau sau Kenneth Waltz, este acela că ne oferă o îndrumare în analiza unui tip de probleme cu care ne confruntăm și astăzi. Acesta este și motivul pentru care îl citim – sau ar trebui să-l citim – pe David Mitrany, gânditor politic de origine română, care și-a petrecut cea mai mare parte din viață în Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, la London School of Economics (LSE) și Institute for Advanced Study, Princeton University. Opera lui Mitrany ne ajută să înțelegem mai bine dinamica relațiilor internaționale și a fenomenelor sociale și politice care modelează interacțiunile pe scena globală și, totodată, ne oferă o soluție pentru a restabili pacea în sistemul internațional. În esență, lucrările lui Mitrany se subscriu unui

¹ David Mitrany, *Teoria funcțională a politicii*, traducere din limba engleză și note de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca și Marcela Țușcă, prefată de Marius Lazurca, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023.

² David Mitrany, *Un sistem de pace operativ*, cu o introducere de Hans J. Morgenthau, traducere din limba engleză și note de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca și Marcela Țușcă, prefată de Marius Lazurca, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023.

efort instituțional de a transforma realitatea conflictuală a arenei internaționale într-un „sistem operativ al păcii”.

David Mitrany (1888-1975) nu a fost doar martorul celor mai importante evenimente ale secolului trecut, ci și a luat parte la toate marile dezbateri internaționale care au marcat proiectele de pace după Primul și Al Doilea Război Mondial. De asemenea, în anii '50 și '60, a contribuit la discuțiile cu privire la proiectul european, fiind unul dintre principalii critici ai direcției federaliste europene. După Primul Război Mondial, Mitrany a fost unul dintre promotorii fervenți ai Ligii Națiunilor, iar, în timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, a publicat principala sa lucrare din domeniul relațiilor internaționale, *A Working Peace System* (1943). Cartea aceea a reprezentat o contribuție substanțială la discuțiile cu privire la reorganizarea ordinii internaționale în perioada postbelică.

Din punctul de vedere al descendenței intelectuale, Mitrany este un gânditor liberal în tradiție modernă, fascinat de experimentul *New Deal* și apropiat de cercurile laburiste britanice. Gândirea lui Mitrany este infuzată de un pragmatism specific epocii de tranziție din prima jumătate a secolului XX, un pragmatism care se prezintă ca o soluție anti-doctrinară la problema guvernării sistemului internațional, sceptică cu privire la utilitatea oricărei scheme teoretice în politica globală. Pentru a înțelege mai bine opera lui Mitrany, nu trebuie uitat că gânditorul de origine română a scris în contextul ascensiunii statutului administrativ, a revoluției organizaționale, a experimentelor de planificare socială și economică. A scris și în contextul anilor '30 și '40, când protecționismul, după Marea Criză Economică, devenea o opțiune de politică economică pentru tot mai multe state.

Secolul XX, așa cum afirmă chiar autorul, a fost străbătut de două tendințe de sens contrar: pe de o parte, un reviriment al naționalismului, specific perioadelor de construcție a statelor naționale; pe de altă parte, avea loc o creștere a cererii agregate pentru bunăstare socială, care se manifesta atât în Europa, cât și în celelalte părți ale lumii. Acestor tendințe li se adaugă și dezvoltările rapide și spectaculoase din știință și tehnologie, care au transformat o bună parte din problemele asociate până atunci guvernării naționale în teme de guvernare internațională. Exemplul pe care îl oferă Mitrany este dezvoltarea bombei atomice, dar la fel de bine pot fi invocate și dezvoltările recente din inteligența artificială, care transcend atât granițele naționale, cât și împărțirea tradițională pe spații civilizaționale. Mitrany încearcă să ofere un răspuns la următoarea întrebare: cum putem organiza un sistem de guvernare internațională funcțional într-un context definit de o profundă divergență a valorilor și opțiunilor politice, morale și religioase, de rivalități istorice, de diferențe în privința înzestrărilor cu resurse naturale ale statelor, precum și de tendințe contingente istoric, care creează însă noi probleme de guvernare?

În toate scrierile sale dedicate relațiilor internaționale, Mitrany a tratat chestiunea organizării unui sistem politic internațional. Soluția pe care o propune este „abordarea funcțională”, o modalitate de cooperare transnațională care pornește de la presupuziția că rezolvarea comună a problemelor ce transcend granițele naționale reprezintă condiția necesară pentru dezvoltarea treptată a unei structuri de guvernare internațională. În timp, multiplicarea aranjamentelor funcționale, a instituțiilor create ca urmare a acestei

cooperări transnaționale, va genera apariția unui sistem complex de astfel de structuri. Acest sistem va avea și efecte în plan secundar, cum ar fi slăbirea suveranității naționale – considerată drept o cauză a războaielor în secolul trecut –, atenuarea rivalităților istorice, precum și creșterea nivelului de trai și a bunăstării sociale generale. Funcționalismul lui Mitrany poate fi descris drept tranziția de la jocul de sumă nulă al confruntării politice și militare – pe care, în mod esențial, se bazează doctrina echilibrului puterii – la jocul de sumă pozitivă al cooperării economice.

Din motive care țin mai curând de evoluția disciplinei relațiilor internaționale, marcată de înclinația tot mai pronunțată către o formă de pozitivism decât de recunoașterea academică de care s-a bucurat în timpul vieții, opera lui Mitrany a ajuns astăzi într-un con de umbră. Dincolo de contribuțiile, mai degrabă sporadice decât sistematice, ale unor autori precum John Eastby, Cornelia Navari, Lucian M. Ashworth sau Gerhard Michael Ambrosi³, scrierile lui Mitrany, în general, și teoria funcțională a politicii, în particular, nu au dat naștere unei literaturi secundare comparabile cu, să spunem, cea dedicată lui Hans Morgenthau, Normal Angell sau E.G. Carr. Mitrany este, din păcate, la fel de puțin cunoscut în spațiul academic internațional precum este, încă, în sfera intelectuală românească.

Publicarea recentelor ediții românești ale volumelor *Teoria funcțională a politicii* și *Un sistem de pace operativ* (traducere realizată de Laura Cornelia Ciutina, Vladimir Lazurca și Marcela Țușcă), ambele prefațate de Marius Lazurca, reprezintă primul pas în direcția introducerii lui David Mitrany în circuitul intelectual de limbă română. Aceste lucrări acoperă un gol greu de explicat, de altfel, al politologiei românești postdecembriste. În același timp, recuperarea operei lui Mitrany – care străbate mai multe discipline, de la istoria economică modernă, până la sociologia politică și teoria relațiilor internaționale – reprezintă o etapă necesară în dezvoltarea unor studii mitranyene în spațiul academic românesc (inițiate de profesorul Mihai Alexandrescu).

Funcționalismul lui Mitrany, oricât de profund și ancorat în primatul practicii asupra gândirii teoretice, poate fi clarificat și aprofundat sub raport conceptual și analitic dacă va fi reluat și recitit prin intermediul lentilelor teoretice ale altor paradigme de cercetare, care s-au dezvoltat în ultimele decenii în științele sociale. De exemplu, una dintre criticile care pot fi aduse lui Mitrany este încrederea și optimismul pe care acesta le manifestă față de rolul experților în aranjamentele funcționale. Odată cu revoluția din teoria alegerii publice (*public choice theory*), s-a dovedit cât de naivă este presupuziția că experții sunt întotdeauna neutri și dedicați „adevărului de dragul adevărului”. Orice interpret contemporan al funcționalismului ar trebui, din acest punct de vedere, să poată răspunde la întrebări ce țin de fundamentele epistemologice ale domeniului studiat: ce și cât din funcționalismul mitranyan rămâne în picioare după o scrutare critică, operată cu instrumentele conceptuale ale științelor sociale moderne? Și, mai mult, cum pot fi reconstruite acele părți vulnerabile, astfel încât logica mai generală a abordării funcționale să fie salvată?

³ Ultimii trei autori menționați sunt, de asemenea, membri ai consiliului internațional al Centrului „David Mitrany”, înființat acum trei ani prin eforturile profesorului Paul Dragoș Aligică și ale ambasadorului Marius Lazurca, printr-un parteneriat care numără Universitatea din București, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, Academia de Studii Economice din București, precum și KPMG România, BCR și Fundația Spandugino.

Textele reunite în volumele proaspăt traduse au fost redactate de autor în diferite perioade ale vieții sale. Toate eseurile însă converg în jurul temei abordării funcționale, a clarificării sale și a implicațiilor acesteia sub diferite aspecte. Spre deosebire de volumul *Un sistem de pace operativ*, prefațat în ediția originală în limba engleză de Hans Morgenthau, și care aduce laolaltă doar contribuțiile teoretice ale autorului, în *Teoria funcțională a politicii* cititorul va găsi și o autobiografie a lui Mitrany, care prezintă o reflecție a autorului asupra propriei vieți și a diferitelor momente din evoluția abordării funcționale. Penultimul capitol al volumului, „Privire retrospectivă și prospectivă”, reprezintă o radiografie pe care Mitrany o face, la finalul vieții, funcționalismului și felului în care acesta a fost receptat în lumea academică și politică postbelică. Epilogul volumului se încheie cu una din puținele reflecții filozofice care ar putea fi găsite în scrierile lui Mitrany, o reflecție care surprinde totodată ceva fundamental despre personalitatea sa, anume o modestie care răzbate în toate scrierile sale:

„[D]upă ce și-a detronat zii, a supus natura și a subjugat forța mecanică, omul este acum singurul stăpân al omului – și principalul său dușman. Ce va face el? După ce am lucrat o viață întreagă, cu smerenie, pentru pace, descopăr că, în calitate de cercetător, nu am niciun răspuns; și, cu toate că nu sunt evlavios, în înțelesul unui crez, în cele din urmă mă întorc înapoi la o rugăciune simplă pentru «marele stăpân al tuturor lucrurilor, și totuși pradă tuturor».” (p. 252)

DIN ACTIVITATEA IDR

În ultima jumătate de an, institutul nostru a contribuit la obiectivul României de a sprijini procesul de integrare în UE al Republicii Moldova, prin organizarea unui amplu program de formare profesională în domeniul afacerilor europene, susținând demersurile MAE de reconfigurare a politicii externe globale a României, prin desfășurarea unui curs de pregătire pentru diplomați africani. De asemenea, IDR a sprijinit MAE prin organizarea unor programe de pregătire dedicate diplomaților și altor angajați ai ministerului:

- *Programul de formare profesională în domeniul afacerilor europene dedicat demnitarilor, membrilor corpului diplomatic și consular, funcționarilor publici din Republica Moldova* a fost organizat în perioada 13-26 septembrie 2023, la Chișinău;
- *Professional training program dedicated to diplomats from African countries* a fost organizat în perioada 22-28 octombrie 2023, la București și Sinaia;
- *Programul de formare și perfecționare profesională: Leadership în diplomatie și guvernare* a fost organizat în două sesiuni: mai-iunie și octombrie-decembrie 2023, la București;
- *Programul de pregătire diplomatică de bază pentru noii membri ai Corpului Diplomatic și Consular al României*, desfășurat în perioada mai-octombrie 2023.

Totodată, IDR a oferit analize către MAE, a publicat lucrări și studii tematice și a contribuit la informarea și dezbateră publică pe teme de relații europene și internaționale, prin organizarea de conferințe și prin prezențe constante în mass-media:

- *Parteneriatul strategic România–Republica Coreea* de Alexandru Drăgulin (IDR), analiză pentru MAE, februarie 2023;
- *Campania de educare „Gândirea lui Xi Jinping asupra socialismului cu caracteristici chineze pentru noua eră”* de Sînziana Dumitrescu, site IDR, aprilie 2023;
- *Cele 12 puncte ale Chinei privind propunerile de soluționare politică a războiului împotriva Ucrainei* de Sînziana Dumitrescu, analiză pentru MAE, aprilie 2023;
- *Analiză privind alegerile prezidențiale și parlamentare din Turcia* de Dragoș C. Mateescu, director DFE, pentru MAE, mai 2023;
- *Oleg Serebrian, viceprim-ministrul pentru reintegrare al Republicii Moldova, în dialog cu Ileana Racheru* (IDR), în revista *România occidentală*, vol. 2, nr. 1/2023;
- *Parteneriatul strategic România-Turcia și rolul său în geopolitica Mării Negre* de Alexandru-Ionuț Drăgulin, în revista *România occidentală*, vol. 2, nr. 1/2023;

- *Provocările la Marea Neagră și viziunea strategică americană în regiune* de Valentin Quintus Nicolescu, în revista *România occidentală*, vol. 2, nr. 1/2023;
- *Academia Diplomatică Europeană – viitorul stabilității regionale*, corespondență din Bruxelles semnată de Mihai Constantinescu, în revista *România occidentală*, vol. 2, nr. 1/2023;
- *Summit: Inițiativa celor Trei Mări de la București, septembrie 2023* de Claudiu Codreanu, în revista *România occidentală*, vol. 2, nr. 1/2023;
- *Provocările ofensivei autoritarismului digital. Modelele Rusiei și Chinei. Modalități de combatere* de Claudiu Codreanu, studiu tematic nr. 34/2023, site IDR;
- *Beyond utopias and dystopias – AI's impact on cybersecurity* de Claudiu Codreanu, studiu tematic nr. 35/2023, site IDR;
- *The European Union's Foreign Policy and Europeanisation in the Context of the Russian Invasion of Ukraine: The Case of EU – Georgia Relations* de Alexandru Drăgulin, studiu tematic 36/2023, site IDR;
- „Turcia spre centenar – Autoritarism și anomie în secolul XXI” de Dragoș C. Mateescu, în Ioana Constantin-Bercean și Matei Blănaru, editori, *Turcia la centenar. Quo vadis?*, București, Editura ISPRI, p. 173-198;
- „National securitisation against cultural diversity in Turkey and the path beyond” de Dragoș C. Mateescu, în Marian Zulean, Mălina Voicu și Ksenya Kizilova (editori), *Social Values and Identities in the Black Sea Area*, Londra: Lexington Books, p. 259-279;
- Dragoș C. Mateescu a editat și a scris notele de subsol și postfața traducerii în limba română a biografiei lui Mustafa Kemal Atatürk de Patrick Kinross, apărută la Editura Omnium din București (2023), sub titlul *Atatürk – Renașterea unei națiuni*.

Dintre participările reprezentanților IDR la seminarii, conferințe, vizite de lucru, amintim:

- **6 iulie.** Claudiu Codreanu a participat, ca *speaker*, la conferința *Resilience to Hybrid Threats in the Eastern Partnership*, în cadrul Panelului II – *The Eastern Partnership's current and future role in consolidating the societal resilience of its members*, organizată de Centrul Euro-Atlantic pentru Reziliență;

- **12 iulie.** Valentin Quintus Nicolescu a ținut prelegerea „Viața politică americană”, în cadrul *Programului de pregătire diplomatică de bază pentru noii membri ai Corpului Diplomatic și Consular al României*;

- **14 iulie.** Valentin Quintus Nicolescu a ținut prelegerea „Ideologii în relațiile internaționale”, în cadrul *Programului de pregătire diplomatică de bază pentru noii membri ai Corpului Diplomatic și Consular al României*;

- **martie-iulie.** Mihai Constantinescu a efectuat un stagiu de pregătire în cadrul Serviciului European de Acțiune Externă, Academia Diplomatică Europeană, Bruxelles, Belgia;

- **4-8 septembrie.** Alexandru Drăgulin a participat la *Conferința Generală a Consorțiului European de Cercetare Politică/ECPR General Conference*, Universitatea Carolină din Praga. Lucrarea prezentată: „The EU Foreign Policy and Europeanisation in the Context of the Russia – Ukraine war: The case of EU – Georgia relations”;

- **18-22 septembrie.** Alexandru Drăgulin a participat la cursul de formare și perfecționare profesională „Sistemul normativ al Uniunii Europene”, organizat de Institutul European din România, București;

- **20-27 septembrie.** Valentin Quintus Nicolescu a făcut parte din echipa IDR care a organizat și a oferit cursuri în cadrul *Programului de formare profesională în domeniul afacerilor europene dedicat demnitarilor, membrilor corpului diplomatic și consular, funcționarilor publici din Republica Moldova*. Programul s-a desfășurat la Chișinău și a fost organizat de IDR sub îndrumarea MAE al României și la solicitarea Republicii Moldova;

- **5-8 octombrie.** Valentin Quintus Nicolescu a participat la conferința internațională *Failed States – Boundaries, Current Cases, Practical Issues*, organizată de Facultatea de Științe Politice a Universității din Istanbul, unde a prezentat lucrarea „Failed States or Failed Science? Discussing Critically the Assumptions behind the Failed States Theory”;

- **12 octombrie.** Claudiu Codreanu a participat la conferința academică *Digital Diplomacy: Trends & Features*, organizată de Istanbul Ticaret University, cu lucrarea „Beyond short-lived responses to cyber operations. The never-ending UN GGE and OEWG processes”, 12 octombrie 2023 (online);

- **7-8 noiembrie.** Valentin Quintus Nicolescu a reprezentat IDR la *Ukrainian Central European Forum*, în Liiov, Ucraina. Evenimentul, organizat de Foreign Policy Council „Ukrainian Prism”, a adus laolaltă experți și practicieni din Europa Centrală, dar și din alte zone geografice ale lumii;

- **9-11 noiembrie.** Alexandru Drăgulin a participat la conferința internațională *20 Months After the Russian Invasion in Ukraine. What Has Been Done, What Needs to Be Done in the Near Future, What Can Be Learned from the Past?*, la Universitatea din București. Lucrarea prezentată: „Cooperation at the Black Sea: The Romania – Georgia Strategic Partnership after the Russian Invasion of Ukraine”;

- **10-12 noiembrie.** Sînziana Dumitrescu și Mihai Constantinescu au participat, cu prezentări, pe tema respectivă la conferința națională *Politică și Politici: Istorie, implementare și strategii pentru viitor* (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca);

- **17 noiembrie.** Dragoș C. Mateescu a reprezentat IDR la conferința *Advancing cooperative security beyond NATO/EU borders: Prospects for enhanced regional cooperation among Black Sea littoral states*, organizată de Global Focus Romania în

parteneriat cu Sofia Security Forum, Friedrich Naumann Foundation for Freedom, NATO Public Diplomacy Division și Ambasada României la Sofia, care a și găzduit evenimentul;

- **8-25 noiembrie.** Valentin Quintus Nicolescu a participat la cursul "Caspian Basin Studies Program", organizat de ADA University în Baku, Azerbaijan. În program au mai fost prezenți 27 de membri ai corpului diplomatic sau ai academiilor diplomatice din toate zonele lumii, precum Vietnam, Mexic, Ungaria, Bulgaria, Polonia, Ucraina, Rusia, Statele Unite, Iran, Maroc, Egipt, Pakistan;

- **7-8 decembrie.** Claudiu Codreanu a participat la conferința academică *Smart Cities International Conference 11th Edition*, organizată de SNSPA, cu lucrarea „Securing digitalization in the age of AI. Cybersecurity for the Internet of Things”, 7-8 decembrie 2023 (București);

- **12-15 decembrie.** Dragoș C. Mateescu a reprezentat IDR la cea de-a 49-a Convenție a Forumului Internațional al Educației Diplomatice, organizat de Academia Diplomatică de la Viena și găzduit Devawongse Varopakarn Institute of Foreign Affairs din Bangkok, Thailanda.

Tot în acest răstimp, agenda directorului general al IDR, doamna Liliana Popescu-Bîrlan a cuprins participări la evenimente internaționale, prelegeri în cadrul programelor de formare și al diverselor conferințe, întâlniri cu ambasadori români și străini. Dintre acțiunile de reprezentare pe plan extern, amintim:

- **26-28 iunie.** Prelegerea „Romania-China-EU-CEE, a Quadrilateral Puzzle”, în cadrul conferinței internaționale *Geopolitical Challenges of China-Central and Eastern Europe* organizate de INIS și Academia de Științe Sociale din Shanghai, Belgrad;

- **2-5 iulie.** Vizită de lucru, la invitația Fundației Friedrich Ebert Stiftung, în cadrul unei delegații la Ministerul German de Externe, la comisiile de politică externă ale parlamentului, *think-tank*-uri, Berlin;

- **6 iulie.** Prelegerea „Epistemological Aspects of Getting Informed on International Affairs”, în cadrul programului de pregătire pentru diplomații din Africa Subsahariană *Building resilience to disinformation in a changing communication environment*;

- **13 septembrie.** Deschiderea oficială a *Programului de formare profesională în domeniul afacerilor europene dedicat demnitarilor, membrilor corpului diplomatic și consular, funcționarilor publici din Republica Moldova*, curs IDR organizat la Chișinău;

- **18-20 septembrie.** Prelegerea „Priorities and Challenges of Romania's Foreign Policy”, susținută la Școala Diplomatică MAE din Armenia și semnarea MOU între IDR și Școala Diplomatică MAE din Armenia, Erevan;

- **25-27 septembrie.** Prelegerea „Dimensions of Romania’s Science Diplomacy”, în cadrul conferinței *The potential for development of science diplomacy on a national and European level*, aniversarea a 20 de ani de la înființarea Institutului Diplomatic Bulgar, Sofia;

- **25-27 octombrie.** Prezentarea „The War in Ukraine: Challenges for EU-China Relations and What to do About Them”, în cadrul conferinței *The EU in the Era of Great Transformation and the Future of China – Europe Relations*, organizată de Universitatea Fudan, Shanghai;

- **9-10 noiembrie.** Moderatoarea sesiunii *Zeitenwende in Germany and its impacts for a stronger Europe*, Bucharest Forum Aspen-GMF;

- **22-28 noiembrie.** Participare la întâlnirea directorilor de institute diplomatice din Uniunea Europeană – *EU Foreign Policy in action: promoting Europe’s interests and values in the world*, Madrid.

D.V.

AUTORII

➤ **Traian Hristea** este secretar de stat pentru afaceri globale și strategii diplomatice în cadrul MAE. Diplomat de carieră din 1996, acesta a activat în cadrul Misiunii OSCE din Tadjikistan, în calitate de ofițer politic și de presă (1998–2000). Printre alte funcții în MAE, a fost și director politic sau director al Direcției Europa Lărgită și Republica Moldova. Traian Hristea are acum rangul diplomatic de ambasador și a reprezentat România din această poziție în Ucraina (2005–2010). A petrecut o importantă perioadă din cariera diplomatică în cadrul Serviciului European de Acțiune Externă, îndeplinind funcția de șef al Delegației UE din Armenia (2011–2015), Kazahstan (2015–2018) și Mongolia (2018–2021). Lui Traian Hristea i-a fost conferit Ordinul Național „Serviciul Credincios”, în grad de Cavaler, precum și Ordinul „Meritul Diplomatic”, în grad de Cavaler. De asemenea, i-a fost acordat „Certificatul de Onoare” de către președintele Republicii Kazahstan. Vorbește fluent limbile engleză, franceză, rusă, mongolă, italiană și ucraineană.

➤ **Simona Corlan-loan** este cadru didactic al Facultății de Istorie a Universității din București. Din 2017 conduce Institutul de Studii Africane din cadrul UB, iar din 2020 este titular al Catedrei Senghor. Doamna Simona Corlan-loan deține o experiență vastă în domeniul academic, efectuând numeroase stagii de cercetare în Franța în perioada 1995–2019, în cadrul unor instituții academice de prestigiu din Hexagon, printre care *École des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS)* din Paris. În anul 1998 a obținut titlul de „doctor în Istorie” cu o lucrare despre *Imaginea Africii Negre în Franța secolului al XIX-lea*. Doamna Corlan-lon a urmat și o carieră în diplomație, fiind desemnată ambasador al României în perioada 2000–2016 în state precum Senegal, Mali, Mauritania, Guineea, Burkina Faso și Regatul Maroc.

➤ **Mihai Constantinescu** este cercetător în cadrul Departamentului de Furnizare Expertiză, Institutul Diplomatic Român (IDR). Este specializat în studii democratice, fiind interesat de condițiile și mediul care facilitează transformarea diplomației într-un vector democratic și al difuziei normelor. În principal, studiile realizate de Mihai sunt concentrate pe continentul african, acesta publicând o serie de articole tematice atât sub egida IDR, cât și în jurnale academice internaționale. Anterior, Mihai a fost cercetător debutant în cadrul Colegiului Studentesc de Performanță Academică (Universitatea Babeș-Bolyai), precum și asistent de proiect în cadrul Organizației Internaționale pentru Migrație (Windhoek, Namibia) și Serviciului European de Acțiune Externă (Bruxelles, Belgia). Mihai este absolvent al masteratului de Științe Politice al Central European University (Viena, Austria) și doctorand al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (București, România).

➤ **Valentin Quintus Nicolescu** este doctor în Științe Politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București și cadru didactic asociat al aceleiași instituții. A publicat articole și capitole de carte în domenii precum ideologii politice, teorie politică, teoria relațiilor internaționale.

➤ **Sinziana Dumitrescu** este analist de politică externă în cadrul Direcției de Furnizare Expertiză, Institutul Diplomatic Român. Cercetarea sa se concentrează pe studiile asiatice, în special pe politica externă chineză și relațiile sale cu Uniunea Europeană. A absolvit Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București, specializarea Relații Internaționale. Actualmente este doctorandă la Facultatea de Științe Politice, SNSPA.

➤ **Claudiu Codreanu** este cercetător la Institutul Diplomatic Român (în cadrul Direcției de Furnizare Expertiză pentru MAE) și doctor în Științe Politice al Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative. A publicat mai multe articole academice în sfera spațiului și securității cibernetice. Ariile sale de interes sunt evoluțiile și politicile privind securitatea cibernetică, internetul, autoritarismul digital și democrația digitală.

➤ **Israel Campos** este un jurnalist angolez și susținător al politicii egalității în drepturi. A lucrat ca reporter și prezentator radio începând din 2015, iar în prezent activează la cel mai mare post de radio din țara sa, National Radio of Angola. De asemenea, este corespondent pentru National Radio of Angola din Marea Britanie și studiază Media Foundation la Bellerbys College. A participat la mediatizarea evenimentelor naționale majore precum protestele împotriva agresiunilor sexuale asupra copiilor (2016), sărbătorirea carnavalului (2014, 2015, 2016) și tensiunile politice din Zimbabwe (2017). A intervievat personalități importante din societatea și politica angoleză și globală. Alături de activitatea radiofonică, Israel Campos publică articole, interviuri și articole de opinie în diferite ziare și site-uri de știri din Angola.

➤ **Adrian-Eugen Preda** este asistent de Cercetare Științifică în cadrul Institutului de Cercetare, Dezvoltare și Inovare de la Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Studiile doctorale le-a urmat în cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative din București (SNSPA) și este doctor în Științe Politice – Relații Internaționale, cu o teză vizând efectele hegemoniei exercitate de marile puteri din perspectiva unei puteri mici, România în secolul XX. A urmat studii de licență în cadrul Facultății de Științe Politice, cu specializarea Relații Internaționale și Studii Europene, urmate de programul de master în limba engleză „Security and Diplomacy”, ambele din cadrul SNSPA.

➤ **Olivia Todorean** este ambasadoarea României în Republica Arabă Egipt. A condus direcția de planificare politică a MAE, fiind apoi și directoarea generală a Departamentului Afaceri Globale al MAE. Este doctor în Științe Politice în cadrul SNSPA (2006) și absolventă a unui masterat la Universitatea din Manchester (1999). În paralel cu cariera diplomatică, a fost lector universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, publicând articole academice și cărți în domeniul relațiilor internaționale și a studiilor de gen.

➤ **Nicolae Năstase** este absolvent al Facultății de Științe Politice, Universitatea din București, secția în limba franceză. A intrat în Ministerul de Externe în anul 2002. A efectuat o primă misiune în străinătate, în calitate de reprezentant permanent adjunct al României pe lângă Consiliul Europei (2006-2010) și a fost numit în funcția de ambasador în Republica Tunisia în 2012. Între 2018 și 2020 a fost director pentru relații externe în Secretariatul Comunității Democrațiilor, poziție care i-a permis să se familiarizeze cu situația din regiunea extinsă Sahel-Africa de Vest. Din anul 2021, este ambasador în Republica Senegal, acreditat nerezident în alte șapte state din regiune.

➤ **Robert Gabriel Ciobanu** este student doctorand în cadrul *Interdisciplinary School of Doctoral Studies*, Universitatea din București, și *Adam Smith Fellow* la Mercatus Center, George Mason University, SUA.

„Africa este regiunea în care se prefigurează cele mai semnificative schimbări în plan economic, social, demografic, de securitate, religios și cultural, cu impact global pe termen lung. [...] Noua strategie a României pentru Africa: *Parteneriat pentru viitor prin pace, dezvoltare și educație* este un demers guvernamental, care a beneficiat de contribuțiile acumulate în ultimii doi ani în mediul academic, economic și al societății civile din România cu experiență pe continentul african. [...] Realizarea ambițiilor subsumate parteneriatului dintre România și ansamblul continentului african nu poate fi înțeleasă fără reunirea tuturor eforturilor și inițiativelor într-o abordare de tipul Echipa România, care să adune împreună actorii ce doresc o cooperare reciproc avantajoasă, concretă, onestă și pe termen lung, cu statele africane.”

Extras din Strategia Națională pentru Africa,
*România – Africa: Parteneriat pentru viitor prin pace,
dezvoltare și educație* (noiembrie 2023)

